

**GAÜN
İİBFD**

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN 2651-267X

Journal of Gaziantep University Faculty of Economics and Administrative Sciences

Cilt *Volume* 1 / Sayı *Number* 1 / Ay *Month* Mayıs *May* / Yıl *Years* 2019

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
GAÜNİİBFD

JOURNAL of GAZİANTEP UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES
JGAUNFEAS

ISSN: 2651-267X

GAÜNİİBFD HAKEMLİ BİR DERGİDİR.
JGAUNFEAS IS A PEER-REVIEWED JOURNAL.

Yayınlanan makalelerin sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.
The responsibilities of the articles belong to the author/authors

Dergi İmtiyaz Sahibi:
Journal Executive Owner

Prof. Dr. Selim Erdoğan

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Editorial Board Secretary

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Aksoy

Baş Editör:
Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Bozgeyik

Editör Kurulu:
Editorial board

Dr. Mehmet Fatih Buğan
Dr. Öğr. Üyesi Mesut Şöhret
Arş. Gör. Elif Çakıcı
Arş. Gör. Dr. Şemsettin Çiğdem

Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (GAÜNİİBFD) Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin ulusal resmi **hakemli bilimsel** dergisidir. **Mayıs** ve **Kasım** aylarında olmak üzere altı ayda bir ve yılda iki kez yayımlanır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Derginin temel amacı; İktisadi ve İdari Bilimler (İİBF) alanlarında bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamaktır. Bilime yenilik getiren, Yeni bir bilimsel yöntem geliştiren veya bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliğinde olan özgün makalelere yer vermeyi amaçlamaktadır.

Derginin kapsamı İİBF alanı ile ilgili konuları kapsamaktadır. Dergide, İktisat, İşletme, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Ekonometri, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Maliye ve Uluslararası İlişkiler alanlarının kapsamına giren tüm konulardaki çalışmalar yayımlanır.

DANIŐMA KURULU
Advisory Board

Prof. Dr. Abdülkadir Baharçiçek	(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup Bulut	(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Kanyılmaz	(Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Prof. Dr. Hanifi Aslan	(Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Aslan	(Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Refik Korkusuz	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Uçar	(Biruni Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilal Eryılmaz	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. İdris Demir	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Yıldırım	(Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Haşimi Güneş	(Mardin Artuklu Üniversitesi)
Doç. Dr. Emrah İsmail Çevik	(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Durmuş Çağrı Yıldırım	(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

İletişim:
Correspondence

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Bozgeyik
Gaziantep Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

e- posta:
e-mail

iibfd@gantep.edu.tr

İnternet Sayfası:
Web Page

<https://dergipark.org.tr/gauniibf>

İÇİNDEKİLER

Yıl: 2019, Cilt: 1, Sayı: 1, Ay: Mayıs

Araştırma Makalesi

Şükrü Mert Karcı

KAMU YÖNETİMİ TEMEL KANUNUNDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE BİLGİ EDİNME HAKKI
MEVZUATININ

GELİŞİMİ.....1-18

Araştırma Makalesi

Hasan Önder Sarıdoğan

YÜKSEK TEKNOLOJİ İHRACATI, BİLİŞİM HİZMETLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ
İLİŞKİ: TÜRKİYE VE AB ÜLKELERİ İÇİN BİR PANEL VERİ

ANALİZİ.....19-30

Araştırma Makalesi

Nuri Hacıevliyagil-Ahmet Şit-Berna Doğan

TÜRKİYE İLE BRICS ÜLKELERİNDE ENFLASYON, FAİZ ORANLARI VE PARA ARZI İLE DÖVİZ
KURU İLİŞKİSİNİN

KARŞILAŞTIRMASI.....31-50

Araştırma Makalesi

Şemsettin Çiğdem-Selim Erdoğan

TEDARİK ZİNCİRİ VE ÜRÜN İNOVASYONU İLİŞKİSİ: İLK 1000 SANAYİ FİRMASI ÜZERİNDE BİR
ÇALIŞMA.....51-79

Araştırma Makalesi

Hasan Çimen-Selahaddin Bakan

TOPLUMSAL OLAYLARIN MERKEZİ FRANSA'DAKİ SARI YELEKLİLER HAREKETİ VE
PROTESTOLARIN TÜRKİYE'YE

YANSIMALARI.....80-107

Araştırma Makalesi

Ali Akkaya

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN YIKILIŞININ ARDINDAN BATI AVRUPA'DA FEODALİTENİN
KURULUŞU VE FEODAL YÖNETİMDEN MUTLAK MONARŞİYE GEÇİŞİN FİKRİ VE EKONOMİK

TEMELLERİ.....108-129

Araştırma Makalesi

Arif Özaydın-Aziz İlğazi

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI AÇISINDAN SURİYELİ

SİĞİNMACILAR.....130-160

Araştırma Makalesi

Erkan Tamtürk

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRK SİYASETİNDEKİ

DÖNÜŞÜM.....161-185

CONTENTS

Year: 2019, Volume: 1, Number: 1, Month: May

Research Article

Şükrü Mert Karacı

THE PROGRESS OF RIGHT TO INFORMATION LEGISLATION IN TURKEY STARTING FROM
THE BILL OF FUNDAMENTAL LAW ON PUBLIC

ADMINISTRATION.....1-18

Research Article

Hasan Önder Sarıdoğan

RELATIONSHIP BETWEEN HIGH TECHNOLOGY EXPORT, INFORMATICS SERVICES AND
ECONOMIC GROWTH: A PANEL DATA ANALYSIS FOR TURKEY AND EU

COUNTRIES.....19-30

Research Article

Nuri Hacıevliyagil-Ahmet Şit-Berna Doğan

COMPARISON OF INFLATION, INTEREST RATES AND MONEY SUPPLY WITH EXCHANGE RATE
RELATIONSHIP IN TURKEY AND BRICS

COUNTRIES.....31-50

Research Article

Şemsettin Çiğdem-Selim Erdoğan

THE RELATIONSHIP BETWEEN SUPPLY CHAIN AND PRODUCT INNOVATION: A STUDY ON
THE FIRST 1000 INDUSTRY

COMPANY.....51-79

Research Article

Hasan Çimen-Selahaddin Bakan

THE CENTER OF SOCIAL EVENTS THE YELLOW VEST MOVEMENT IN FRANCE AND
REFLECTIONS OF PROTESTS ON

TURKEY.....80-107

Research Article

Ali Akkaya

THE IDEA AND THE ECONOMIC BASIS OF THE TRANSITION FROM FEUDAL TO ABSOLUTE
MONARCHY AND THE ESTABLISHMENT OF THE FEUDALISM IN THE WEST EUROPE AFTER
THE FALL OF THE ROMAN

EMPIRE.....108-129

Research Article

Arif Özaydın-Aziz İlğazi

SYRIAN REFUGEES IN TERMS OF DIRECT FOREIGN CAPITAL

INVESTMENT.....130-160

Research Article

Erkan Tamtürk

TRANSFORMATION IN TURKISH POLITICS IN THE POST-COLD WAR

PERIOD.....161-185

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 06.11.2018

Kabul Tarihi: 06.03.2019

Erken Görünüm: 16.05.2019

**KAMU YÖNETİMİ TEMEL KANUNUNDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE BİLGİ EDİNME
HAKKI MEVZUATININ GELİŞİMİ**

Şükrü Mert Karcı*

Öz

Bu makalede Türkiye'de bilgi edinme hakkının uygulanmasına yönelik olarak yürürlükte olan mevzuatın gelişimi değerlendirilmiştir. Bilgi edinme hakkı mevzuatının kamu yönetimi reformu çerçevesinde gündeme gelişi ve gelişimi mevzuat ve tasarı metinleri bağlamında incelenmiştir. Bilgi edinme hakkı anayasal olarak güvence altına alınmadan önce "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu" ile uygulamaya geçirilmiştir. Bilgi edinme hakkı, kamu yönetimi reformu bağlamında da önemli bir başlığı temsil etmiştir. Bu kapsamda 4982 sayılı Kanun'un hazırlık çalışmaları dışında kamu yönetimi reformu kapsamında da çeşitli mevzuat tasarılarına konu olmuş ve bunlarda atıf almıştır. 4982 sayılı Kanun'un kabulü sonrasında da bilgi edinme hakkının kapsamının genişletilmesine yönelik çeşitli mevzuat çalışmaları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ilgili kanun tasarıları ve mevzuat, bilgi edinme hakkının Türkiye'de hayata geçirilmesi sürecindeki kamu yönetimi reform düşüncesinin analiz edilmesi bağlamında incelenmiştir. İlgili tasarılar ve mevzuat içerik ve kapsamı açısından nitel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Kamu Yönetimi Reformu, "5227 Sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun", Bilgi Edinme Hakkı, Bilgiye Erişim Hakkı, Resmî Sır, "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu".

**THE PROGRESS OF RIGHT TO INFORMATION LEGISLATION IN TURKEY STARTING
FROM THE BILL OF FUNDAMENTAL LAW ON PUBLIC ADMINISTRATION****Abstract**

In this article the progress of right to information legislation in Turkey is evaluated. Right to information legislation brought to agenda by public administration reform idea and its development is scrutinized within the capture of various bills and legislation. The right to access to information is implemented by the Act No. 4982 before it was secured by constitutional amendments. Right to information is an important subject of public administration reform as well. Therefore, alongside Act No. 4982 right to information also became subject to and cited by various bills regarding public administration reform. After the adoption of Act No. 4982 some other bills aiming to extend the capture of right to information came to the fore. Related bills and legislation are examined qualitatively in order to analyze the public administration reform idea throughout the legal implementation process of the right to information in Turkey.

Keywords: Turkish Public Administration Reform, "The Fundamental Principles and Restructuring of Public Administration Act No. 5227", Right to Information, Access to Information, Official Secrets, "Right to Information Act No. 4982".

* Yrd.Doç.Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: skarci@eul.edu.tr

Orcid: 0000-0002-9952-5178

Giriş

Bilgi edinme hakkı, Türkiye’de kamu yönetimi reformunun katılımcılık, saydamlık, hesap verebilirlik, yerindelik, kamuoyu denetiminin artırılması ilkelerinin uygulanabilmesi için gerekli ortamı desteklemektedir. Bilgi edinme hakkı, katılımcı, hesap verebilir, saydam bir yönetim yapısının önemli unsurlarındandır. Bu bağlamda Türkiye’de bilgi edinme hakkı mevzuatının gelişimi, kamu yönetimi reformunun da önemli başlıklarından birini oluşturmuştur.

“4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” çalışmalarının başladığı dönemde farklı mevzuat tasarılarında da bilgi edinme hakkına yer verildiği görülmektedir. Bu dönemde bilgi edinme hakkına “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı”nda da yer verilmiştir. Bu bağlamda bilgi edinme hakkı hayata geçirilmesi sürecinde farklı tasarılar da atıf almıştır. “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”nun kabulü sonrasında ise aynı dönemde ortaya çıkan “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı”nın bazı ilgili hükümleri farklı mevzuatlar düzeyinde uygulamaya geçirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmesiyle birlikte ise bilgi edinme hakkı ile ilgili kurumsal yapı ve mevzuatın uyumlaştırılması konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda bilgi edinme hakkı ile ilgili mevzuat işlevsel düzeyde aynı kalmakla birlikte uygulanmasına dönük kurumsal yapının Cumhurbaşkanlığı makamı ile ilişkilendirildiği görülmektedir.

1. 4982¹ Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu

Bilgi edinme hakkının uygulamaya geçirilmesine yönelik mevzuat çalışmaları 90’lı yıllarda Başbakanlık bünyesinde başlatılmıştır. “İdari Usul”, “Bilgi Edinme Özgürlüğü”, “Toplantıların Açıklığı” alanlarında üç ayrı ekip kurularak taslak hazırlıkları yürütülmüş, daha sonra bu konular tek bir metinde birleştirilmiştir. Çalışmalar sonucunda “İdari Usul ve Bilgi Edinme Kanunu Ön Taslağı” 1998 senesinde hazırlanmıştır. Taslağa son şekli 2001 yılında verilmiştir². “İdari Usul ve Bilgi Edinme Hakkı Kanun Taslağı” 21. Dönem 4. Yasama Yılında 01.07.2002

¹ 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, Kabul Tarihi: 9.10.2003, Resmi Gazete Tarih: 24.10.2003 Sayı: 25269.

² İdari Usul ve Bilgi Edinme Hakkı Kanun Teklifi, Dönemi ve Yasama Yılı 21/4, Esas Numarası 2/1011, TBMM Başkanlığına Geliş Tarihi 01/07/2002, s.8.

tarikhinde kanun teklifi olarak TBMM Başkanlığına gelmiştir³. Bu Dönemde hükümsüz kalan Kanun Teklifi 22. Dönem’de 09.01.2003 tarihinde yenilenmiş ancak yine hükümsüz kalmıştır⁴. “Bilgi Edinme Hakkı Kanun Tasarısı” ise 22. Dönem’de 25.06.2003 tarihinde TBMM Başkanlığı’na gelmiştir⁵. “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” 09.10.2003 tarihinde kabul edilmiştir. Resmi Gazete yayım tarihi 24.10.2003’tür. Kanun 32. maddesine göre yayımlandıktan altı ay sonra yürürlüğe girmiştir.

“4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” kapsamının belirtildiği 2. maddesine göre “*kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının faaliyetlerinde*” uygulanmaktadır. 01.11.1984 tarihli “3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun” hükümleri saklı tutulmuştur. 2013 yılında çıkarılan “6495 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”un⁶ 33. maddesiyle “Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”nun 2. maddesine ek bir fıkra getirilerek ÖSYM Başkanlığının yaptığı sınavların soru ve cevapları kapsam dışına çıkarılmışsa da bu ek fıkra daha sonra Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir⁷.

“4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”na göre “*Herkes bilgi edinme hakkına sahiptir*”. Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı tüzel kişiler ve ikamet eden yabancılar da kendileri ya da faaliyetleriyle ilgili olmak üzere karşılıklılık ilkesi kapsamında bu haktan yararlanabilmektedir (md.4). “*Kurum ve kuruluşlar, bu Kanunda yer alan istisnalar dışındaki her türlü bilgi veya belgeyi başvuranların yararlanmasına sunmak ve bilgi edinme başvurularını etkin, süratli ve doğru sonuçlandırmak üzere, gerekli idari ve teknik tedbirleri almakla yükümlüdürler*” (md. 5).

³TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=22095 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).

⁴ TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=22933 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).

⁵ TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=24717 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).

⁶ 6495 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kabul Tarihi: 12.7.2013, Resmi Gazete Tarih: 2.8.2013 Sayı: 28726.

⁷ Anayasa Mahkemesi, Esas Sayısı: 2013/114, Karar Sayısı: 2014/184, Karar Tarihi: 4.12.2014.

“4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”nda kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır. Başvuru usulü (md.6), talep edilecek bilgi ve belgelerin niteliği (md.7), bilgi ve belgelerin gizli bilgiler ayıklanarak verilmesi usulü (md.9), kurum ve kuruluşların talep edilen bilgi ve belgelere nasıl erişim sağlayacağı ve erişim süresi (md.10, md.11), başvuruların cevaplandırılması usulü (md.12), itirazlar (md.13), bilgi edinme hakkının sınırları (md.15 – 28) düzenlenmiştir. “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”nun 14. maddesiyle, *“Bilgi edinme başvurusuyla ilgili yapılacak itirazlar üzerine, verilen kararları incelemek ve kurum ve kuruluşlar için bilgi edinme hakkının kullanılmasına ilişkin olarak kararlar vermek üzere; Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu oluşturulmuştur”*.

2. 5227 Sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun

“Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı”, ilgili dönemde kamu yönetimi reform düşüncesini yansıtan önemli bir belge olarak gelişmiştir. Tasarı, “5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun” olarak TBMM’de kabul edilmiş olmakla birlikte Cumhurbaşkanınca veto edilmesi sonrasında ilgili yasama döneminde tekrar Meclis gündemine gelmeyerek hükümsüz kalmıştır. Her ne kadar aynı reform süreci kapsamında “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”nun kabul edilmesiyle birlikte bilgi edinme hakkı hayata geçirilmiş olmakla birlikte, bu hakka önemli bir biçimde 5227 sayılı Kanun’da da yer verilmiştir. 5227 sayılı Kanun hükümsüz kalmakla birlikte bazı düzenlemelerinin bilgi edinme hakkı mevzuatı kapsamında hayata geçirildiği görülmektedir.

2.1. Kamu Yönetimi Temel Kanunu Çalışmaları ve Bilgi Edinme Hakkı

“4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” Ekim 2003’te kabul edilmiş olmasına rağmen bilgi edinme hakkının 2003 yılında yürütülmüş olan kamu yönetimine ilişkin temel bir kanun hazırlama çalışmaları kapsamında da önemli bir alanı oluşturduğu görülmektedir. İlgili dönem reform çalışmalarında bilgi edinme hakkı ayrı bir başlık oluşturmakla ve daha hızlı bir biçimde kanunlaşmakla birlikte kamu yönetimi temel kanunu çalışmalarının da içeriğinde bu hakka ayrıca yer verilmiştir.

“58. Hükümet Acil Eylem Planı”nda kamu yönetimi reformu ile ilgili mevzuat çalışmaları planlamasında daha sonra 5227⁸ sayılı “Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun”da düzenlenecek olan yeniliklerin Başbakanlık, DPT, İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanacak çok sayıda kanun tasarısı ile gerçekleştirileceği öngörülmüştür. Bu Acil Eylem Planı’nda bilgi edinme hakkı ayrı bir başlıkta yer almış, “Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Tasarısı”, merkezi idare reformu kapsamında Adalet Bakanlığınca hazırlanacak tasarılar arasında sayılmıştır⁹.

“Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” konusunda yapılan çalışmaların Acil Eylem Planı kapsamında yürütülen diğer çalışmalardan hızlı geliştiği görülmektedir. Acil Eylem Planı’nın genel ilkelerinin ifade edildiği yayınlar ve kanun tasarıları “Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” ile ilgili gelişmelerden daha sonra ortaya çıkmış ancak yine de bu hakka metinlerinde yer verilmiştir. Bilgi edinme hakkı ile ilgili çalışmaların kamu yönetiminde yeniden yapılanma kapsamında, temel kanun ile ilgili çalışmalardan ayrı bir başlıkta ele alındığı, yakın zamanlarda farklı süreçlerle geliştiği görülmektedir. Kamu Yönetimi Temel Kanunu çalışmaları dışında ortaya çıkan bilgi edinme hakkı gelişmeleri kamu yönetiminde yeniden yapılanma bütüncül sürecinin eş güdümlü başka bir alanını oluşturmuştur. Ancak “5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun”da da bilgi edinme hakkına yönelik hükümlere yer verilmiştir.

Kamu yönetiminde yeniden yapılanmanın genel gerekleri ve felsefesinin ortaya konduğu, Başbakanlıkça Ekim 2003’te yayımlanmış olan “Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim” başlıklı kitapta kamu yönetiminde yeniden yapılanma alanları olarak Temel Kanun Tasarısı’nın yanında, “Merkezi İdarede Yeniden Yapılanma”, “Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma” ve “Diğer Önemli Düzenlemeler” sıralanmıştır. Diğer Önemli Düzenlemeler ise; “İdari Usul Kanunu”, “Saydamlık ve Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı”, “E-Dönüşüm Türkiye Projesi ve E-Devlet”, “Bürokrasinin Azaltılması ve Basitleştirilmesi”, “Vatandaş Memnuniyetinin

⁸ 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 15.7.2004.

⁹ T.C. 58. Hükümet Acil Eylem Planı, Ankara 03.01.2003, s. 1-3.

Ölçülmesi”, “Performans Sistemine ve Ödüllendirmeye Geçiş”, “Kamuda Etik Kuralların Gözden Geçirilmesi” çalışmalarını içermektedir (Dinçer ve Yılmaz, 2003: 137-162). Kitap’ta Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı’nın yasalaşması ile birlikte elde edilecek kazanımlar arasında; tüm kamu kurumları için temel ilkelerin ilk defa belirleneceği; katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, insan haklarına saygı gibi ilkelerin uygulanabilir hale getirileceği belirtilmiştir (Dinçer ve Yılmaz, 2003: 139-140). Merkezi yönetimde yeniden yapılanmanın ana unsurlarının, bilgi edinme hakkının güvence altına alınması ve bilgi iletişim teknolojilerinin yönetimde yaygınlaştırılması ile birlikte yeni yönetim sisteminin çatısını oluşturacağı ifade edilmiştir (Dinçer ve Yılmaz, 2003: 143).

Yukarıda Kitabın genel kapsamı içinde değinildiği gibi “Saydamlık ve Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı” diğer önemli düzenlemeler arasında ayrı bir bölümde yer almıştır. Gizlilik kültürünün kamu yönetiminde temel sorunlardan biri olageldiği belirtilen başlıkta, etkinlik ve demokratik denetim için bu kültürün değiştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bilgi edinme hakkının şeffaflaşma ve yurttaşların daha etkin hak aramasını sağlamak için geliştirileceği, kamu kuruluşlarının karar alma süreçlerinin bu şekilde şeffaf ve hesap verebilir olacağı belirtilmiştir. Kitap’ta Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun hazırlık, kabul ve onay için Cumhurbaşkanlığına gönderilme sürecinden bahsedilmiştir. Kitap’ta ayrıca Adalet Bakanlığı tarafından demokratik ve saydam yönetimi gerçekleştirmek amacıyla gizlilik gerektiren istisnai durumlar dışında yürürlükteki kanunlarda bulunan sır kavramını belirlemek için bir Komisyon oluşturulduğu ve ilgili çalışmaların yürütüldüğü ifade edilmiştir. Süreç sonunda yurttaşların bilgiye erişiminin sağlanacağı, kamu kuruluşlarının da bilgi sağlama konusunda aktif çaba içine gireceği belirtilmiştir (Dinçer ve Yılmaz, 2003: 153-155). Ekim 2003’te yayımlanan Kitap’ta bilgi edinme hakkının arka planından bahsedilmiş ancak Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun kabulüne sadece tek bir atıf yapılmıştır.

“Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı”nın genel gerekçesinde, temel aldığı yeni yönetim anlayışında bilgi edinme hakkının önemine vurgu yapılmıştır (T.C. Başbakanlık, 2003: 71). Genel gerekçede ayrıca Temel Kanun’da öngörülen çağdaş yönetim anlayışının hayata geçirilmesine katkı sağlayacak diğer düzenlemeler

arasında “*Saydamlık ve Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı*” da sayılmıştır. “*Birçok alanda yapılacak düzenlemeler*” ile Kamu Yönetimi Temel Kanunu’nda öngörülen çağdaş yönetim anlayışının hayata geçirileceği belirtilmiş (T.C. Başbakanlık, 2003: 91) ancak o dönemde uygulamaya geçirilme durumlarına değinilmemiştir. Kamu Yönetimi Temel Kanunu ve diğer düzenlemelerin eşgüdümüne vurgu yapılmıştır. Bilgi edinme hakkına atıf yapılmış, “*Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı*” ifadesi kullanılmış, “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”na doğrudan atıf yapılmamıştır. 5. madde gerekçesinde; “*Kamu kurum ve kuruluşları halkın bilgi edinme hakkını kullanmasını sağlayacak, maksadını aşacak şekilde ve gereksiz olarak sır kavramına sığınılması yoluyla kamuya açıklanmasında sakınca olmayan bilgilerin öğrenilmesini engellemeyecektir. Kişiler, özellikle kendileri ile ilgili görüş, karar ve işlemler hakkında bilgi edinebilecekler; kurum ve kuruluşlar da bunun sağlanması için gerekli önlemleri alacaktır*” (T.C. Başbakanlık, 2003: 102) ifadesi yer almıştır. 41. maddenin gerekçesinde saydamlığa vurgu yapılmıştır. Saydamlığın sağlanmasında kararlar ve bunlarla ilgili bilgi ve belgelerin aleniliği ile ilgili çevrelerin kararlara katılımı iki önemli yöntem olarak ifade edilmiştir. Kamuoyuna bilgi edinme hakkının tanınması iyi yönetişimin sağlanmasının temel ögesi olarak vurgulanmıştır (T.C. Başbakanlık, 2003: 132).

2.2. 5227 Sayılı Kanun’a Göre Bilgi Edinme Hakkı

“Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Tasarısı” TBMM Başkanlığına 25.06.2003 tarihinde gelmiştir. Esas Komisyon olan Adalet Komisyonuna 27.06.2003 tarihinde gönderilmiş ve Komisyon raporunu 24.07.2003 tarihinde sunmuştur¹⁰. “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” 09.10.2003 tarihinde kabul edilerek 24.10.2003 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Kanun 32. maddesine göre yayımından altı ay sonra yürürlüğe girmiştir. Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı ise TBMM Başkanlığına 29.12.2003 tarihinde gelmiştir. Esas Komisyon olan Anayasa Komisyonuna 06.01.2004 tarihinde gönderilmiştir. Komisyon karar tarihi ise 15.01.2004’tür¹¹. “5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden

¹⁰ TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=24717 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).

¹¹ TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=26118 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).

Yapılandırılması Hakkında Kanun” 15.07.2004 tarihinde kabul edilmiş, Cumhurbaşkanlığınca 03.08.2004 tarihinde yeniden görüşülmek üzere TBMM Başkanlığına geri gönderilmiştir¹². Görüldüğü gibi Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı TBMM Başkanlığına “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”nun yayımından yaklaşık iki ay sonra ulaşmıştır. 5227 sayılı Kanun, 4982 sayılı Kanun’un uygulamaya geçişinden yaklaşık üç ay sonra kabul edilmiştir.

5227 sayılı Kanun TBMM’de görüşüldüğü sırada bilgi edinme konusunda o dönemde var olan yasal durumun yeteri kadar dikkate alınmadığı görülmektedir. Daha önce “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” kabul edilmiş olmasına rağmen Meclis görüşmelerinde bu konunun üzerinde durulmamıştır¹³.

Bilgi edinme hakkı ve saydamlık konusunda 5227 sayılı Kanun’da çok kapsamlı bir düzenleme yapılmamakla birlikte sadece genel bir çerçevede çizilmemiş, uygulamaya dönük hükümlere de yer verilmiştir. Bilgi edinme hakkı “*kamu yönetiminin kuruluş ve işleyişinin temel ilkeleri*” arasında sayılmış ayrıca Kamu Yönetiminde Denetim başlıklı Üçüncü Kısım’da bilgi edinme hakkı ve saydamlık başlığı üç fıkralı bir madde ile düzenlenmiştir.

5227 sayılı Kanun’un “Kamu Yönetiminde Denetim” başlıklı Üçüncü Kısım’ında yer alan 41. maddesi “Bilgi Edinme Hakkı ve Saydamlık” başlığını taşımaktadır. Ayrıca 5227 sayılı Kanun’un amaçlarının belirtildiği 1. maddesinde “*katılımcı, saydam, hesap verebilir, insan hak ve özgürlüklerini esas alan bir kamu yönetiminin oluşturulması*” amacı yer almaktadır. 5227 sayılı Kanun’un 5. maddesinde “*Kamu Yönetiminin Kuruluş ve İşleyişinin Temel İlkeleri*” sıralanmıştır. Bu maddenin (g) bendinde “*kamu kurum ve kuruluşları, halkın bilgi edinme hakkını kullanması için gerekli tedbirleri alır*” ifadesine yer verilmiştir.

5227 sayılı Kanun’un 41. maddenin 1. fıkrasına göre; “*Gerçek ve tüzel kişiler, kanunla belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde bilgi edinme hakkına sahiptir. Kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişilerin talep etmeleri halinde, istenen bilgi ve belgeleri kanunda belirtilen istisnalar dışında vermekle yükümlüdür*”. 41. maddenin

¹² TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_gd.durumu?kanun_no=5227 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).

¹³ TBMM, Tutanak Dergisi, Dönem: 22 Cilt: 42 Yasama Yılı: 2, 60. Birleşim, 28 Şubat 2004.

2. fıkrasında kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve hizmet alanlarında yer alan konulardaki “*temel nitelikli karar ve işlemlerini, mal ve hizmet alımlarını, satımlarını, projelerini ve yıllık faaliyet raporlarını*” bilgi iletişim teknolojilerinden de faydalanarak kamuoyunun bilgisine sunacakları hükme bağlanmıştır. 41. maddenin 3. fıkrasında ise kesinleşen faaliyet ve denetim raporlarının kamuoyunun incelemesine uygun yöntemlerle açık hale getirilmesi, bu raporların mahalli idarelerde meclislerin ilk toplantısında üyelerin bilgisine de sunulması düzenlenmiştir. 5227 sayılı Kanun’un 41. maddesinin birinci fıkrasında yapılan düzenlemenin içerik olarak daha kapsamlı bir biçimde 4982 sayılı BEHK’nun 4 ve 5. maddelerinde yapıldığı görülmektedir.

Cumhurbaşkanlığına 5227 sayılı Kanun’un TBMM tarafından yeniden görüşülmesi istenen maddeleri arasında “Kamu Yönetiminde Denetim” başlıklı Üçüncü Kısım’da yer alan 38, 39 ve 40. maddeleri bulunmakla birlikte iade sebepleri arasında “Bilgi Edinme Hakkı ve Saydamlık” başlıklı 41. madde yer almamaktadır.

2.3. 5227 Sayılı Kanun’un Bilgi Edinme Hakkı Uygulamasına Yansıması

Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı’nın yasama süreci sırasında daha sonra yürürlüğe girmek üzere kabul edilmiş bir bilgi edinme hakkı kanununun varlığı ve devamında yürürlüğe girmesine rağmen 5227 sayılı Kanun’da bunun çok dikkate alınmadığı, iki Kanun arasındaki ilişkinin işlevsel bir biçimde kurgulanmadığı görülmektedir. 5227 sayılı Kanun’un hazırlık aşamasında bu konunun dikkate alınmadığı da bir önceki başlıkta belirtilmiştir. Bu durum 5227 sayılı Kanun’un kadük kalması sonrasında önemsiz görünmektedir. Ancak öncesinde bilgi edinme hakkının kullanılmasına ilişkin uygulamaların hayata geçirilmiş olmasının 5227 sayılı Kanun’un yayımlanması durumunda çeşitli sorunları da gündeme getirme ihtimali düşünülmelidir. 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamlı düzenlemeler sunsa da bilgi edinme hakkıyla ilgili olarak 5227 sayılı Kanun’daki düzenlemenin tamamını içermemektedir.

“4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”na rağmen 5227 sayılı Kanun’da bilgi edinme hakkının ayrıca düzenlenmesi ve 5227 sayılı Kanun’da bilgi edinme hakkının temel ilkeler arasında sayılmasının yanında uygulamaya dönük hükümlere

de yer verilmesinin nedenleri ya da eleştirisi konusunda tespitlere ilgili dönem Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı'na ilişkin literatürde rastlanmamıştır. Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'na birlikte değinilen yayınlarda da Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı'nda bilgi edinme hakkının yer alma nedenine ilişkin değerlendirmeler yapılmamıştır. Bilgi edinme hakkının Temel Kanun Tasarısı'nın TBMM'de görüşülmesi öncesinde "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu" ile düzenlendiğine değinilen (Al, 2004: 185) ya da bilgi edinme hakkına ilişkin her iki düzenlemeye de atıf yapılan (Lamba, 2014: 139-144; Şengül, 2012: 283), "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu"nun düşünsel arka planının değerlendirilmesinde Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı'nın genel gerekçesine atıf yapılan (Yağmurlu, 2007: 69-70) az sayıda yayına rastlanmıştır.

Bilgi edinme hakkının bir kanunla uygulamaya geçirilmiş olduğu ortamda kamu yönetimiyle ilgili temel ilkeleri belirleyen başka bir kanunun bu hakka daha farklı bir yaklaşım sunması beklenmektedir. Bu bağlamda temel kanunda bilgi edinme hakkına ilişkin genel ilkelerin belirlenmesi uygun olacakken daha önce kanunla belirlenmiş uygulama çerçevesine katkı yapması çok yerinde görünmemektedir. 5227 sayılı Kanun'da bilgi edinme hakkına kamu yönetiminin kuruluş ve işleyişiyle ilgili temel ilkeler arasında yer verilmesi uygun görülebilirken başka bir maddede bu hakkın genel ilkelerden kapsamlı ancak uygulama ayrıntılarında yetersiz bir biçimde düzenlenmesi eleştirilebilir. Kamu yönetimi reformu kapsamında hazırlanan çeşitli metinlerin kalıntılarının 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu dikkate alınmadan 5227 sayılı Kanun'a koyulduğu izlenimi oluşmaktadır. Öyle ki 5227 sayılı Kanun'da bilgi edinme hakkına atıf yapılmış olmakla birlikte "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu"na sadece bir kere atıf yapılmıştır. 5227 sayılı Kanun'un "Mahalli İdareler Halk Denetçisi" başlıklı 42. maddesinin 8. fıkrasında "*Halk denetçisinin raporları Bilgi Edinme Kanununun çizdiği yasal çerçevede dahilinde kamuoyuna açıktır*" hükmüne yer verilmiştir. "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu"na yapılan bu tek atıfta ise Kanun'un adının eksik ifade edildiği görülmektedir.

Bilgi edinme hakkıyla ilgili 5227 sayılı Kanun’daki hükümler ve bu Kanun TBMM’de görüşüldüğü sırada geçerli olan düzenleme karşılaştırılabilir. Her ne kadar yukarıda içerik olarak belirtilmiş olmakla birlikte net bir karşılaştırma yapabilmek adına ilgili maddeye aşağıda da doğrudan yer verilmiştir. 5227 sayılı Kanun’un “*Bilgi Edinme Hakkı ve Saydamlık*” başlıklı 41. maddesi şu şekildedir:

“MADDE 41. - Gerçek ve tüzel kişiler, kanunla belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde bilgi edinme hakkına sahiptir. Kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişilerin talep etmeleri halinde, istenen bilgi ve belgeleri kanunda belirtilen istisnalar dışında vermekle yükümlüdür.

Kamu kurum ve kuruluşları, görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki temel nitelikli karar ve işlemlerini, mal ve hizmet alımlarını, satımlarını, projelerini ve yıllık faaliyet raporlarını bilgi iletişim teknolojilerini de kullanmak suretiyle kamuoyunun bilgisine sunarlar.

Kesinleşen faaliyet ve denetim raporları uygun vasıtalarla kamuoyunun incelemesine açık hale getirilir. Mahalli idarelerde bu raporlar meclislerinin ilk toplantısında üyelerin bilgisine de sunulur.”

5227 sayılı Kanun’un 41. maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarında kamuoyunun bilgilendirilmesi konusunda belirtilen hükümlerin “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”nda doğrudan düzenlenmediği görülmektedir. Her ne kadar kamu kurum ve kuruluşlarının başvuru olmadan da paylaşacakları bilgilerle ilgili 4982 sayılı Kanun’da çeşitli hükümlere atıf yapılabilecek olsa da bu konuda doğrudan bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Kurum ve kuruluşlarca yayımlanmış ya da çeşitli yollarla açıklanmış bilgi veya belgelerin bilgi edinme başvurularına konu olamayacağı, başvuranlara bu bilgi ve belgelerin yayımlanma ya da açıklanma şekli, zaman, yerinin bildirileceği 8. maddede düzenlenmiştir. Başvuranlara bilgi ve belgelerin verilme şekli 10. maddede, başvuruların yazılı olarak ya da elektronik ortamda cevaplanacağı 12. maddede düzenlenmiştir. Bu maddelerde düzenlenen hükümler bilgi edinme başvurusu olmadan da kamu kurum ve kuruluşlarınca çeşitli kanallarla açıklanacak bilgilere ilişkin dolaylı bir kaynak oluşturabilir.

Bilgi edinme hakkı konusunda 5227 sayılı Kanun'un 41. maddesi iki ve üçüncü fıkralarındaki hükümlere "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu"nda doğrudan atıf olmamakla birlikte bu Kanun'un uygulanmasına ilişkin olarak 31. maddesine göre hazırlanan "Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik"¹⁴ hükümleri arasında dikkat çekici bir biçimde doğrudan yer verilmiştir. Yönetmeliğin "bilgi verme yükümlülüğü kapsamında alınacak tedbirler" başlıklı 6. maddesinin üçüncü fıkrası şu şekildedir:

"Bilgi edinme hakkının etkin olarak kullanılabilmesi ve bilgi edinme başvurularından kaynaklanan iş yükünün en aza indirilebilmesi amacıyla kurum ve kuruluşlar;

a) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki bilgi veya belgelerin konularını ve bunların hangi birimde mevcut olduğunu ihtiva eden kurum dosya planlarını,

b) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki temel nitelikli karar ve işlemlerini, mal ve hizmet alımlarını, satımlarını, projelerini ve yıllık faaliyet raporlarını,

c) Görev ve hizmet alanlarına giren konulardaki kanun, tüzük, yönetmelik, Bakanlar Kurulu kararı veya diğer düzenleyici işlemlerin neler olduğunu, yayımlanmışsa hangi tarihli ve sayılı Resmi Gazetede yayımlandığını, görev ve hizmet alanlarıyla ilgili mevzuatın değişiklikleri işlenmiş halini, bilgi iletişim teknolojilerini kullanmak suretiyle kamuoyunun bilgisine sunarlar."

Yönetmeliğin 6. maddesinin üçüncü fıkrasının (b) bendi ve fıkranın sonunda yer alan tamamlayıcı ifade, 5227 sayılı Kanun'un 41. maddesinin ikinci fıkrasıyla aynıdır.

Yönetmeliğin 6. maddesinin dördüncü fıkrası da şu şekildedir: *"Kesinleşen faaliyet ve denetim raporları uygun vasıtalarla kamuoyunun incelemesine açık hale*

¹⁴ Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik, Bakanlar Kurulu Kararı Tarih: 19.4.2004 Sayı: 2004/7189, Resmi Gazete Tarih: 27.4.2004 Sayı: 25445.

getirilir.” Bu fıkra aynı zamanda 5227 sayılı Kanun’un 41. maddesinin üçüncü fıkrasının ilk cümlesidir.

5227 sayılı Kanun’un 41. maddesinin iki ve üçüncü fıkralarının, Yönetmelik’te “bilgi verme yükümlülüğü kapsamında alınacak tedbirler” maddesinde aynen hüküm altına alındığı görülmektedir. Yönetmelik’in 6. maddesinin üçüncü fıkrasında, daha önce 5227 sayılı Kanun’da 41. maddenin ikinci fıkrasında getirilen aynı düzenlemenin amacı, “*bilgi edinme hakkının etkin olarak kullanılabilmesi ve bilgi edinme başvurularından kaynaklanan iş yükünün en aza indirilebilmesi*” olarak belirtilmiştir. Daha önce kamu yönetiminin temel ilkelerinin belirlendiği bir Kanun ile düzenlenmiş olan hükmün Yönetmelik’te “hakkın kullanılabilmesinde etkinlik ve iş yükünü azaltma” amacıyla ifade edilmiş olması değerlendirilmelidir. Hâlihazırda uygulamada olan bir hakkın aynı anda ele alındığı temel kanun hükümleri daha sonra yönetmelik hükmü düzeyinde kabul edilmiştir. 5227 sayılı Kanun hükümlerinin ilerleyen dönemdeki yansımaları yönetmelik maddesi şeklinde olmuştur.

3. Bilgi Edinme Hakkı Konusunda Diğer Mevzuat Çalışmaları

Bilgi edinme hakkının geliştirilmesine yönelik olarak başka bir deneme de farklı bir Kanun Tasarısı yoluyla olmuş ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. “Devlet Sırrı Kanunu Tasarısı” 23. Dönemde 24.04.2008 tarihinde TBMM Başkanlığına gelmiş ve hükümsüz kalmış¹⁵, 24. Dönemde 21.10.2011 tarihinde TBMM Başkanlığına yeniden sunulmuş ancak yine hükümsüz kalmıştır¹⁶. 58. Hükümet Acil Eylem Planı kapsamında bilgi edinme hakkı alanında planlanan tamamlayıcı mevzuat çalışmalarına daha sonra devam edildiği ancak bilgi edinme hakkının genişletilmesine yönelik olarak “resmi sır” konusunda tamamlayıcı olarak planlanan mevzuat değişikliklerinin gerçekleştirilemediği görülmektedir.

Bilgi edinme hakkı konusunda önemli bir gelişme 2010 yılı Anayasa değişiklikleriyle gerçekleşmiştir¹⁷. Bu değişikliklerle birlikte bilgi edinme hakkı

¹⁵ TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=64582 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).

¹⁶ TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=95752 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).

¹⁷ 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 7.5.2010, Resmi Gazete Tarih: 13.5.2010 Sayı: 27580.

ombudsman kurumuyla birlikte anayasal dayanağa kavuşmuştur. Anayasa'nın 74. maddesi kenar başlığı "*Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı*" şeklinde değiştirilmiştir. Maddeye Kamu Denetçiliği Kurumuyla ilgili hükümlerin yanında "*Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir*" fıkrası eklenmiştir.

4. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Bilgi Edinme Hakkı Düzenlemesi

2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte Cumhurbaşkanlığı Sistemine geçilmesi sonrasında kamu yönetimi yapısının yeni sisteme uyumu amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bilgi edinme hakkının uygulanması ve kontrolüne dönük mekanizmanın Başbakanlık güdümünde olması sebebiyle, bilgi edinme mevzuatında da uyumlaştırma çalışmaları gerekli hale gelmiştir.

02.7.2018 tarihli 703 sayılı "Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"¹⁸ ile birlikte diğer kurum ve uygulamaların yanında bilgi edinme hakkı mevzuatının da yeni sisteme uyumu konusunda düzenleme yapılmıştır. KHK'nın 35. maddesi doğrultusunda "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu" Cumhurbaşkanlığı sistemine entegre hale getirilmiştir. Düzenlemeyle birlikte Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu üyelerinin atanması yetkisi Cumhurbaşkanı'na verilmiştir. Kurulun sekretarya hizmetleri ise Adalet Bakanlığınca yürütülecektir.

Sonuç

5227 sayılı Kanun'un 41. maddesinde bilgi edinme hakkı uygulamaya dönük ancak bu Kanun'daki amacı çok belli olmayan hükümlerle yüzeysel bir şekilde düzenlenmiştir. Kanun'un 5. maddesinde, kamu yönetimi yapı ve işleyişinin temel ilkeleri arasında, kamu kurum ve kuruluşlarınca bilgi edinme hakkının kullanılması için gerekli tedbirlerin alınacağı konusu düzenlenmiştir.

¹⁸ 703 Sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Tarih: 02.7.2018, Resmi Gazete Tarih: 09.7.2018, Sayı: 30473 (3. Mükerrer).

5227 sayılı Kanun ile kabul edildiği dönemde uygulamaya yeni geçirilmiş olan “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” arasında işlevsel etkileşimin dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu bağlamda iki Kanun arasında işlevsel bir bağ kurulamaması 5227 sayılı Kanun’daki hükümlerin içerik ve şekliyle ilgilidir. 5227 sayılı Kanun’da kamu yönetiminin temel ilkeleri arasında bilgi edinme hakkına yer verilmesi genel kapsam bağlamında “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” ile uyum açısından yerinde bir düzenleme olmuştur. Ancak 5227 sayılı Kanun’un 41. maddesinde “4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” hükümlerinden farklı bir biçimde işlemsel düzenlemelerin yapılması özensizliğe işaret etmektedir.

5227 sayılı Kanun ile bilgi edinme hakkı ilk defa düzenlenmemiş, kamu yönetiminin temel ilkeleri bağlamında genel bir çerçeve çizilmekle yetinilmemiş, var olan uygulamaya da atıf yapılmamıştır. “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”nun varlığına rağmen 5227 sayılı Kanun’da bilgi edinme hakkına yer verilmesinin amacı konusunda ise 5227 sayılı Kanun’un düşünsel arka planında bir açıklamaya ulaşılamamaktadır. Bilgi edinme hakkı konusundaki gelişmeler 58. Hükümet Dönemi öncesinde ortaya çıkmış, 58. Hükümet Acil Eylem Planı’nda da önemli bir başlığı oluşturmuş ancak süreç içinde kamu yönetiminin temel ilkelerinin bir kanunla belirlenmesi çalışmalarının dışında gelişmiştir. Buna rağmen 5227 sayılı Kanun’da da bilgi edinme hakkına yer verilmiştir. 5227 sayılı Kanun’un yasama sürecinde de “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”nun yeterli atıf almadığı, iki Kanun arasında işlevselliğin kurgulanmadığı görülmektedir. Reform metinlerinin etkileşimi sonucunda 5227 sayılı Kanun’un bilgi edinme hakkı konusundaki düzenlemeleri daha sonra “4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”nun uygulanmasına dönük olarak hazırlanan Yönetmelik hükümleri arasında yer almıştır.

Cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş sonrasında ilgili mevzuatta gerekli değişiklikler yapılarak bilgi edinme hakkının uygulama mekanizmasının üst düzeyde Cumhurbaşkanlığına bağlandığı görülmektedir. 703 sayılı KHK ile getirilen değişiklikler kapsamında bilgi edinme hakkının uygulanması ve Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunun faaliyetleriyle ilgili yönetmelik hazırlama yetkisi de Cumhurbaşkanına verilmiştir. Ancak var olan yapı ve uygulamanın Cumhurbaşkanlığına bağlanması, bilgi edinme hakkının uygulanmasına yönelik

değişiklikleri gerekli hale getirmemiştir. Kanun'un uyumlu hale getirilmesi bilgi edinme hakkı uygulamasını sisteme üst düzeyde entegre ettiği için bu kapsamdaki değişiklikler yeterli olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Al, H. (2004). Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı, *Liberal Düşünce*, S. 33, s. 183-195.
- Anameriç, H. (2004). Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve Kurumsal Bilgi Yönetimi İlişkisi, *Bilgi Dünyası*, C. 5, S. 2, 2004, s. 168-186.
- Anayasa Mahkemesi (2014). Esas Sayısı: 2013/114, Karar Sayısı: 2014/184, Karar Tarihi: 4.12.2014.
- Dinçer, Ö. ve Cevdet Y. (2003). *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma 1: Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*, T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Lamba, M. (2014). Yeni Kamu Yönetimi Perspektifinden Türkiye’de Kamu Yönetimi Reformları: Genel Gerekçeler Üzerinden Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 3, s. 135-152.
- Şengül, R. (2012). Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu Kararları Çerçevesinde Türkiye’de Bilgi Edinme Hakkı, *4.Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı*, 4.Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, s. 281-292.
- T.C. 58. Hükümet Acil Eylem Planı, Ankara 03.01.2003.
- T.C. Başbakanlık (2003). Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma 2: Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı, Ankara.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2004). 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun’un TBMM Başkanlığına Geri Gönderilme Gerekçeleri, Sayı: B.01.0.KKB.01-18/A-9-2004-890, 03/08/2004.
- TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=22095 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).
- TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=22933 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).

- TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=24717 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).
- TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=24717 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).
- TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=26118 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).
- TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_gd.durumu?kanun_no=5227 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).
- TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=64582 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).
- TBMM,https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=95752 (Erişim Tarihi: 27.03.2017).
- TBMM, Tutanak Dergisi, Dönem: 22 Cilt: 42 Yasama Yılı: 2, 60. Birleşim, 28 Şubat 2004.
- Yağmurlu, A. (2007). Bilgi Edinme Kanunu ve Halkla İlişkiler, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 40, S. 4, s. 63-79.
- İdari Usul ve Bilgi Edinme Hakkı Kanun Teklifi, Dönemi ve Yasama Yılı 21/4, Esas Numarası 2/1011, TBMM Başkanlığına Geliş Tarihi 01/07/2002.

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 24.02.2019

Kabul Tarihi: 15.04.2019

Erken Görünüm: 16.05.2019

YÜKSEK TEKNOLOJİ İHRACATI, BİLİŞİM HİZMETLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE VE AB ÜLKELERİ İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ*

Hasan Önder Sarıdoğan**

Öz

Bu çalışmada, Türkiye ve AB ülkelerinin yüksek teknoloji ihracatı ile bilişim hizmetleri (iletişim, bilgisayar vb.) ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1998-2017 dönemi verileri ile analiz edilmiştir. Bu amaçla LR, LM, F ve Hausman testleri uygulanmıştır. Panel veri regresyon modellerinin ele alındığı analizde, sabit etkiler modelinin uygun olduğu görülmüştür. Model, varsayımlardan sapmalara karşı geliştirilen Driscoll-Kraay dirençli standart tahmincileriyle tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, yüksek teknoloji ihracatı ile bilgi hizmetlerinin ekonomik büyümeyi anlamlı ve pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yüksek Teknoloji İhracatı, Bilişim Hizmetleri, Ekonomik Büyüme, Panel Analizi

JEL Sınıflandırması: O33, O11, O32, C33

RELATIONSHIP BETWEEN HIGH TECHNOLOGY EXPORT, INFORMATICS SERVICES AND ECONOMIC GROWTH: A PANEL DATA ANALYSIS FOR TURKEY AND EU COUNTRIES**Abstract**

In this study, the relationship between high technology export with informatics services (communications, computer etc.) and economic growth is analysed over the period 1998-2017 for Turkey and EU countries. For this purpose, LR, LM, F and the Hausman tests were carried out. As discussed in the analysis of panel data regression model, the fixed effects model was found to be suitable. The model developed against deviations from assumptions, has been estimated by Driscoll-Kraay robust standard estimator. According to the findings, it has been determined that high technology export with informatics services have significant and positive effect on economic growth.

Keywords: High Technology Export, Informatics Services, Economic Growth, Panel Analysis

JEL Classification: O33, O11, O32, C33*

*Bu çalışma, 11-13 Nisan 2019 tarihlerinde Uşak Üniversitesi'nde düzenlenen "SCF Uluslararası Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkilerinin Geleceği" adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**Öğr. Gör. Akdeniz Üniversitesi Kumluca Meslek Yüksekokulu Maliye Programı, Kumluca-Antalya

E-posta:ondersaridogan@akdeniz.edu.tr, Orcid no: 0000-0002-6463-4681

Giriş

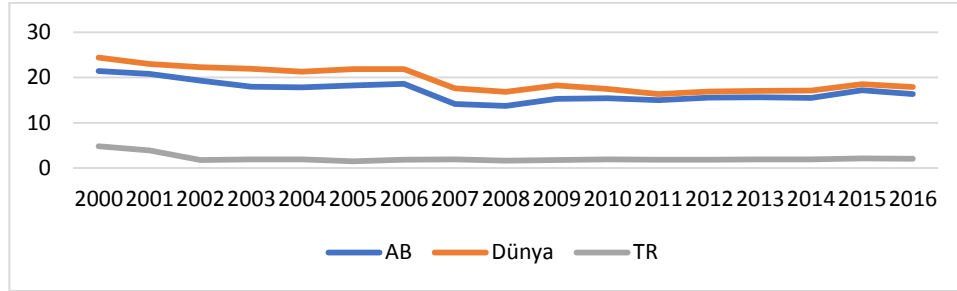
Yüksek teknoloji ürünler; hava-uzay, bilgisayar, tıbbi ürünler, bilimsel cihazlar-aletler ve elektrikli makineler gibi yüksek Ar-Ge yoğunluğuna sahip ürünler olarak tanımlanmıştır (Worldbank, 2018). OECD, yüksek, orta-yüksek, orta-düşük ve düşük teknoloji ürün olmak üzere dört yönlü bir ihracat sınıflandırması geliştirmiştir. Sınıflandırma, ihracat yapan farklı sanayi kollarının brüt hasıla ve katma değeri ile araştırma ve geliştirme harcamalarına dayanmaktadır. Yüksek teknoloji ürünler uçak, bilgisayar, tıbbi ürünler; orta-yüksek teknoloji ürünler motorlu taşıtlar, elektrikli ekipman ve kimyasal maddeler; orta-düşük teknoloji ürünler kauçuk, plastik, baz metaller ve gemi yapımı; düşük teknoloji ürünler ise gıda işleme, tekstil, giyim ve ayakkabı gibi ürünler örnek olarak verilebilir (Hatzichronoglou, 1997: 5).

Bilişim hizmetleri iletişim, bilgisayar, uluslararası telekomünikasyon, telif hakları ve lisans ücretleri, çeşitli profesyonel, ticari ve teknik hizmetleri kapsamaktadır (Worldbank, 2018). Günümüzde yüksek teknoloji yoğunluklu mal üretimi ve etkin bir bilişim hizmetlerinin varlığı bir şirket ya da bir ülke için sürdürülebilir büyümenin ana kaynakları konumuna gelmiştir.

Yüksek teknoloji ve teknik altyapıya sahip ürünler küresel piyasada rekabet üstünlüğü sağlayan ve ekonomide katma değer yaratan ürünlerdir. 2000 yılında yayımlanan Lizbon Stratejisi ve 2010 yılında oluşturulan Avrupa İnovasyon Endeksi ile AB üyesi ülkeler teknoloji, inovasyon ve Ar-Ge'nin ön planda olduğu bir üretim sistemine geçmek için gerekli politikaları belirlemişlerdir. Şekil 1'de AB ve Dünya ortalaması ile Türkiye'nin toplam mal ihracatı içinde yüksek teknoloji ürün ihracat oranlarının 2000-2016 dönemindeki seyri verilmiştir.

Yüksek Teknoloji İhracatı, Bilişim Hizmetleri Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:
Türkiye Ve Ab Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi

Şekil 1: 2000-2016 Türkiye, AB ve Dünya Yüksek Teknolojili Ürün İhracat Oranları

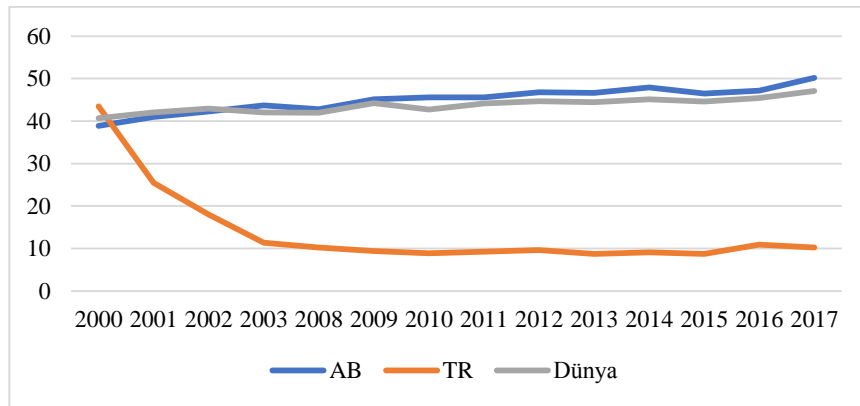

Kaynak: Worldbank Databank

Şekil 1'e göre 2000 yılında toplam mal ihracatı içinde yüksek teknoloji ürün ihracat oranı AB ülkelerinde %21,4, Dünya genelinde %24,4 ve Türkiye'de ise %4,82 olarak gerçekleşmiştir. AB ülkelerinde 2016 yılında bu oran %16,3'a, Dünya genelinde %17,8'e ve Türkiye'de ise %2,02'ye gerilemiştir. Söz konusu dönemde yüksek teknoloji ihracatı miktar olarak artsa da toplam mal ihracatının daha fazla artması yüksek teknoloji ihracatını oran olarak düşürmüştür.

Şekil 2'de AB ve Dünya ortalaması ile Türkiye'nin toplam hizmet ihracatı içinde bilişim hizmetleri oranlarının 2000-2017 dönemindeki seyri görülebilmektedir.

Şekil 2: 2000-2017 Türkiye, AB ve Dünya Bilişim Hizmetleri İhracat Oranları

Kaynak: Worldbank Databank

Şekil 2 incelendiğinde AB ve Dünya geneli toplam hizmet ihracatı içindeki bilişim hizmetleri ihracatının artış yaşadığı ancak Türkiye'de ise neredeyse dörtte bir oranında azaldığı görülebilecektir. Türkiye'de inşaat, turizm, ulaştırma gibi diğer

hizmet kollarının son yıllardaki büyük yükselişi toplam hizmet ihracatı içinde bilişim hizmetleri ihracatının yıllar içinde azalmasına neden olmuştur.

AB ülkeleri refah ve zenginlik bakımından dünyanın birçok bölgesinden daha iyi durumdadır. Bu bağlamda bilgi ve teknolojinin bu refah artışında payının araştırılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada 2000-2017 döneminde teknoloji yoğunluklu ürün ihracatının ve bilişim hizmetleri ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Çalışmanın, AB ülkelerinin 2000 yılında uygulamaya koydukları Ar-Ge ve teknoloji öncelikli büyüme politikalarının değerlendirilmesi açısından literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

1. Teorik Arka Plan

Ekonomik büyüme ve zenginleşme tarih boyunca ekonomi ile ilgilenen bilim adamları, kanaat önderleri, politikacılar ve hatta halkın ilgisini çeken bir konu olmuştur. Bunun başlıca nedenleri arasında alınan her bir ekonomik kararın günlük hayatı etkileyebilecek güçte olması yer almaktadır. Ekonomik büyüme ile ilgili araştırmalar 1950'li yılların ortalarında neo-klasik büyüme teorisinin ortaya sunulmasından sonra yoğunlaşmıştır.

Solow (1956), ülkelerin ekonomik büyümelerinin belli bir seviyeye kadar gerçekleşeceği ve bu aşamadan sonra durgunluğa gireceğini iddia etmiştir. Söz konusu durgunluk ancak sisteme dışarıdan bir teknolojik şok gelmesi ile aşılabilecektir. Ancak bu teknolojik şokların kaynağının yeterince açıklanmaması teorisinin eksik kalan yönü olarak eleştirilmiştir. Romer (1986) teknolojiyi dışarıdan gelen bir şok olarak değil sistemin kendi içinde yarattığı bir değer olarak ele almıştır. Bu bakış açısı içsel büyüme teorileri akımının başlangıcını oluşturmuştur. Bir diğer çalışmada Romer (1990), içsel teknolojik gelişme için inovasyon ve teknolojinin önemini vurgulamıştır. Lucas (1988) ve sonraki yıllarda Rebelo (1991), Grossman ve Helpman (1991) ve Aghion ve Howitt (1992) gibi iktisatçılar teknoloji ve beşerî sermayeyi ön plana çıkaran büyüme teorileri öne sürmüşlerdir.

Solow'un neo-klasik büyüme teorisi ile içsel büyüme teorileri arasındaki en büyük ayrımlardan birisi; Solow teknolojiyi herkesin ve tüm ülkelerin kalkınma seviyesinden bağımsız ve ücretsiz olarak ulaşabileceği saf bir kamu malı olarak

Yüksek Teknoloji İhracatı, Bilişim Hizmetleri Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:
Türkiye Ve Ab Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi

nitelendirirken, içsel büyüme teorilerine göre teknoloji patent, telif hakkı gibi hukuksal mekanizmalarla koruma altına alınarak kısmen dışlanabilir bir konuma getirilmektedir (Snowdon ve Vane, 2012: 555). Bu durum teknolojinin geri kalmış ülkelere transferini geciktirirken aynı zamanda gelişmiş ülkeler ile olan farkın açılmasına neden olmaktadır.

2. Ampirik Arka Plan

İhracat artışı, 1960'lı yıllardan itibaren birçok ülkenin ekonomik büyüme politikasında merkezi bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, 1990'lı yıllar ile birlikte araştırmalar inovasyon, yüksek teknoloji ürün ticareti ve genel ekonomik performans arasındaki bağlantıları anlamaya yönelmiştir (Tebaldi, 2011: 343). Nadiri (1993), yüksek teknoloji sektörlerdeki Ar-Ge harcamalarının, diğer sektörlerdeki Ar-Ge harcamalarına kıyasla ekonomide daha yüksek getiri sağladığını göstermiştir. Eaton ve Kortum (1994), 1988 yılına ait veriler ile 5 Gelişmiş ülkenin yeni teknoloji icatları ve bunların ülkeler arasındaki yayılımlarını araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, ülkelerdeki inovasyon faaliyetlerinin pozitif etkisi, dış ülkelere kaynaklanan teknoloji faaliyetleri etkisi yanında düşük kalmaktadır. Eaton ve Kortum (2001), inovasyon, teknoloji, ticaret ve büyüme arasındaki ilişkileri incelemiştir. Teknoloji içeren malların ihracatı, ticaret yapılan ülkede inovasyon ve fikirlerin yayılımını kolaylaştırmaktadır. Bu durum ekonomik büyümenin önünü açmaktadır. Zhang (2007), endüstriyel teknoloji kapasitesinin, yüksek ve orta-yüksek teknoloji ürün ihracatı üzerindeki pozitif etkisi üzerinde durmuştur. Spulber (2007)'e göre, teknoloji ürün ticaretinin birçok önemli etkisi vardır. Buna göre, teknoloji ticareti, mal ticaretinin hacmini ve piyasadaki ürün çeşitliliğini artırmaktadır. Ayrıca teknoloji ticareti, her ülkedeki milli geliri ve ticaretten elde edilen toplam kazancı arttırmaktadır. Braunerhjelm ve Thulin (2008), Ar-Ge harcamalarının yüksek teknoloji ihracatının belirlenmesinde kilit bir faktör olduğunu tespit etmiştir. Tebaldi (2011), beşerî sermaye, doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaretin bir ülkenin yüksek teknoloji gelişimindeki en önemli faktörler olduğunu tespit etmiştir. Wang vd. (2013), Ar-Ge faaliyetlerini yüksek teknoloji ürünler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi geliştirmede faydalı bir araç olarak kabul etmiştir. Telatar vd. (2016), Türkiye'de düşük ve orta teknoloji ürün

ihracatının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı etkilere sahip olduğunu tespit etmiştir.

3. Model ve Veri Seti

1998-2017 yıllarını kapsayan dönemde 28 AB üyesi ülke ve Türkiye'nin verileri ile hazırlanan bu çalışmada, ekonomik büyümeyi temsilen reel GSYH (GDP), yüksek teknoloji ihracatını temsilen toplam mal ihracatının yüzdesi olarak yüksek teknoloji ihracatı (HTECH) ve bilişim hizmetlerini temsilen toplam hizmetler ihracatı içinde iletişim, bilgisayar vb. ihracatı (COM) kullanılmıştır. Ayrıca büyüme teorilerinde en temel girdi olan emeği temsilen iş gücü miktarı (L) ve sermayeyi temsilen sabit sermaye birikimi (K) kontrol değişkeni olarak modele eklenmiştir. Tüm değişkenler Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiş olup, logaritmik düzeyde ele alınmıştır. Bu bağlamda en genel haliyle model aşağıdaki fonksiyon şeklinde ifade edilmektedir.

$$GDP = \beta_0 + \beta_1 (K) + \beta_2 (L) + \beta_3 (HTECH) + \beta_4 (COM) + u$$

Tablo 1'de değişkenlere ait özet istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 1: Özet İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
GDP	580	26.02504	1.597887	22.57752	28.98318
K	577	24.50087	1.588536	20.81217	27.38641
L	580	15.20051	1.418837	11.93252	17.58766
HTECH	545	2.3708	0.750419	0.388009	4.271072
COM	532	3.495379	0.531263	0.939924	4.327372

Tablo 2'de çalışmada kullanılan ülkeler yer almaktadır.

Tablo 2: Çalışmada Kullanılan Ülkeler

Ülkeler						
Fransa	Almanya	İtalya	İngiltere	Avusturya	Belçika	G. Kıbrıs
Çek Cumhuriyeti	Danimarka	Estonya	Finlandiya	Yunanistan	İrlanda	Letonya
Litvanya	Lüksemburg	Malta	Hollanda	Portekiz	Slovakya	Slovenya
İspanya	İsveç	Bulgaristan	Hırvatistan	Macaristan	Polonya	Romanya
Türkiye						

4. Yöntem ve Ampirik Bulgular

Yüksek teknoloji ihracatı ve bilişim hizmetleri ihracatı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için oluşturulan modeldeki veriler statik panel veri analiz yöntemi ile test edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle çeşitli panel veri tahmin yöntemleri oluşturulmuş ve bunlar arasından uygun olan tahmin yöntemi seçilmiştir. Sonrasında panel veri modellerinde temel varsayımların testleri yapılmış ve son olarak elde edilen sonuçlara göre uygun tahminci ve yöntem seçilerek analiz tamamlanmıştır.

Panel veri analizinde klasik model, sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli olmak üzere üç tür model kullanılmaktadır. Bu modeller arasından hangisinin kullanılacağı çeşitli testler ile belirlenmektedir. Çalışmada klasik modeli sabit etkiler modeline karşı sınavan F testi, klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı sınavan Olabilirlik Oranı (LR) ve Breush-Pagan LM testi ve son olarak tesadüfi etkiler modelini sabit etkiler modeline karşı sınamak için Hausman testi kullanılmıştır.

Tablo 3'ün alt kısmında F, LR, LM ve Hausman test sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre F testi olasılık değeri, LR testi olasılık değeri ve LM testi olasılık değerinin tamamı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Prob > F = 0.0000). Her üç testin sonucuna göre birim etkilerin sifıra eşit olduğunu ileri süren H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla modelde birim etkinin varlığına istinaden klasik model kullanılamamaktadır. Modelde birim etkilerin tespit edilmesinden sonra bu etkilerin sabit mi yoksa tesadüfi olarak mı dağıldığını belirlemek amacıyla Hausman testi uygulanmıştır.

Hausman testi uygulanmadan önce model sabit ve tesadüfi etkiler modeli ile tahmin edilmesi gerekmektedir. Test sonuçları Tablo 3'ün ilk kısmında yer almaktadır. Buna göre her iki modelde de tüm değişkenler istatistiki olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Sabit ve tesadüfi etkiler modelinin tahmin edilmesinden sonra Hausman testi uygulanmış ve testin olasılık değeri anlamlı çıktığından $H_0 =$ Birim etkisi ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon yoktur (Tesadüfi etkiler) hipotezi reddedilmiştir. Bu bağlamda çalışmaya sabit etkiler modeli ile devam edilecektir.

Çalışmada kullanılacak modeli belirleme amacı ile yapılan testler sonucu sabit etkiler modelinin en uygun model olduğu tespit edilmiştir. Bu aşamadan sonra sabit etkili model ile ilgili temel varsayımların testleri yapılacaktır. Bu bağlamda modelde değişen varyans sorunu tespiti için Değiştirilmiş Wald testi, otokorelasyon sorunu tespiti için D.Watson ve Baltagi-Wu testleri ve son olarak yatay kesit bağımlılığı sorunu tespiti için Pesaran CD testi uygulanmıştır. Test sonuçları Tablo 3'ün ikinci kısmında görülebilmektedir.

Tablo 3: Ampirik Bulgular

GDP	Tesadüfi Etkiler Modeli			Sabit Etkiler Modeli		
	Katsayılar	z İstatistik	Standart Hata	Katsayılar	t İstatistik	Standart Hata
K	0.60***	35.68	0.017	0.49***	32.01	0.015
L	0.39***	17.25	0.023	0.57***	9.75	0.059
HTECH	0.03***	3.25	0.012	0.03***	3.89	0.010
COM	0.04***	3.18	0.015	0.04***	3.30	0.012
Sabit	4.77***	17.35	0.275	4.98***	5.62	0.886
R2	0.76					
*** %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.						
F Testi	F(28, 464) = 73.21		Prob > F = 0.0000			
LR Testi	chibar2(01) = 638.62		Prob >= chibar2 = 0.000			
LM Testi	chibar2(01) = 540.92		Prob > chibar2 = 0.0000			
Hausman Testi	chi2(4) = 184.48		Prob > chibar2 = 0.0000			
D. Wald Testi	chi2 (29) = 88656.12		Prob > chi2 = 0.0000			
D.Watson ve Baltagi-Wu Testleri	Durbin-Watson = .28686323		Baltagi-Wu LBI = .563032			
Pesaran CD Testi	Pesaran's CD = 33.872,		Pr = 0.0000			

D. Wald testi olasılık değeri anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla H_0 : Eşit varyans durumu geçerlidir hipotezi reddedilmektedir. D.Watson ve Baltagi-Wu test sonuçları kritik değer olan 2'den küçük olduğu için modelde otokorelasyon sorunu tespit edilmiştir. Son sütunda yatay kesit bağımlılığın olup olmadığını belirleyen Pesaran CD test sonuçları yer almaktadır. Buna göre modelde yatay kesit bağımlılığının olmadığını ileri süren sıfır hipotezi reddedilmiştir.

Sabit etkili modele ait temel varsayım testleri sonuçlarına göre modelde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı sorunları tespit edilmiştir. Driscoll ve Kraay (1998) tahmincisi sabit etkiler modelinde değişen varyans,

Yüksek Teknoloji İhracatı, Bilişim Hizmetleri Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:
Türkiye Ve Ab Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi

otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı söz konusu olduğunda dirençli tahminler vermektedir (Tatoğlu, 2016: 287).

Tablo 4'te çalışmanın nihai modeli Driscoll-Kraay sabit etkiler tahmincisi test sonuçları yer almaktadır. Buna göre modelde sermayeyi temsil eden K ve emeği temsil eden L kontrol değişkenleri %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Yüksek teknoloji ihracatını temsil eden HTECH ve bilişim hizmetleri ihracatını temsil eden COM değişkenleri ise %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif tespit edilmiştir.

Tablo 4: Driscoll-Kraay Sabit Etkiler Tahmincisi

Sabit Etkiler Tahmincisi				
GDP	Katsayılar	Drisc/Kraay Standart Hatalar	t istatistiği	P> t
K	0.49	0.045	10.84	0.000
L	0.57	0.045	12.70	0.000
HTECH	0.03	0.017	2.29	0.030
COM	0.04	0.016	2.66	0.013
Sabit	4.98	1.359	3.67	0.001
R²	0.76			

Diğer değişkenlerin etkisi sabitken söz konusu ülkelerde emek miktarı %1 arttığında ekonomik büyüme %0,57, sermaye miktarı %1 arttığında ekonomik büyüme %0,49, toplam ihracatın içinde yüksek teknoloji ihracatı %1 arttığında ekonomik büyüme %0,03 ve toplam hizmet ihracatı içinde bilişim hizmetleri ihracatı %1 arttığında ekonomik büyüme %0,04 artmaktadır.

Sonuç

Ülkeler arasındaki zenginlik ve refah farkının araştırılmasına yönelik araştırmalar 20 yüzyılın ortalarından itibaren hız kazanmıştır. 1956 yılında Solow'un neo-klasik büyüme modeli bu araştırmaların önünü açan en önemli gelişmelerden birisi olmuştur. Solow modelinde teknolojiyi dışardan gelen bir şok olarak ele almış ancak kaynaklarını açıklamada yetersiz kalmıştır. 1986 yılında Romer teknolojiyi sistemin kendi içerisinde yarattığı bir unsur olarak değerlendirmesi büyüme teorileri adına bir diğer önemli gelişme olarak kendini göstermiştir. Sonraki yıllarda Ar-Ge,

inovasyon ve teknoloji temelli çok sayıda teorik ve ampirik çalışmalara imza atılmıştır. Bu çalışmaların çok büyük bir kısmında teknolojinin büyümeyi pozitif yönde etkilediğine dair kanıtlar sunulmuştur.

Bu çalışmada 1998-2017 yıllarını kapsayan dönemde 28 AB üyesi ülke ve Türkiye'nin yüksek teknoloji ihracatı ile bilişim hizmetleri ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmada klasik modeli sabit etkiler modeline karşı sınavan F testi, klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı sınavan Olabilirlik Oranı (LR) ve Breush-Pagan LM testi ve son olarak tesadüfi etkiler modelini sabit etkiler modeline karşı sınamak için Hausman testi kullanılmıştır. Yapılan testler sonucunda sabit etkili modelin kullanılmasına karar verilmiştir. Nihai modeli kurmadan önce sabit etkili modelin temel varsayımlarının testleri yapılmıştır. Bu bağlamda değişen varyans için Değiştirilmiş Wald testi, otokorelasyon için D.Watson ve Baltagi-Wu testleri ve son olarak yatay kesit bağımlılığı için Pesaran CD testi yapılmıştır. Test sonuçları modelde her üç sorunda bulunduğunu göstermiştir. Analizin son bölümünde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı söz konusu olduğunda dahi dirençli tahminciler veren Driscoll-Kraay sabit etkiler tahmincisi modele uygulanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, toplam ihracatın içinde yüksek teknoloji ihracatı %1 arttığında ekonomik büyüme %0,03 ve toplam hizmet ihracatı içinde bilişim hizmetleri ihracatı %1 arttığında ekonomik büyüme %0,04 artmaktadır. Hem yüksek teknoloji ihracatı hem de bilişim hizmetleri ihracatı büyümeyi pozitif ve anlamlı yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ancak bu etki klasik üretim faktörleri olan emek ve sermaye yanında oldukça düşük kalmaktadır.

Yüksek Teknoloji İhracatı, Bilişim Hizmetleri Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:
Türkiye Ve Ab Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi

Kaynakça

- Aghion, P. and Howitt, P., (1992). A Model Of Growth Through Creative Destruction, *Econometrica*, 60(2), pp.323-51.
- Braunerhjelm, P. and Thulin, P. (2008). Can Countries Create Comparative Advantages? R&D Expenditures, High-Tech Exports and Country Size in 19 OECD Countries, 1981–1999. *International Economic Journal*, 22(1), pp.95–111.
- Driscoll C. H. and Kraay A. C. (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data, *The Review of Economics and Statistics*, 1998 Vol. 80, pp.549-560.
- Eaton, J. and Kortum, S. (1994). International Patenting and Technology Diffusion, *NBER Working Paper Series*, No: 4931, pp. 1-42.
- Eaton, J., and Kortum, S. (2001). Technology, trade and growth: A unified framework. *European Economic Review*, 45(4–6), 742–755.
- Grossman, G., Helpman, E. (1991). *Innovation and Growth in the Global Economy*, MIT Press, Cambridge MA.
- Hatzichronoglou, T. (1997). Revision of the High-Technology Sector and Product Classification, OECD Science, *Technology and Industry Working Papers*, No. 1997/02. doi: 10.1787/134337307632.
- Lucas, R. E. J. (1988). On the Mechanics of Economic Development, *Journal of Monetary Economics*, 22, pp.3-42.
- Nadiri, I. (1993). Innovations and technological spillovers. NBER Working Paper No. 4423. *National Bureau of Economic Research*, Boston.
- Rebelo, S., T. (1991). Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth, *Journal of Political Economy*, 99(3), pp. 500-521.
- Romer, P., M. (1986). Increasing Returns and Long-run Growth, *Journal of Political Economy*, Vol. 94, No: 5, pp. 1002-1037.

- Romer, P., M. (1990). Endogenous Technological Change, *Journal of Political Economy*, vol. 98, no. 5, pt. 2, pp.71-102
- Snowdon, B. ve Vane, R., H. (2012). *Modern Makroekonomi (Modern Macroeconomics)*, (Çev. Ertan Ersoy, Böl.11), 1. Baskı, Ankara, Efil Yayınevi.
- Solow, R., M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, 70 (1), pp. 65-94.
- Spulber, D. F. (2007). Innovation and international trade in technology, *Journal of Economic Theory*, 138(1), pp.1–20.
- Tatoğlu, F., Y. (2016). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, Beta Yayınevi.
- Tebaldi, E. (2011). The Determinants of High-Technology Exports: A Panel Data Analysis, *Atlantic Economic Journal*, 39(4), 343-353.
- Telatar, O. M., Değer, M. K. ve Doğanay, M. A. (2016). Teknoloji Yoğunluklu Ürün İhracatının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği (1996:Q1-2015:Q3), *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(4), ss. 921-934.
- Wang, D., H., M., Y., Tiffany H., K. ve Liu, H., Q. (2013). Heterogeneous Effect of High-Tech Industrial R&D Spending on Economic Growth, *Journal of Business Research*, Vol: 66, Issue: 10. pp.1990-1993.
- Worldbank Databank, <https://data.worldbank.org/indicator/> (Erişim Tarihi: 20.02.2019).
- Zhang, K., H. (2007). Determinants of Complex Exports: Evidence from Cross-Country Data for 1985–1998. *International Economics*, 60(1), pp.111–122.

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 06.03.2019

Kabul Tarihi: 18.03.2019

Erken Görünüm: 16.05.2019

TÜRKİYE İLE BRICS ÜLKELERİNDE ENFLASYON, FAİZ ORANLARI VE PARA ARZI İLE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİNİN KARŞILAŞTIRMASI*

Nuri Hacıevliyagil**

Ahmet Şit***

Berna Doğan****

Öz

Bu çalışmanın amacı, ekonomiyi etkileyen makro değişkenlerden olan enflasyon, faiz oranları ve para arzının döviz kuru üzerinde etkili olup olmadığının araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, söz konusu değişkenlerin döviz kuru üzerindeki etkilerinin Türkiye ile BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinde karşılaştırması yapılmıştır. Çalışma 2002M01-2017M12 yıllarına ait 16 yıllık 192 aylık dönemde incelenmiştir. Çalışmada ADF Birim Kök testi, Johansen Eşbütünleşme Testi, VAR Analizi, FMOLS Yöntemi, VEC Hata Düzeltme Modeline dayalı Granger Nedensellik testleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Güney Afrika hariç diğer bütün BRICS-T ülkelerinde döviz kuru ile aynı yönlü bir ilişki vardır. Faiz oranı katsayılarının diğer değişkenlere nazaran fazla yüksek olmaması nedeniyle çalışmada yer alan bütün ülkelerde faiz oranı ile döviz kuru arasında güçlü bir ilişkinin olmadığını ortaya çıkarmıştır. Enflasyon oranı ise Çin hariç çalışmada yer alan bütün ülkeler için döviz kuru ile ters orantılı çıkmıştır. Para arzı Çin hariç çalışmada yer alan bütün ülkelerde döviz kuru ile aynı yönlü hareket etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon oranı, Faiz Oranı, Para Arzı, Johansen Eşbütünleşme Testi, VEC Granger Nedensellik

COMPARISON OF INFLATION, INTEREST RATES AND MONEY SUPPLY WITH EXCHANGE RATE RELATIONSHIP IN TURKEY AND BRICS COUNTRIES**Abstract**

The purpose of this study is to investigate impact of inflation, interest rates and money supply, which are macro variables whether affecting the economy on the exchange rate or not. For this purpose, effects of mentioned variables on exchange rate are compared in Turkey and the BRICS countries (Brazil, Russia, India, China and South Korea). In the study, data for 2002M01-2017M12 were examined during the 192 months and 16 years period and the ADF Unit Root test, Johansen Cointegration Test, VAR Analysis, FMOLS test and Granger Causality tests based on VEC Error Correction Model were used. As a result of the study, all BRICS-T countries except South Africa have same directional relationship with the exchange rate. Since interest rate coefficients are not as high as other variables, it has been found that there is no strong relationship between interest rate and exchange rate in all countries covered by the study. Inflation rate are inversely related to exchange rate for all countries except China. On the contrary, except China, money supply has same directional relationship with exchange rate in all countries covered by the study.

Key words: Inflation rate, Interest Rate, Money Supply, Johansen Cointegration Test, Engle Granger Causality Test

* Bu çalışma 10-13 Ekim 2018 tarihlerinde Mersin’de düzenlenen 22. Finans Sempozyumu’nda sunulup revize edilmiş makale formatına getirilmiştir.

**Öğr.Gör.Dr, Malatya Turgut Özal Üniversitesi Doğanşehir VK MYO, Dış Ticaret Bölümü, nurihacievliyagil@yahoo.com Orcid: 0000-0002-2019-3327

***Öğr.Gör.Dr, Kilis 7 Aralık Üniversitesi SBMYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü, ahmetsit@kilis.edu.tr Orcid: 0000-0002-0257-9023

****Arş. Gör, Gaziantep Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, dogan.brn@gmail.com Orcid: 0000-0001-7134-3930

Giriş

Ülkelerarası ekonomik ilişkilerin gelişerek uluslararası piyasaların globalleşmesi ve rekabetin artması ile birlikte ülkeler açısından döviz kurunu etkileyen birçok faktörün (enflasyon, faiz oranları... vb. gibi) mevcut olduğu bilinmektedir. Döviz kurunun artması durumunda, ülkenin ulusal para biriminin döviz kuru karşısında değeri düşmektedir. Zira döviz kurunun değişimi ülkeler makroekonomik dengelerinde önemli bir unsurdur.

Çalışmada yer alan BRICS ülkeleri olarak adlandırılan birlikte Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika yer almaktadır. Hatta Türkiye'nin de bu birliğe girmesiyle birlikte birliğin ismi BRICS-T olarak revize edilmiştir.

BRICS-T ülkeleri dünyada nüfusunun neredeyse yarısını elinde bulundurmaktadır. Dünya ekonomisinde payları ise günümüzde % 25'e yaklaşmıştır. Bu ülkeler ilk olarak 2006 yılında Birleşmiş Milletler 61. Dönem toplantısında dışişleri bakanları seviyesinde toplanarak ilk toplantılarını yapmıştır. Bu birliğe bağlı ülkelerde yer alan maden rezervleri dünyadaki maden rezervlerinin % 60'ı, tahıl ürünlerinin % 40'ıdır. Ayrıca bu ülkelerin öncülüğünde 2015 yılında Şanghay'da kurulan Yeni Kalkınma Bankası bu birliğin dünya ekonomisinde önemli bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir (Fortune, 2018).

BRICS ülkelerinin dış ticaret rakamları 6 trilyon dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin ise bu ülkelerle olan dış ticaret hacmi 2017 yılı itibariyle yaklaşık 61 milyar dolar civarındadır. Bu rakamın yaklaşık 7,5 milyar doları ihracat iken, 53,5 milyar doları ise ithalattır (Dünya, 2018).

Bu ülkeler içerisinde nüfus ve büyüme oranı açısından dünyada ilk 5'te yer alan ülkelerin olması (Çin, Hindistan, Türkiye gibi) bu birliğin ekonomik açıdan daha da gelişebileceğini ve dünyada daha fazla söz sahibi olabileceğini göstermektedir.

Bu çalışmada gelişmekte olan ülkeler grubunda değerlendirilen Türkiye ile BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinin makroekonomik verileri karşılaştırılmış olup çıkan sonuçların diğer gelişmekte olan ülkelere referans olabileceği düşünülmektedir.

Çalışma önce enflasyon, faiz oranları ve para arzı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar gösterilip ardından analizde kullanılan veriler tanıtılacak ve ampirik uygulama sonucunda elde edilen bulgular özetlenecektir.

1. Literatür Çalışması

Enflasyon, faiz oranları ve para arzı arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması için günümüze kadar birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar neticesinde farklı nedensellik sonuçlarına ulaşılmıştır. Literatürde geniş bir yer tutan bu ilişkilerin araştırıldığı çalışmalardan bazıları;

Brailsford, Penm ve Lai (2005), yaptıkları çalışma ile Asya finansal krizi sırasında Güney Kore, Filipinler, Tayland ve Malezya ülkelerinin yüksek faiz oranlarının Asya döviz kurları üzerindeki etkilerini ampirik olarak incelemişlerdir. Granger nedensellik testi uygulanarak yapılan çalışma sonucunda keskin bir şekilde yüksek faiz oranlarının Güney Kore, Filipinler ve Tayland döviz kurlarının desteklenmesine yardımcı olduğunu gösterirken Malezya'da yüksek faiz oranı politikası aktif olarak benimsendiği için diğer ülkelerde olduğu kadar yüksek faiz oranları ile döviz kuru arasında önemli bir ilişki bulunamamıştır.

Gül ve Ekinci (2006) çalışmalarında, Granger nedensellik testi ile 1984-2003 dönemine ait 20 yıllık dönemde enflasyon ve döviz kuru arasında nedensellik olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, döviz kurundan enflasyona yönelik pozitif nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Yani döviz kurunun enflasyon oranına neden olduğu söylenebilir.

Çatalbaş (2007) çalışmasında, Türkiye'de 1996-2006 yılları arasında enflasyon oranı ile para arzı arasında ilişki olup olmadığını regresyon yöntemi ile araştırmıştır. Çalışma sonucunda, Türkiye ekonomisini ciddi boyutta etkileyen 2001 finansal krizine ait 5 çeyrek haricinde, incelenen diğer dönemlerde para arzı ile enflasyon oranı arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Yani enflasyon oranının artması sonucunda para arzında da artış yaşandığı görülmüştür.

Sever ve Mızrak (2007) çalışmalarında, Türkiye'de 1987-2006 dönemine ait döviz kuru, enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışmada yöntem olarak VAR metodunu seçmişlerdir. Çalışma sonucunda, özellikle döviz

kurunun enflasyon ve faiz oranları üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu, enflasyon ve faiz oranları için etkin politika yürütmenin aynı zamanda etkin bir döviz politikasından geçtiği sonucuna ulaşmışlardır.

Oktayer (2010) çalışmasında, para arzı, bütçe açıkları ve enflasyon arasında Türkiye’de 1987-2009 dönemindeki ilişki incelenmiştir. Çalışmada yöntem olarak, eşbütünleşme teknikleri uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, enflasyonu etkileyen temel faktörün para arzı olmadığı, bütçe açıklarının da önemli rolü olduğu, uzun vadeli istikrarın güvence altına alınması beklentileri ortaya çıkmıştır.

Özmen ve Koçak (2012) çalışmalarında, Türkiye’de 1994-2011 dönemine ait 18 yıllık 72 çeyrek dönemde enflasyon, bütçe açığı ve para arzı arasındaki ilişki olup olmadığını tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışmada yöntem olarak ARDL Yöntemini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda para arzı ile enflasyon arasında uzun dönemli ilişki olduğu ancak bütçe açığı ile para arzı arasında herhangi anlamlı bir ilişki olmadığını sonucuna ulaşmışlardır.

Bal (2012) çalışmasında, döviz kurunun belirleyicilerini tespit etmeye çalışmış, döviz kurunu etkileyen temel değişkenleri belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak döviz kurunu, bağımsız değişken olarak ise Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS), Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE), mevduat faiz oranı ele alınmıştır. Çalışmada 1994-2008 dönemi olmak üzere 15 yıllık dönem incelenmiştir. Çalışmada yöntem olarak ADF, PP sınamaları, Engle Granger, Johansen Eşbütünleşme, Granger Nedensellik kullanılmıştır. Çalışmanın sonucu olarak, bağımlı değişken döviz kurunun, üç bağımsız değişkenle de uzun dönemli aralarında denge ilişkisinin olduğu görülmüştür. Enflasyon artışının yabancı para payını arttırdığı, faiz oranlarının azalmasının portföyde döviz bulundurmaya daha karlı hale getirdiği sonucuna ulaşmıştır.

Saraçoğlu, Kuzu ve Kocaoğlu (2015) çalışmalarında, 2008 finansal kriz ve 2013 yılında FED Çıkış Sinyali olarak bilinen Amerikan FED Başkanı Bernanke’nin açıklaması sonrası Türkiye’de sermaye hareketleri, döviz, enflasyon ve faizin birbirinden etkilenip etkilenmediğini araştırmışlardır. Yöntem olarak VAR metodunu kullanmışlardır. Çalışma sonucunda, FED ’in Çıkış Sinyali sonrasında Türkiye’den

sermaye çıkışı olduğu, faiz ve enflasyon arasında çift yönlü nedensellik olduğu, enflasyon ve sermaye arasındaki ilişkinin ise faizden geçtiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu olayın faize duyarlılığı arttırması nedeniyle düşük kur, yüksek faiz politikası benimseyen gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler açığına neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Saraç ve Karagöz (2016), Türkiye’de 2003-2015 dönemini kapsayan çalışmalarında aylık veriler kullanarak kısa vadeli faiz oranlarının dolar kuru üzerindeki etkinlik seviyesi arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Granger nedensellik testi kullanılarak yapılan çalışmaya göre yüksek faiz oranlarının döviz kurunun artmasına neden olduğu saptanmıştır.

Hacievliyagil ve Demir (2016) çalışmasında, Türkiye ile BRICS ülkeleri arasında döviz kuru davranışlarının kısa ve uzun vadede makroekonomik değişkenlerle ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda, ithalatın döviz kurunu etkilemekte anlamsız değişken olarak kaldığı, enflasyon oranının ise döviz kurunu etkileyen belirleyici bir değişken olduğu, Türkiye’nin BRICS ülkelerine katılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Lamia ve Djelassi (2017), 1993-2013 yılları arasında aylık veriler kullanarak enflasyon hedeflemesi rejimini benimsemiş altı gelişmekte olan ekonomide döviz kuru ve enflasyon hedeflemesi rejimi arasındaki ilişkiyi ARDL modelini kullanarak incelemektedirler. Yapılan çalışma sonucunda enflasyon hedeflemesi rejiminin tüm ülkelerdeki döviz kuru oynaklığını ve enflasyon volatilitelerini azaltabileceğini göstermektedirler.

Katusiime ve Agbola (2018), yaptıkları çalışma ile 2005-2015 dönemine ait günlük verileri kullanarak hafta sonları ve tatil günleri hariç olmak üzere toplam 2578 işlem gününde merkez bankasının döviz müdahalelerinin, enflasyon hedeflemesi rejimi altında Uganda / ABD doları döviz kuru (UGX / USD) seviyesine ve volatilitesine etkisini tahmin etmeye çalışmaktadırlar. Çalışmada GARCH modelini kullanmışlardır. Çalışmada yapılan analiz sonucunda döviz müdahalelerinin döviz kuru oynaklığı üzerinde karışık bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Enflasyon hedeflemesinin, döviz kuru oynaklığını azaltmak için etkili bir para politikası aracı olduğunu kaydetmişlerdir.

Kima ve Lim (2018), VAR modeli yaptıkları analizler çerçevesinde İngiltere, Kanada, İsveç ve Avustralya için döviz kurları üzerindeki para politikasının etkilerini araştırmışlardır. Ampirik sonuçlar, daraltıcı para politikasının önemli bir döviz kuru değerlenmesine yol açtığını göstermektedir.

Aksu ve Emsen (2018) çalışmasında, Türkiye ekonomisi özelinde 2003:01-2017:12 arası dönem için nominal faiz oranları ve TÜFE ile nominal kurun logaritmaları alınarak ARDL analizleri ile asimetrik eş-bütünleşme metodunu kullanarak ilişkiyi incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, enflasyonun faiz oranlarından değil, sadece kısa dönemde nominal kurdaki değişimlere daha duyarlı olduğu görülmüştür. Buna karşılık faiz oranlarının dış ticaret riskinin yansıması olarak kurlardan önemli derecede etkilendiği belirlenirken, kurların da faiz oranlarından kuvvetli bir şekilde etkilendiği tespit edilmiştir.

2. Uygulama Çalışması

Çalışmanın bu kısmında BRICS ülkeleri ile Türkiye’de enflasyon oranı, faiz oranı ve para arzının döviz kuru üzerindeki etkisi karşılaştırılacaktır.

2.1. Veri Seti

Çalışmada 2002M01-2017M12 yıllarına ilişkin 192 aylık veriler alınarak analiz yapılmıştır. Veriler OECD’nin resmi sitesinden aylık olarak ve 2010 yılı temel alınarak endeks şeklinde hesaplanmıştır. Veriler web sitesinden alınarak analiz edilebilecek şekilde düzenlenmiştir. Çalışmada Türkiye ile BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkeleri karşılaştırılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak döviz kuru, bağımsız değişken olarak da enflasyon oranı, faiz oranları ve para arzı kullanılmıştır.

LNEX: Döviz Kurunun doğal logaritması. Her ülkenin yerel para biriminin Amerikan Doları karşılığı.

INT: Faiz Oranı. OECD aylık faiz oranları, bankalar arası faiz oranları, dönemlik ve yıllık uzun dönem faiz oranlarını ağırlıklandırarak yaptığı hesaplamalarla bulunduğu ortalama aylık değerdir.

LNCPİ: Enflasyon Oranının doğal logaritması. 2010 yılı temel alınarak endeks şeklinde hesaplanan tüketici fiyat endeksidir.

LNМ3: Geniş Para Arzı (M3) doğal logaritması. Parasal büyüklükler veya para stoku serisi olarak da adlandırılır. Ülkelerin mevcut parasal ihtiyaçlarını karşılamak için bir ekonomiye “tedarik edilen” para miktarı mevsimsellikten arındırılarak ortalama aylık endeks şeklinde hesaplanmıştır.

2.2. Yöntem

Çalışmada kurulan model aşağıdaki gibidir:

$$LNEX = \beta_0 + \beta_1 INT + \beta_2 LNCPI + \beta_3 LNM3 + u$$

Ekonometrik analizlerde karşılaşılan en önemli problemlerden birisi, sahte regresyon çıkma riskidir. Bu riskin önüne geçilebilmesi için öncelikle zaman serilerinin durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun için en yaygın kullanılan metotlardan birisi Augmented Dickey-Fuller (Genelleştirilmiş (Genişletilmiş) Dickey-Fuller – ADF) birim kök testidir. Bu yöntem 1991 yılında Dickey ve Fuller tarafından geliştirilmiştir (Studenmund,2011).

Burada test edilecek hipotez şudur:

H₀: Seri birim kök içermektedir (Seriler durağan değildir).

Ardından hem kısa dönem hem de uzun dönem denge ilişkisine dair sonuçlar verdiğinden Johansen Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Eşbütünleşme, bir denklemdeki değişkenlerin durağanlık derecesini, denklemin hata terimini (ve artıklarını) yapan ve herhangi bir sahte regresyon sonucunun denklemini geçersiz kılacak şekilde eşleştirmekten oluşur. Eşbütünleşme analizi serilerin durağan olmasalar bile aralarında uzun dönemli bir ilişkinin olabileceği ve bu ilişkinin durağan bir yapıda olabileceği kabulüne dayanır. Değişkenler arasında bir uzun dönem denge ilişkisi mevcutsa o değişkenlerin eşbütünleştikleri söylenir. Değişkenler eşbütünleşikse bağımlı değişken ve en azından bir bağımsız değişken durağan olmasa bile sahte regresyondan sakınılabılır (Gujarati ve Dawn, 2012).

Eş bütünleşme testi için önce değişkenlerin düzey değerlerinde kısıtsız VAR tahmini yapılmıştır. Johansen VAR modelinden yola çıkarak kısa dönem değişimleri

de göz önünde bulundurarak statik bir modele ulaşılır. Tüm seriler aynı düzeyde bütünlük olduğunda, Johansen (1988), (1995) “tam bilgi en çok olabilirlik yöntemi” ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını test etmektedir.

FMOLS Yöntemi, otokorelasyon, değişen varyans gibi sorunlardan kaynaklanan sapmaları düzeltmek için kullanılırken, DOLS testi ise içsellik sorunlarından kaynaklanan sorunları düzeltecek bir yöntemdir (Kök ve diğ., 2010:8).

Bu yöntem heterojenliğe müsaade ederken, sabit terimin ve hata teriminin bağımsız değişkenler arasındaki farkların muhtemel korelasyonunu dikkate almıştır (Kök ve Şimşek, 2006:7-8).

Çalışmada son olarak, Granger Nedensellik testi regresyon denklemindeki bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin anlamlılıklarının test edilmesi esasına dayanmaktadır (Granger,1969, s.424-438)

Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Engle ve Granger (1987) seriler eşbütünlük olduğunda VAR modeline dayalı standart Granger testinin geçerli olmayacağını, bu durumda seriler arasındaki nedensellik ilişkilerinin vektör hata düzeltme modeli (VECM) ile araştırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Yine Engle ve Granger’a (1987) göre değişkenler arasında eşbütünlük mevcutsa en az bir adet uzun dönemli denge ilişkisinin varlığını gösteren nedensellik ilişkisi vardır. VEC aynı zamanda durağan olmayan değişkenler arasında bir eşbütünlük ilişkisi varsa, değişkenlerin kısa dönemdeki davranışlarını inceleyen ve son yıllarda yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir.

2.3. Bulgular

Serilerin durağanlığının istatistiksel olarak incelenmesi için Birim Kök Testi ile uygulamaya başlanmıştır. ADF Birim Kök Testi ile incelenen sonuçlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	Değişkenler	Düzye				1.Sıra Fark			
		Model*	Gecikme Uzunluğu	ADF Test İstatistiği	α =0.05 Kritik Değer	Model*	Gecikme Uzunluğu	ADF Test İstatistiği	α =0.05 Kritik Değer
Türkiye	lnex	a	2	1,9699	-1,9425	a	1	-9,5344	-1,9425
	int	c	2	-3,0611	-3,4338	c	1	-6,9111	-3,4338
	ln CPI	a	2	-0,2525	-1,9425	a	1	-9,9954	-1,9425
	lnm3	a	5	4,4037	-1,9425	a	4	-2,4168	-1,9425
Brezilya	lnex	a	1	-0,0225	-1,9425	a	0	-9,0280	-1,9425
	int	a	4	-1,2343	-1,9425	a	5	-4,8619	-1,9425
	ln CPI	a	1	0,2494	-1,9425	a	0	-9,9572	-1,9425
	lnm3	a	5	1,5270	-1,9425	c	5	-5,1743	-3,4338
Çin	lnex	a	5	-1,1693	-1,9425	a	5	-2,7206	-1,9425
	int	a	0	-0,4664	-1,9425	a	0	-13,1157	-1,9425
	ln CPI	a	1	0,5548	-1,9425	a	0	-9,2565	-1,9425
	lnm3	a	5	2,2463	-1,9425	c	3	-5,3390	-3,4338
Hindistan	lnex	a	1	0,7564	-1,9425	a	0	-9,8691	-1,9425
	int	a	2	-0,2980	-1,9425	a	1	-11,6995	-1,9425
	ln CPI	a	1	0,8154	-1,9425	a	0	-11,4173	-1,9425
	lnm3	c	5	0,8317	-3,4342	c	4	-3,9478	-3,4338
Rusya	lnex	a	2	0,8404	-1,9425	a	1	-8,7208	-1,9425
	int	c	1	-2,7696	-3,4343	c	1	-10,3712	-3,4338
	ln CPI	a	3	0,5340	-1,9425	a	2	-9,5904	-1,9425
	lnm3	a	5	1,0163	-1,9425	c	4	-4,4499	-3,4338
Güney Afrika	lnex	a	1	0,0564	-1,9425	a	0	-10,6317	-1,9425
	int	a	3	-1,4341	-1,9425	a	2	-4,0414	-1,9425
	ln CPI	a	2	0,3255	-1,9425	a	1	-10,0624	-1,9425
	lnm3	b	5	-2,2308	-2,8769	b	4	-3,2255	-2,8769

* (a) Trend ve Sabit Terim İçermeyen Model
(b) Sabit terim İçeren Model
(c) Trend ve Sabit Terim İçeren Model

BRICS ülkeleri ve Türkiye için ele alınan bütün değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı (seride birim kök olduğu) yokluk hipotezi % 5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Yani seriler düzeyde durağan değildir. Bu açıdan

ilerleyerek çalışmada düzeyde durağan olmayan değişkenlerin 1. sıra farkları alınarak durağan olup olmadıkları incelenmiştir. Böylece Tablo-1’de görüldüğü gibi bütün değişkenlerin 1. sıra fark durağan I (1) olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın bu safhasında değişkenler arasında bir otokorelasyon veya değişen varyans etkisinin olup olmadığını araştırmak için L-M otokorelasyon ve White değişen varyans testi yapılmıştır. Tablo 2’de L-M otokorelasyon ve White değişen varyans testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testleri

Ülkeler	Lagrange Çarpanı (LM) Otokorelasyon Testi			Gecikmeye ait White Değişen Varyans Testi	
	VAR Tahminindeki Gecikme	LM-Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Türkiye	1	16.89829	0.3922	1797.187	0.1660
Brezilya	1	21.42941	0.1626	1787.171	0.3825
Çin	1	10.55029	0.8364	892.0949	0.3810
Hindistan	1	19.62178	0.2377	1690.258	0.1096
Rusya	1	23.00022	0.1137	1777.132	0.3825
G. Afrika	1	20.84461	0.1846	980.0662	0.0103

Türkiye ve BRICS ülkeleri ülkelere ait veriler için otokorelasyon ve değişen varyansa göre belirlenen ve bu etkilerin olmadığı minimum gecikme uzunluklarının bir eksiği dikkate alınmıştır. Johansen Testi için gecikme uzunlukları Türkiye için 4, Brezilya için 5, Çin için 10, Hindistan için 3, Rusya için 4 ve Güney Afrika için 10 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Johansen Eşbütünleşme Testi

				İz Testi Sonuçları		Maksimum Öz Değer Testi Sonuçları	
Ülkeler	Model	Yokluk Hipotezleri	Öz Değerler	λ_{iz}	% 5 Kritik Değer	λ_{max}	% 5 Kritik Değer
Türkiye	Trendsiz Model	Eş bütünleşik vektör yoktur**	0.207737	63.02164	40.17493	43.54521	24.15921
		En fazla 1 eş bütünleşik	0.060602	19.47643	24.27596	11.69050	17.79730

Türkiye İle Birçok Ülkelerinde Enflasyon, Faiz Oranları Ve Para Arzı İle Döviz Kuru İlişkisinin Karşılaştırması

		En fazla 2 eş bütünleşik	0.040557	7.785932	12.32090	7.742303	11.22480
		En fazla 3 eş bütünleşik vektör	0.000233	0.043629	4.129906	0.043629	4.129906
Brezilya	Trendsiz Model	Eş bütünleşik vektör yoktur**	0.186962	69.53219	40.17493	38.49771	24.15921
		En fazla 1 eş bütünleşik vektör	0.116085	31.03449	24.27596	22.95125	17.79730
		En fazla 2 eş bütünleşik vektör	0.023729	8.083235	12.32090	4.466799	11.22480
		En fazla 3 eş bütünleşik vektör	0.019255	3.616436	4.129906	3.616436	4.129906
		Eş bütünleşik vektör yoktur**	0.133792	52.61669	40.17493	25.99707	24.15921
Çin	Trendsiz Model	En fazla 1 eş bütünleşik vektör	0.090336	26.61962	24.27596	17.13715	17.79730
		En fazla 2 eş bütünleşik vektör	0.041717	9.482473	12.32090	7.712707	11.22480
		En fazla 3 eş bütünleşik vektör	0.009730	1.769766	4.129906	1.769766	4.129906
		Eş bütünleşik vektör yoktur**	0.228672	87.57712	54.07904	48.81269	28.58808
Hindistan	Trendsiz Model	En fazla 1 eş bütünleşik vektör	0.123634	38.76443	35.19275	24.81071	22.29962
		En fazla 2 eş bütünleşik vektör	0.046245	13.95373	20.26184	8.901581	15.89210
		En fazla 3 eş bütünleşik vektör	0.026515	5.052145	9.164546	5.052145	9.164546
		Eş bütünleşik vektör yoktur**	0.137168	55.74357	40.17493	26.85140	24.15921
Rusya	Trendsiz Model	En fazla 1 eş bütünleşik vektör	0.107782	28.89218	24.27596	20.75607	17.79730
		En fazla 2 eş bütünleşik vektör	0.036885	8.136108	12.32090	6.839948	11.22480
		En fazla 3 eş bütünleşik vektör	0.007096	1.296160	4.129906	1.296160	4.129906
		Eş bütünleşik vektör yoktur**	0.134425	62.96228	40.17493	26.12948	24.15921
Güney Afrika	Trendsiz Model	En fazla 1 eş bütünleşik vektör	0.107082	36.83280	24.27596	20.50011	17.79730
		En fazla 2 eş bütünleşik vektör	0.059852	16.33269	12.32090	11.17087	11.22480
		En fazla 3 eş bütünleşik vektör	0.028116	5.161817	4.129906	5.161817	4.129906
		Eş bütünleşik vektör yoktur**	0.134425	62.96228	40.17493	26.12948	24.15921
* Yokluk hipotezi İz değeri ve ya Maksimum Özdeğerlerinden biri için reddedilir.							
** Yokluk hipotezi İz değeri ve Maksimum Özdeğeri için reddedilir.							

Johansen Testi sonuçlarına göre uzun dönem de Türkiye için 1, Brezilya için 2, Çin için 1, Hindistan için 2, Rusya için 2 ve Güney Afrika için 2 tane uzun dönem eş bütünleşme vektörü bulunmuştur. Buna göre eş bütünleşik normalleştirilmiş katsayılar FMOLS metodu ile aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

Tablo 4. Eşbütünleşik Vektör Katsayıları

ÜLKELER		INT	LNCPI	LN3	TREND
TÜRKİYE	Katsayı	0,0040	-1,6606	0,4224	DÜZEY
	Std. Hata	0,0021	0,1530	0,0288	
	t ist.	1,9458*	-10,8537***	14,6497***	
BREZİLYA	Katsayı	0,0117	-1,3744	0,3411	DÜZEY
	Std. Hata	0,0030	0,0560	0,0148	
	t ist.	3,8371***	-24,5654***	22,9831***	
ÇİN	Katsayı	-0,0520	-0,2319	-0,0989	DÜZEY
	Std. Hata	0,0212	0,1231	0,0231	
	t ist.	-2,4597***	-1,8833**	-4,2759***	
HİNDİSTAN	Katsayı	0,0613	0,6219	0,0617	DÜZEY
	Std. Hata	0,0156	0,3595	0,0460	
	t ist.	3,9295***	1,7299*	1,3389	
RUSYA	Katsayı	0,0125	-1,6263	0,3964	DÜZEY
	Std. Hata	0,0052	0,1219	0,0151	
	t ist.	2,3816***	-13,3429***	26,3383***	
GÜNEY AFRIKA	Katsayı	-0,0207	-1,7865	0,0437	DÜZEY
	Std. Hata	0,0089	0,1370	0,0491	
	t ist.	-2,3205**	-13,0407***	0,8900	
*** % 1 düzeyinde anlamlı, **%5 düzeyinde anlamlı, *%10 düzeyinde anlamlı. Barlett Kernel metodu kullanılmış ve Bandwith genişliği Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir.					

Modeldeki bağımlı değişken olan döviz kurunun kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının bir sonraki dönemde düzeltildiğini tespit etmek amacıyla hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Buna göre BRICS-T ülkelerinde hata düzeltme modeli için uygun gecikme sayıları Türkiye için 4, Brezilya için 5, Çin için 10, Hindistan için 3, Rusya için 4 ve Güney Afrika için 10 olarak belirlenmiştir. Buna göre hata düzeltme modeline ilişkin özet sonuçlar Tablo-5' de verilmiştir.

Tablo 5. Hata Düzeltme Modeli

ÜLKELER		D(LNEX)
TÜRKİYE	CointEq1 (β)	-0.019313
	Std. Hata	(0.00678)
	t ist.	[-2.84800]***
BREZİLYA	CointEq1 (β)	-0.054847
	Std. Hata	(0.02649)
	t ist.	[-2.07066]**
	CointEq 2 (β)	0.004071
	Std. Hata	(0.00197)
	t ist.	[2.06729]
ÇİN	CointEq1 (β)	-0.003529
	Std. Hata	(0.00393)
	t ist.	[-0.89776]
HİNDİSTAN	CointEq1 (β)	-0.016815
	Std. Hata	(0.00933)
	t ist.	[-1.80290]*
	CointEq 2 (β)	0.000664
	Std. Hata	(0.00069)
	t ist.	[0.96841]
RUSYA	CointEq1 (β)	-0.019091
	Std. Hata	(0.01162)
	t ist.	[-1.64314]*
	CointEq 2 (β)	0.002601
	Std. Hata	(0.00147)
	t ist.	[1.77365]
GÜNEY AFRİKA	CointEq1 (β)	-0.008405
	Std. Hata	(0.00523)
	t ist.	[-1.60612]
	CointEq 2 (β)	-0.002070
	Std. Hata	(0.00174)
	t ist.	[-1.18687]

*** % 1 düzeyinde anlamlı, **%5 düzeyinde anlamlı, *%10 düzeyinde anlamlı

Hata teriminin katsayısı belirli bir anlamlılık düzeyinde anlamlı ise bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru uzun dönemde nedensellik ilişkisi vardır. Katsayının negatif işaretli olması da bağımlı değişkenin kısa dönemde ortaya çıkan sapmaların uzun dönemde denge ilişkisini sağlayacak şekilde ortadan kalktığı şeklinde yorumlanır.

Türkiye ve BRICS ülkelerinin hepsinde döviz kuru değişkeni için uzun dönemli ayarlama katsayıları (β) negatiftir. Türkiye, Brezilya, Hindistan ve

Rusya'nın birer adet sonuçlarında istatistiksel açıdan anlamlılık söz konusudur. Bu katsayıların çeşitli anlamlılık seviyelerinde negatif çıkması kısa dönem sapmalarının dengeye yakınsadığını, yani hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını gösterir. Ancak Brezilya ve Rusya'ya ait birer uyarlama katsayıları pozitif çıktığından bu ülkeler için bulunan bu katsayılar ile hata düzeltme modelleri kullanılamamaktadır. Ayrıca Çin ve Güney Afrika'nın ilk katsayısı hariç bütün diğer ülkeler için bulunan uyarlama katsayıları her ne kadar negatif işarete sahip olsa da istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu nedenle bu ülkelerde de hata düzeltme modelleri de kullanılamamaktadır. BRICS-T ülkeleri için, sistemde oluşabilecek bir dengesizliğin ne zaman dengeye gelebileceği hakkında bir yorum yapılamamaktadır. Başka bir yönüyle analize konu olan değişkenlerin bu ülkeler için döviz kuru üzerinde kısa dönemde etkili olmadığı yorumu da yapılabilmektedir.

Brezilya için bulunan hata düzeltme modeline göre, bu ülkenin ekonomik sisteminde gerçekleşen bir şokun her dönem (her ay) % 5,48'i giderilmektedir. Burada $-0,054847$ olarak hesaplanan katsayı, her bir ayda, uzun dönem denge değerine % 5,48 yakınsama olduğunu ve toplam yakınsamanın $(1 / 0,054847) = 0,1823$ olduğu tespitinin yapılması gereklidir. Bu tespite göre yaklaşık 18-19 ay sonra ancak sürecin tamamlanacağı ve denge değerlerine Brezilya'nın kavuşacağı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı işlemlerin uygulanması ile Türkiye için 51-52 ay, Hindistan için 59-60 ay, Rusya için 52-53 ay gibi uzun zamanda şokları atlatmakta oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo-6 Hata Düzeltme Modeline Dayalı Granger Nedensellik Testi

Bağımlı Değişken: D(LNEX)			
ÜLKELER	Bağımsız Değişken	Ki-kare	Olasılık
TÜRKİYE	D(INT)	2,890	0,576
	D(LNCPI)	10,412	0,034**
	D(LNM3)	42,374	0,000***
BREZİLYA	D(INT)	9,412	0,094*
	D(LNCPI)	4,342	0,501
	D(LNM3)	1,729	0,885
ÇİN	D(INT)	7,996	0,629
	D(LNCPI)	6,707	0,753
	D(LNM3)	18,947	0,041**

Türkiye İle Brics Ülkelerinde Enflasyon, Faiz Oranları Ve Para Arzı İle Döviz Kuru İlişkisinin Karşılaştırması

HİNDİSTAN	D(INT)	3,614	0,306
	D(LNCPI)	6,842	0,077*
	D(LNM3)	5,829	0,120
RUSYA	D(INT)	4,418	0,352
	D(LNCPI)	10,635	0,031**
	D(LNM3)	3,073	0,546
GÜNEYAFRİKA	D(INT)	14,340	0,158
	D(LNCPI)	20,456	0,025**
	D(LNM3)	26,755	0,003***
*** % 1 düzeyinde anlamlı, **%5 düzeyinde anlamlı, *%10 düzeyinde anlamlı.			

Modelin 2 gecikmeli değerleri ile hesaplanan Granger testinin sonuçları bulunmaktadır. Tablo 6'ya bakılarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi anlaşılmaktadır. Buna göre %1, %5 ve %10'luk anlam seviyesinde bağımsız değişkenler faiz, enflasyon ve para arzının döviz kuru üzerinde çeşitli ülkelerde etkisi yoktur hipotezi ret edilmektedir. Tablonun diğer satırları ele alındığında ise bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken döviz kuru üzerinde etkisi yoktur hipotezi kabul edilmektedir. Yani faiz değişkeni Türkiye, Çin, Hindistan, Rusya ve Güney Afrika için döviz kurunun Granger nedeni değildir. Faiz Brezilya'da %10 düzeyinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Enflasyon değişkeni Türkiye Hindistan, Rusya ve Güney Afrika'da döviz kurunun nedenleri arasında iken Brezilya ve Çin için böyle bir nedensellik tespit edilememiştir. Türkiye ve Güney Afrika'da % 1 anlamlılık seviyesinde, Çin'de ise % 5 seviyesinde para arzının döviz kurunu etkilediği tespit edilmiştir. Brezilya, Hindistan ve Rusya için değişkenler arasında bir nedensellik tespit edilememiştir. Ayrıca elde edilen sonuçlar, modeldeki uzun dönem katsayı sonuçlarını desteklemektedir.

Sonuç

Günümüzde ülke ekonomilerinin finansal açıdan dışa kapalı olması imkânsızdır. Ülkeler gerek dış ticaret işlemlerinden, gerek uluslararası yatırımlardan ve gerekse diğer nedenlerden dolayı diğer ülkelerle ekonomik açıdan ilişki halindedir. Dolayısıyla döviz hususu ülkelerin finansal yönetimlerinde büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada ülkelerin döviz kurlarıyla enflasyon oranı, faiz oranları ve para arzı arasında ilişki olup olmadığı Türkiye ile BRICS Ülkeleri arasında karşılaştırma yapılarak saptanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonucu olarak;

✓ Güney Afrika ve Hindistan için para arzı katsayıları ile elde edilen t istatistik değerleri iktisadi beklentileri karşılamamaktadır ve sonuç olarak eş bütünleşme vektörleri de döviz kurunu uzun dönemde açıklamak için istatistiksel olarak anlamlı değildir.

✓ Değişkenlerin katsayıları incelendiğinde; faiz oranının bütün ülkeler için anlamlı bir sonuç vererek Çin ve Güney Afrika hariç diğer ülkelerde döviz kuru ile eş yönlü bir ilişkide bulunduğu görülmektedir. Faiz değişkeni döviz kurunu en çok % 6,13 ile Hindistan’da sonra % 5,20 ile Çin’de etkilemektedir. Faiz oranı katsayılarının diğer değişkenlere nazaran fazla yüksek olmaması bütün ülkelerde faiz oranı ile döviz kuru arasında BRICS-T için güçlü bir ilişkinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

✓ Enflasyon oranları Hindistan hariç çalışmada yer alan bütün ülkeler için döviz kuru ile ters orantılıdır. Enflasyon problemi ile mücadele eden başta Türkiye, Güney Afrika ve Rusya’nın döviz kurunu en çok etkileyen bu problemi katsayılara da yansımıştır. Brezilya’da döviz kurunu enflasyon yüksek bir katsayıyla ters yönlü etkilemektedir. Ülkelerin enflasyon odaklı izlediği politikalar döviz kurlarının enflasyon oranı azalırken artmasını sağlamış, analiz sonuçları da bu durumu teyit etmiştir.

✓ Para arzı Çin hariç bütün ülkelerde döviz kuru ile aynı yönlü hareket etmektedir. Özellikle “düşük kur-yüksek faiz” politikasını yıllardır devam ettiren gelişmekte olan ülkeler, gerekli para arz açığını dış finansman ile karşılamaktadır. Çin’in 90’lı yıllardan başlayarak uygulamış olduğu geniş para arzı politikası ile iç piyasadaki talebi artırıcı politikaları neticesinde döviz kuru bağımlılığı kalmamıştır. Bu durum analiz sonuçları ile de teyit edilmektedir.

✓ BRICS-T ülkelerinin hepsinde döviz kuru değişkeni için uzun dönemli ayarlama katsayılarının (β) negatif olanları mevcuttur. Ancak Türkiye, Brezilya, Hindistan ve Rusya sonuçları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani hata düzeltme katsayısının sadece bu ülkeler için çalıştığı söylenebilirdi ancak Rusya, Hindistan, Çin ve Brezilya’ya ait birer ayarlama katsayıları da pozitif çıktığından dolayı hata düzeltme modelleri kullanılamaz. Hata düzeltme modeli çalışmadığı için, sistemde muhtemel ortaya çıkabilecek bir dengesizliğin de ne zaman düzeltileceği söylenemez.

✓ Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre Türkiye’de döviz kurunun nedeni enflasyon ve para arzı, Brezilya’da faiz, Çin’de para arzı, Hindistan’da ve Rusya’da enflasyon, Güney Afrika ‘da enflasyon ve para arzı olarak bulunmuştur.

Türkiye İle Brics Ülkelerinde Enflasyon, Faiz Oranları Ve Para Arzı İle Döviz Kuru İlişkisinin Karşılaştırması

✓ Ayrıca elde edilen Granger Nedensellik testi sonuçları, modeldeki uzun dönem katsayı sonuçlarını çoğunlukla desteklemektedir.

Gelecek çalışmalarda farklı makroekonomik değişkenler modele eklenerek diğer gelişmekte olan ülkeler üzerinde araştırma yapılarak çalışma genişletilebilir.

Kaynakça

- Aksu, H. ve Emsen, Ö.S. (2018). Enflasyon, Faiz ve Döviz Kuru İlişkileri: Türkiye İçin ARDL Analizleri İle Asimetrik Eş-Bütünleşme Araştırması (2003: 01-2017: 12). Atatürk Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi.33-1.
- Bal, O. (2012). Döviz Kuru, Mevduat Faiz Oranı, Enflasyon ve Devlet İç Borçlanma Senetleri İlişkisi (1994–2008). Akademik Bakış Dergisi. 31, 1-20.
- Brailsford, T. ve Penm, J.H.W. ve Lai, C.D. (2006). Effectiveness Of High Interest Rate Policy On Exchange Rates: A Reexamination Of The Asian Financial Crisis. Journal Of Applied Mathematics and Decision Sciences. 1-9.
- Çatalbaş, G.K. (2007). Türkiye’de Para Arzı İle Enflasyon Arasındaki ilişkinin Parametrik Olmayan Regresyon Analizi İle İncelenmesi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 9 (3), 197-212.
- Dünya (2018). Türkiye İçin BRICS Fırsatı. (<https://www.dunya.com/ekonomi/turkiye-icin-brics-firsati-haberi-423320>, 24.07.2018)
- Fortune (2018). BRICS Ülkeleri Diplomasi ve Ekonomide Yükselişte. (<http://fortuneturkey.com/brics-ulkeleri-diplomasi-ve-ekonomide-yukseliste-39688>, 24.07.2018)
- Gujarati, D.N. ve Dawn C. P. (2012). Temel Ekonometri. 5. Basım. Ekim 2012. İstanbul. (Çev). Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen.
- Gül, E. ve Ekinci, A. (2006). Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984 – 2003. Sosyal Bilimler Dergisi. 1, 91-106.
- Granger, C. W. J., (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. Econometrica. 37 (3), 424–438.
- Hacıevliyagil, N. ve Demir, Y. (2016). Döviz Kurunun Temel Makro Ekonomik Değişkenlerle İlişkisi: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Karşılaştırması. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi. 53 (615), 41-64.

- Katusiime, L. ve Agbola, F.W. (2018). Modelling The Impact Of Central Bank Intervention On Exchange Rate Volatility Under Inflation Targeting. *Applied Economics* 50 (40), 4373–4386.
- Kim, S. ve Lim, K. (2018). Effects Of Monetary Policy Shocks On Exchange Rate In Small Open Economies. *Journal of Macroeconomics Elsevier*. 56, 324-339.
- Kök, R., İspir, M.S. ve Arı, A.A. (2010). Zengin Ülkelerden Azgelişmiş Ülkelere Kaynak Aktarma Mekanizmasının Gerekliliği ve Evrensel Bölüşüm Parametresi Üzerine Bir Deneme. (http://kisi.deu.edu.tr/recep.kok/Zengin_ispir.pdf)
- Kök, R. ve Şimşek, N. (2006). Endüstri-İçi Dış Ticaret, Patentler ve Uluslararası Teknolojik Yayılma. <http://www.deu.edu.tr/userweb/recep.kok/dosyalar/eidtpatentyayilma.pdf>
- Lamia, B. ve Djelassi, M. (2017). The Relationship Between Exchange Rate and Inflation Targeting In Emerging Countries. *Asian Economic and Financial Review*. 7 (11), 1028-1038.
- Oktayer, A. (2010). Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi. *Maliye Dergisi*. 158, 431-447.
- Özmen, M. ve Koçak, F.İ. (2012). Enflasyon, Bütçe Açığı ve Para Arzı İlişkisinin ARDL Yaklaşımı İle Tahmini: Türkiye Örneği. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*. 16 (1), 1-19.
- Saraç, T. B. ve Karagöz, K. (2016), Impact of Short-Term Interest Rate On Exchange Rate: The Case of Turkey. *Procedia Economics and Finance*. 38, 195-202.
- Saraçoğlu, M., Kuzu, M. ve Kocaoğlu, F. (2015). Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri, Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Arasındaki Etkileşimlerin Küresel Ekonomi Politik Çerçevesinde Analizi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*. 1 (2), 75-110.

Sever, E. ve Mızrak, Z. (2007). Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Uygulaması. Sakarya Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 13, 265-283.

Studenmund, A.H. (2011). Using Econometrics: A Practical Guide. Pearson Publishers. New York.

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 08.03.2019

Kabul Tarihi: 11.03.2019

Erken Görünüm: 16.05.2019

**TEDARİK ZİNCİRİ VE ÜRÜN İNOVASYONU İLİŞKİSİ: İLK 1000 SANAYİ FİRMASI
ÜZERİNDE BİR ÇALIŞMA**

Şemsettin Çiğdem *

Selim Erdoğan**

Öz

Bu çalışmada ürün inovasyonu, tedarik zinciri inovasyonu, tedarik zinciri çevikliği, tedarik zinciri işbirliği, müşteri ilişkileri, bilgi paylaşımı, bilgi kalitesi, rekabet yoğunluğu ve firma performansı değişkenlerinin bazı demografik firma özelliklerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bu amaçla Türkiye'nin ilk 1000 sanayi firması anakütle olarak belirlenmiştir. Bu anakütleden alınan 398 örneklemden anket ile veri toplanmıştır. Araştırmada öncelikle kullanılan değişkenlerin yapı geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Ardından t testi ve ANOVA testi ile araştırma hipotezleri test edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde ürün inovasyonu, tedarikçi inovasyonu, bilgi paylaşımı, firma performansı ve rekabet yoğunluğunun geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Ürün inovasyonunun ve bilgi kalitesinin çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Tedarikçi inovasyonunun tedarikçi seçim kriterlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusu elde edilmiştir. Ürün inovasyonu ve firma performansının firma çalışan sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ürün inovasyonu, tedarik zinciri, tedarikçi inovasyonu

**THE RELATIONSHIP BETWEEN SUPPLY CHAIN AND PRODUCT INNOVATION: A STUDY
ON THE FIRST 1000 INDUSTRY COMPANY****Abstract**

In this study, it has been investigated whether the variables of product innovation, supply chain innovation, supply chain agility, supply chain cooperation, customer relations, information sharing, information quality, competition intensity and firm performance vary significantly according to some demographic characteristics of firms. For this purpose, Turkey's first 1000 industrial company has been identified as the population. Data were collected from the 398 samples taken from this population. In the study, the construct validity and reliability of the variables were tested. Then, t-test and ANOVA test and research hypotheses were tested. As a result of the analyzes, it was found that product innovation, supplier innovation, information sharing, firm performance and competition intensity showed significant differences according to the number of new products developed. It was determined that product innovation and information quality differed significantly by the number of suppliers worked with. Supplier innovation varies significantly according to supplier selection criteria. It was found that product innovation and firm performance differed significantly according to the number of employees.

Keywords: Product innovation, supply chain, supplier innovation

* Araş.Gör., Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, scigdem@gatntep.edu.tr
Orcid:0000-0001-9102-8153

**Prof.Dr., Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, selimerdogan@gatntep.edu.tr
Orcid:0000-0003-0262-6317

Giriş

Günümüzde piyasalardaki rekabetin çok sert ve acımasız bir çevre oluşturması firmaları sürdürülebilir rekabet avantajı elde etme çabası içerisine sokmuştur. Tedarik zinciri yönetimi de sürdürülebilir rekabet avantajını bir zincir içerisindeki bütün firmalara sağlamayı amaçlamaktadır. Yani aslında rekabeti firma düzeyinden firma grupları düzeyine çıkarmaktadır (K.-H. Lee ve Vachon, 2016:9; Soni ve Kodali, 2012:753). Böylece tedarik zincirleri şeklinde teşekkül eden firma grupları performanslarını artırabilmek için (aslında hayatta kalabilmek için) güç birliği yapmış olmaktadır. Her ne kadar bazı iş birliklerinin başarısız olduğu vurgulansa da (Bragg ve diğerleri, 2011) literatürde tedarik zinciri iş birliğinin firma performansı üzerinde olumlu etkisi olduğuna vurgu yapan pek çok çalışma (Carr, 1999; Duffy ve Fearn, 2004; Fynes ve Voss, 2002; Humphreys ve diğerleri, 2001; Kannan ve Choon Tan, 2006) bulunmaktadır.

Tedarik zinciri iş birliği hem firmanın kendi tedarik süreçlerini yönetmesi hem de zincir içerisindeki bütün firmalara fayda sağlaması nedeniyle günümüz işletmeciliğinin en önemli konularından birisi haline gelmiştir. Verimlilik artışı, müşteri tatmin düzeyinin yükselmesi, işletmenin pazar payındaki büyüme, just-in-time, Ar-Ge ve inovasyon gibi özelliklerdeki gelişmeler tedarik zinciri iş birliğinin faydaları arasında sayılabilir (Mamillo, 2015:103). Ayrıca işletmenin tedarikçilerinden doğabilecek kısıtları da kontrol altında tutması tedarik zinciri iş birliğinin beraberinde getirdiği en büyük avantajlardan birisidir (Horvath, 2001:206).

Küresel ekonomi karmaşık ve yüksek bir değişim ortamı doğurmaktadır. Firmalar da bu ortamda varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bunu yapabilmelerinin yollarından birisi de en iyi hizmeti ve en iyi ürünleri müşterilerine sunabilmeleridir. Bu amaçla firmalar tedarik zinciri ağlarına bağlanmakta ve daha sonra bu ağlarda kalıcı olmaya çalışmaktadırlar (Hugos, 2011:213; Ireland ve Crum, 2005:VII). Tedarik zinciri yönetimi kavramı da temel olarak müşterilere sunulan ürün ve hizmetin en düşük maliyetle sunulması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Böylece tedarik zinciri üyeleri güçlü bir ilişki kuracaklar ve yüksek rekabet gücü sağlayabilecek uzun vadeli birliktelikler oluşturabileceklerdir (Andraski, 1998:9).

Stank ve diğerleri (2001)'ne göre tedarik zinciri yönetimi sürecinin sağlıklı şekilde işleyebilmesi için üyeler arasında güçlü bir iş birliği ve bağlılık olması şarttır. Horvath (2001), ancak üyeler güçlü bir iş birliği yaparlarsa tedarik zincirinde değer oluşumunun gerçekleşebileceğini söylemektedir.

İş dünyasında firmalar sürekli birbirleri arasındaki ilişkileri etkileyen birtakım faktörleri (bilgi paylaşımı, alıcı tedarikçi arasındaki güven vb.) geliştirme arayışında olmuşlardır. Gelineen noktada rekabet üstünlüğünü korumanın en kolay yollarından birisinin ürün ve süreçlerle ilgili ana stratejileri geliştirme esnasında tedarik zincirindeki ortaklarla (tedarikçiler-müşteriler) sürekli iş birliği içerisinde bulunma olduğu anlaşılmıştır (Ross, 2003:2).

Daha önceleri firmalar temel olarak maliyetlerin optimize edilmesine yönelik taktiksel bir kaygıyla hareket etmekteydi. Artık iş ortamı çok daha hızlı değişim geçirmektedir ve dolayısıyla daha az tahmin edilebilir hale gelmiştir (Christopher, 2013:X). Bu hızlı değişim çeviklik kavramını ortaya çıkarmıştır. Yıldız ve Çetindaş (2019)'a göre ölçek ekonomilerinin daha az birim maliyetlerle daha yüksek performans sağladığı düşüncesi artık geçerliliğini korumamaktadır. Büyüklükten ziyade çevikliğin öneminin farkına varan firmalar tedarik zinciri tasarımlarını bu farkındalığa göre oluşturmaktadırlar. Çeviklik, çok hızlı şekil değiştiren bu rekabetçi çevreye daha etkin yanıt vermeyi sağlayan bir strateji olarak tanımlanmaktadır. Firmalar tedarik zinciri ilişkilerinin etkin entegrasyonu sayesinde (çeviklik kazanmak yoluyla) iç ve dış belirsizliklerin doğurduğu riskleri daha hızlı algılayabilmekte ve bu risklere daha hızlı cevap verebilmektedirler (Avelar-Sosa ve diğerleri, 2019:132).

Tedarik zinciri ilişkilerinde firmaların tedarikçileri olan ilişkileri kadar müşterileri olan ilişkileri de önemlidir. Müşterilerin etkin yönetimi, sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek açısından firma çıktılarını etkilemektedir. Yaşanan teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin beraberinde getirdiği yeni yaşam standartları bugünün müşterilerinde benzersiz bireyler olarak ele alınma ve sürekli olarak yüksek kaliteli ürün ve hizmet alma isteğini uyandırmıştır. Dolayısıyla ürün dizaynı sürecinin tamamen müşteri odaklı olması gerekmektedir (Yıldız ve Aytakin, 2018:433). Artık müşteriler her an ürün kataloglarına, fiyat listelerine, teslimat bilgileri gibi verilere ulaşabilmektedirler. Bu durum müşterilere online alışveriş

yapabilme, müzayedelere katılabilme gibi imkanlar sunmuştur (Ross ve Ross, 2016:159).

Gelişen teknoloji firmalar arasında bilgi paylaşımını kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkarmaktadır. İnternet ve işten-işe (B2B) teknoloji çözümlerinin gelişimi iş birliği programlarını destekleyen ölçeklenebilir ve otomatik bilgi işlemleri temelinde çalışan araçları beraberinde getirmiştir (Ireland ve Crum, 2005:4). Bugün neredeyse bütün iş süreçleri bilgi üretimi ve paylaşımına endekslemiş durumdadır. Günümüzde tedarik ağlarında iş sürekliliği sağlamak bilgi paylaşımı olmadan çok zordur (K.-H. Lee ve Vachon, 2016:63).

Bilgi paylaşımının ortaya çıkardığı bir takım olumsuz etkiler de (bilgi asimetrisi, kamçı etkisi) bulunmaktadır. Her ne kadar kamçı etkisinin oluşumuna bilgi asimetrisi sebep olsa da yine aynı etkinin çözümü müşteri bilgilerinin paylaşılması ile gerçekleştirilmektedir. Bilgi teknolojisi, merkezi bilgi erişimini sağlar, daha kısa teslim süreleri ve daha küçük parti boyutları gibi avantajları beraberinde getirir. Tedarik zinciri iş birliğinde artan bilgi akışları, belirsizliği azaltarak daha karlı bir tedarik zinciri ortaya çıkarır (Fiala, 2005:419)

Tedarik zincirlerinde bilgi paylaşımının beraberinde getirdiği en önemli avantaj firmaların inovasyon yeteneklerini daha da geliştirebilmeleridir. Tedarik zinciri literatüründe inovasyon denince akla ürün geliştirme gelmektedir. Yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı firmalar bireysel inovasyon değil, tedarik zinciri boyunca inovasyon stratejisini dikkate almalıdırlar. Bunun sebebi inovasyonun sadece iç kaynaklardan faydalanarak tamamen elde edilebilecek bir avantaj olmamasıdır. İnovasyonun geliştirilmesinde aynı zamanda tedarikçi uzmanlığı da gerekmektedir (Monczka, 2009:745). Bu yüzden firmalar inovasyonu bir rekabet avantajına dönüştürmek için tedarikçiler, üreticiler-müşteriler gibi dış çevrelerinin tamamıyla ilişki kurarlar. Firmaların bu sayede elde ettikleri avantaj maliyet, teslim süresi ve kalite gibi faktörlerin birleşik baskıları altında tedarik zinciri performanslarını iyileştirmelerini sağlar (Ageron ve diğerleri, 2013:265).

Tedarik zinciri bağlamında bir diğer önemli etken rekabet yoğunluğudur. Rekabetin yoğunluğunu belirleyen etken firmaların pazardaki rekabete

yaklaşımlarıdır. Rekabet yoğunluğunun seviyesi piyasadaki fiyat rekabeti, indirim rekabeti ve benzeri faaliyetlerle ilgilidir. Bir piyasada rekabet yoğunluğunun fazla olması demek müşteriler için daha çok alternatifin var olması demektir (Cui ve diğerleri, 2005:37).

Daha yüksek rekabet yoğunluğu ile karşı karşıya kalan firmalar, sürdürülebilirlik için çeşitli stratejiler benimsemek isterler. Bu stratejilerden en çok üzerinde durulanı iş birliğidir. Çünkü iş birliği firmanın üzerindeki tansiyonu çözüm ortaklarına dağıtarak azaltacaktır. Dolayısıyla bir firmanın faaliyet gösterdiği pazardaki rekabet yoğunluğu o firmanın iş birliği stratejisinin temel uyarandır denilebilir. Yüksek seviyelerdeki rekabet yoğunluğuyla karşılaşan firmalar, daha az çekici ortaklar olarak görülmekte ve işbirlikçi fırsatlardan mahrum kalmaktadırlar. İş birliği yoğun rekabet ortamlarının yıkıcı etkilerini azaltabilmektedir (Ang, 2008:1058).

Literatürde tedarik zinciri ilişkileri üzerine yapılmış bir hayli çalışma vardır. Literatür incelendiğinde “ürün inovasyonu”, “tedarik zinciri inovasyonu”, “tedarik zinciri çevikliği”, “tedarik zinciri iş birliği”, “müşteri ilişkileri”, “bilgi paylaşımı”, “bilgi kalitesi”, “rekabet yoğunluğu” ve “firma performansı” değişkenlerinin birbirleri arasındaki ilişki karşılıklı inceleyen bir hayli çalışma vardır. Bununla birlikte bu değişkenlerin bir takım firma özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğiyle ilgili çalışmaların yeterince olmadığı yapılan tarama neticesinde görülmektedir.

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1.1. Araştırmanın Hipotezleri

Kuramsal çalışma doğrultusunda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

H1: Ürün inovasyonu geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H2: Tedarikçi inovasyonu geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H3: Tedarik zinciri çevikliği geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H4: Stratejik tedarikçi ortaklığı geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H5: Müşteri ilişkileri geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H6: Bilgi paylaşımı geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H7: Bilgi kalitesi geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H8: Firma performansı geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H9: Rekabet yoğunluğu geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H10: Ürün inovasyonu çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H11: Tedarikçi inovasyonu çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H12: Tedarik zinciri çevikliği çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H13: Stratejik tedarikçi ortaklığı çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H14: Müşteri ilişkileri çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H15: Bilgi paylaşımı çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H16: Bilgi kalitesi çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H17: Firma performansı çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H18: Ürün inovasyonu tedarikçi seçim kriterlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H19: Firma performansı tedarikçi seçim kriterlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H20: Tedarikçi inovasyonu tedarikçi seçim kriterlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H21: Tedarik zinciri çevikliği tedarikçi seçim kriterlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H22: Stratejik tedarikçi ortaklığı tedarikçi seçim kriterlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H23: Ürün inovasyonu çalışan sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H24: Müşteri ilişkileri çalışan sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H25: Bilgi paylaşımı çalışan sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H26: Bilgi kalitesi çalışan sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H27: Firma performansı çalışan sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

1.2. Araştırmanın Ölçekleri

Bu çalışmada analiz edilen değişkenlerden “Tedarik Zinciri İş birliği”, “Müşteri İlişkileri”, “Bilgi Paylaşımı” ve “Bilgi Kalitesi”ni ölçen sorular Li ve diğerleri (2005)’nin çalışmasından alınmıştır. “Tedarikçi İnovasyonu” ve “Tedarik Zinciri Çevikliği” değişkenlerini ölçen sorular Kim ve Chai (2017)’nin çalışmasından alınmıştır. “Ürün İnovasyon Performansı” ölçeği Prajogo ve Sohal (2006)’in çalışmasından alınmıştır. “Rekabet Yoğunluğu” ölçeği L. Sanders Jones ve Linderman (2014)’in çalışmasından alınmıştır. Firma performansı ile ilgili sorular çok farklı çalışmalarda kullanılmıştır. Finansal performans soruları Kaynak (2003) ve Patyal ve Koilakuntla (2017)’nin çalışmalarından uyarlanmıştır. “Müşteri Performansı” soruları Hwang ve diğerleri (2015), Kafetzopoulos ve diğerleri (2013),

Kafetzopoulos ve diğerleri (2015) ve De Guimarães ve diğerleri (2016) çalışmalarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreninin İSO'nun (İstanbul Sanayi Odası) 2017 yılında ilan etmiş olduğu Türkiye'nin ilk 500 ve ikinci 500 sanayi firmaları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu firmalar arasından rastgele örnekleme yöntemi ile seçilen 398 sanayi firması oluşturmaktadır. Araştırma verileri, Ocak 2018 ile Mart 2018 tarihleri arasında yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Firmaların 83'ü tekstil, 74'ü gıda, 37'si inşaat, 27'si plastik/kimya, 17'si otomotiv, 12'si iletişim, 10'u mobilya, 5'eri makine, elektronik, orman ürünleri, tarım sektörlerinde faaliyet göstermekte olup 118'i de bu sektörler dışındaki sektörlerde faaliyet göstermektedir.

1.4. Ölçeklerin Yapı Geçerliliği ve Güvenilirliği

Ölçeklerin yapı geçerliliği ve güvenilirliğini test etmek için keşfedici faktör analizi (KFA), doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. KFA sonucu elde edilen faktör yükleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklerin Faktör Yükleri

Ölçek	Faktör Yüğü
İnovasyon Performansı	
Ü11:	.878
Ü12:	.838
Ü13:	.855
Ü14:	.825
Ü15:	.782
Tedarikçi İnovasyonu	

Tİ1:	.797
Tİ2:	.782
Tİ3:	.660
Tİ4:	.712
Tİ5:	.764
Tİ6:	.811
Tİ7:	.432
Tİ8:	.633
Tedarik Zinciri Çevikliği	
TZÇ1:	.739
TZÇ2:	.785
TZÇ3:	.733
TZÇ4:	.609
TZÇ5:	.597
TZÇ6:	.865
TZÇ7:	.760
TZÇ8:	.742
Tedarik Zinciri İş birliği	
TZİ1:	.554
TZİ2:	.747

TZİ3:	.699
TZİ4:	.737
TZİ5:	.607
TZİ7:	.661
TZİ8:	.787
TZİ9:	.785
TZİ10:	.730
Müşteri İlişkileri	
Mİ1:	.818
Mİ2:	.818
Mİ3:	.730
Mİ4:	.759
Mİ6:	.778
Mİ7:	.725
Bilgi Paylaşımı	
BP1:	.806
BP2:	.786
BP3:	.678
BP4:	.713
BP5:	.767

BP6:	.824
BP7:	.441
Bilgi Kalitesi	
BK1:	.783
BK2:	.797
BK3:	.654
BK5:	.641
Rekabet Yoğunluğu	
RY1:	.871
RY2:	.775
RY3:	.744
Firma Performansı	
Müşteri Performansı	
FP1:	.794
FP2:	.803
FP3:	.797
FP4:	.591
Finansal Performans	
FP6:	.788
FP7:	.675

FP8:	.778
FP9:	.804

KFA neticesinde faktör yükleri ürün inovasyonu ölçeği için 0,782 ile 0,878 arasında, tedarikçi inovasyonu ölçeği için 0,432 ile 0,811 arasında, stratejik tedarikçi ortaklığı ölçeği için 0,554 ile 0,787 arasında, müşteri ilişkileri ölçeği için 0,725 ile 0,818 arasında, bilgi paylaşımı ölçeği için 0,441 ile 0,824 arasında, bilgi kalitesi ölçeği için 0,641 ile 0,797 arasında, rekabet yoğunluğu ölçeği için 0,744 ile 0,871 arasında, firma performansı ölçeğinin müşteri performansı boyutu için 0,591 ile 0,803 arasında, finansal performans boyutu için ise 0,675 ile 0,804 arasında elde edilmiştir. KMO değeri ürün inovasyonu için 0,854, tedarikçi inovasyonu için 0,897, tedarik zinciri çevikliği için 0,872, stratejik tedarikçi ortaklığı için 0,885, müşteri ilişkileri için 0,815, bilgi paylaşımı için 0,885, bilgi kalitesi için 0,723, rekabet yoğunluğu için 0,619 ve firma performansı için 0,648 olarak elde edilmiştir. Bu bulgular örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca Bartlett küresellik testi bütün değişkenler için anlamlı olarak bulunmuştur. Bu bulgu ise maddeler arasındaki korelasyon ilişkilerinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

KFA neticesinde stratejik tedarikçi ortaklığı ölçeğinin 6. maddesi olan TZİ6, müşteri ilişkileri ölçeğinin 5. maddesi olan Mİ5, bilgi kalitesi ölçeğinin 4. maddesi olan BK4, rekabet yoğunluğu ölçeğinin 4. maddesi olan RY4, firma performansı ölçeğinin 5. Maddesi olan FP5 faktör yükleri 0,32'nin altında elde edildiğinden dolayı analizden çıkarılmıştır.

KFA sonrası doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. DFA sonucu elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. DFA Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	CMIN	df	CMIN/df	GFI	CFI	TLI	RMSEA
Ürün İnovasyonu	2.369	2	1.184	0.998	1	0.998	0.022
Tedarikçi İnovasyonu	53.297	20	2.665	0.967	0.971	0.959	0.065
Tedarik Zinciri Çevikliği	34.156	18	1.898	0.979	0.989	0.982	0.048
Stratejik Tedarikçi Ortaklığı	51.384	23	2.234	0.973	0.98	0.968	0.056
Müşteri İlişkileri	7.074	7	1.011	0.994	1	1	0.005
Bilgi Paylaşımı	39.49	14	2.821	0.972	0.975	0.962	0.068
Bilgi Kalitesi	0.322	2	0.161	1	1	1	0
Firma Performansı	46.021	16	2.876	0.972	0.969	0.946	0.069

DFA neticesinde ölçeklerin kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerini sağladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Firma performansı ölçeğine ikinci düzey DFA yapılmıştır. Rekabet yoğunluğu ölçeği de 3 maddeden oluştuğundan dolayı ki kare değeri sıfır olarak elde edildiğinden DFA sonucu raporlanmamıştır. Bu durumu zaten iyi uyum olarak değerlendirilmektedir.

KFA ve DFA'dan sonra güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Güvenilirlik Analizi

Değişken	Cronbach Katsayısı	Alpha	Madde Sayısı
Ürün İnovasyonu	.906		5
Tedarikçi İnovasyonu	.852		8
Tedarik Zinciri Çevikliği	.875		8
Stratejik Tedarikçi Ortaklığı	.773		9
Müşteri İlişkileri	.805		6
Bilgi Paylaşımı	.844		7
Bilgi Kalitesi	.687		4
Rekabet Yoğunluğu	.712		3
Firma Performansı	.696		8

Güvenilirlik analizi sonucu bilgi kalitesi ve firma performansı ölçeklerinin güvenilir, diğer ölçeklerin ise yüksek güvenilir olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tanımlayıcı istatistiğe ilişkin bulgular Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistik

	N	Minimum	Maximum	Ort.	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Ürün inovasyonu	398	1.00	5.00	3.8608	.67695	-.280	-.507
Tedarikçi inovasyonu	398	2.00	5.00	3.9991	.57495	-.310	.020
Tedarik Zinciri Çevikliği	398	2.25	5.00	4.1765	.53390	-.938	-.077
Stratejik Tedarikçi Ortaklığı	398	2.30	4.90	3.8899	.43586	-.393	.623
Müşteri İlişkileri	398	3.00	5.00	4.0821	.47844	-.530	-.505
Bilgi Paylaşımı	398	1.86	5.00	3.9986	.59436	-.389	.033
Bilgi Kalitesi	398	3.00	5.00	4.4221	.39981	-.124	-.722
Rekabet Yoğunluğu	398	2.33	5.00	4.0042	.61262	-.207	-.670
Firma Performansı	398	3.13	5.00	4.0977	.39078	-.096	-.479

Analiz neticesinde bütün değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

2.5. Bulgular

Bulgular bölümünde öncelikle araştırmaya katılan firmaların bazı demografik bulgularına yer verilmiştir. Ardından araştırma hipotezlerini test etmek için yapılan t testi ve ANOVA testi sonuçlarından bahsedilmiştir.

Araştırmaya katılan firmaların faaliyet yılına ilişkin bulgular Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Faaliyet Yılı

Faaliyet Yılı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-15	40	10.1	10.1
16-30	153	38.4	48.5
30 üzeri	205	51.5	100.0
Toplam	398	100.0	

Firmaların 205’i 30 yıl ve üzeri, 153’ü 16-30 yıl arası ve 40’ı da 0-15 yıl arası faaliyette bulunmaktadır.

Firmaların çalışan sayısına ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Çalışan Sayısı

Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-50	55	13.8	13.8
51-150	21	5.3	19.1
151-250	30	7.5	26.6
251 ve üzeri	292	73.4	100.0
Toplam	398	100.0	

Firmaların 292’si 251 ve üzeri, 55’i 0-50 arası, 30’u 151-250 arası ve 21’i de 51-150 arası çalışana sahiptir.

Çalışmaya katılan firma yetkililerinin pozisyonuna ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Çalışanların Pozisyonu

Pozisyon	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Firma Sahibi/Ortağı	1	.3	.3
Üretim Md.	85	21.4	21.6
Pazarlama Md.	140	35.2	56.8
Genel Md.	3	.8	57.5
Kalite Md.	149	37.4	95.0
Ar-Ge Md.	20	5.0	100.0
Toplam	398	100.0	

Anketi cevaplandıran firma çalışanlarının 149’u kalite müdürü, 140’ı pazarlama müdürü, 85’i üretim müdürü, 20’si Ar-Ge müdürü, 3’ü genel müdür ve 1’i de firma sahibi olarak görev yapmaktadır.

Çalışmaya katılan firma yetkililerinin firmadaki çalışma sürelerine ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Firma Çalışma Süresi

Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-5 yıl	335	84.2	84.2
6-15 yıl	61	15.3	99.5
16 yıl ve üzeri	2	.5	100.0

Toplam	398	100.0	
--------	-----	-------	--

Çalışmaya katılan firma yetkililerinin 335'i 0-5 yıl arası, 61'i 6-15 yıl arası ve 2'si de 16 yıl ve üzeri firmada görev yapmaktadır.

Araştırmaya katılan firma yetkililerinin öğrenim durumuna ilişkin bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Öğrenim Durumu

Öğrenim Durumu	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
İlköğretim	13	3.3	3.3
Lise	146	36.7	39.9
Üniversite	175	44.0	83.9
Lisansüstü	64	16.1	100.0
Toplam	398	100.0	

Firma yetkililerinin 175'i üniversite, 146'sı lise, 64'ü lisansüstü ve 13'ü de ilköğretim seviyesinde öğrenime sahiptir.

Firmaların çalıştıkları tedarikçi sayısına ilişkin bulgular Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Çalışılan Tedarikçi Sayısı

Çalışılan Tedarikçi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Az	56	14.1	14.1
Çok	342	85.9	100.0

Toplam	398	100.0	
--------	-----	-------	--

Firmaların 342'si çok sayıda tedarikçi ile ve 56'sı da az sayıda tedarikçi ile çalışmaktadır.

Firmaların tedarikçi seçim kriterlerine ilişkin bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Tedarikçi Seçim Kriterleri

Tedarikçi Seçim Kriteri	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kalite	262	65.8	65.8
Maliyet	102	25.6	91.5
Teslimat Hızı	22	5.5	97.0
Esneklik	12	3.0	100.0
Toplam	398	100.0	

Firmaların 262'si tedarikçi seçim kriterinde kaliteye, 102'si maliyete, 22'si teslimat hızına ve 12'si de esnekliğe öncelik vermektedir.

Firmaların geçen yıl geliştirdikleri yeni ürün sayısına ilişkin bulgular Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Geliştirilen Yeni Ürün Sayısı

Yeni Ürün Sayısı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
1-3	298	74.9	74.9
4 ve üzeri	100	25.1	100.0
Toplam	398	100.0	

Firmaların 298'i geçen yıl 1-3 arasında ve 100'ü de 4 ve üzeri yeni ürün geliştirmiştir.

Araştırma değişkenlerinin geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test etmek için t testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13. Geliştirilen Yeni Ürün Sayısı Farklılıklar T Testi

	F	Sig.	t	df	Anlamlılık. (2-kuruk)
Ürün inovasyonu	10.620	.001	-6.397	396	.000
			-6.907	196.540	.000
Tedarikçi inovasyonu	.614	.434	-4.822	396	.000
			-4.968	179.529	.000
Tedarik zinciri çevikliği	13.789	.000	-1.621	396	.106
			-1.820	213.290	.070
Stratejik tedarikçi ortaklığı	8.717	.003	-.399	396	.690
			-.455	221.088	.650
Müşteri ilişkileri	16.795	.000	-1.482	396	.139
			-1.668	214.534	.097
Bilgi paylaşımı	.755	.386	-3.551	396	.000
			-3.710	184.265	.000
Bilgi kalitesi	5.847	.016	.133	396	.894
			.125	154.595	.900

Firma performansı	6.458	.011	-4.980	396	.000
			-5.422	199.920	.000
Rekabet yoğunluğu	1.625	.203	-4.087	396	.000
			-4.341	190.194	.000

T testi neticesinde ürün inovasyonu, tedarikçi inovasyonu, bilgi paylaşımı, firma performansı ve rekabet yoğunluğunun geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Farklılığın yönünü görebilmek için ortalama değerlere bakılmıştır. Ortalama değerlere ilişkin bulgular Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14. Geliştirilen Yeni Ürün Sayısı T Testi Ortalama Değerler

Yeni Ürün Sayısı		N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata Ort.
Ürün İnovasyonu	1-3	298	3.7409	.66788	.03869
	4 ve üzeri	100	4.2180	.57214	.05721
Tedarikçi inovasyonu	1-3	298	3.9207	.56757	.03288
	4 ve üzeri	100	4.2325	.53449	.05345
Bilgi paylaşımı	1-3	298	3.9382	.59805	.03464
	4 ve üzeri	100	4.1786	.54762	.05476
Firma performansı	1-3	298	4.0428	.39416	.02283
	4 ve üzeri	100	4.2613	.33196	.03320
Rekabet yoğunluğu	1-3	298	3.9329	.61771	.03578
	4 ve üzeri	100	4.2167	.54716	.05472

Ortalama değerlere bakıldığında farklılığın 4 ve üzeri yeni ürün geliştiren firmalar lehine olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu ürün inovasyonu, tedarikçi inovasyonu, bilgi paylaşımı, firma performansı ve rekabet yoğunluğunun 4 ve üzeri yeni ürün geliştiren firmalarda 1-3 arası yeni ürün geliştiren firmalara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Analiz neticesinde H1, H2, H6, H8 ve H9 hipotezleri desteklenmiştir.

Değişkenlerin çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test etmek için t testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. Çalışılan Tedarikçi Sayısı Farklılıklar T Testi

	F	Sig.	t	df	Anlamlılık (2-kuyruk)
Ürün inovasyonu	1.470	.226	-2.183	396	.030
			-2.081	71.655	.041
Tedarikçi inovasyonu	2.526	.113	.546	396	.586
			.469	67.291	.641
Tedarik zinciri çevikliği	.892	.345	.200	396	.842
			.183	69.897	.855
Stratejik tedarikçi ortaklığı	7.905	.005	.748	396	.455
			.634	66.811	.528
Müşteri ilişkileri	.123	.726	.724	396	.470
			.726	74.336	.470
Bilgi paylaşımı	.013	.910	.955	396	.340
			.960	74.472	.340

Bilgi kalitesi	.999	.318	2.767	396	.006
			2.997	79.247	.004
Firma performansı	5.951	.015	-.173	396	.863
			-.147	66.767	.884

Analiz neticesinde ürün inovasyonu ve bilgi kalitesinin çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farklılığın yönünü görebilmek için ortalama değerlere bakılmıştır. Ortalama değerlere ilişkin bulgular Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16. Çalışılan Tedarikçi Sayısı T Testi Ortalama Değerler

Tedarikçi Sayısı		N	Ort.	Std. Sapma	Std. Hata Ort.
Ürün İnovasyonu	Az	56	3.6786	.71318	.09530
	Çok	342	3.8906	.66718	.03608
Bilgi Kalitesi	Az	56	4.5580	.35990	.04809
	Çok	342	4.3999	.40209	.02174

Analiz sonucunda farklılığın çok sayıda tedarikçi ile çalışan firmalar lehine olduğu görülmüştür. Yani, ürün inovasyonu ve bilgi kalitesi çok sayıda tedarikçi ile çalışan firmalarda az sayıda tedarikçi ile çalışan firmalara göre daha yüksektir. Analiz neticesinde H10 ve H16 hipotezleri desteklenmiştir.

Değişkenlerin tedarikçi seçim kriterlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test edebilmek için ANOVA testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Tedarikçi Seçim Kriterleri Farklılıklar Anova Testi

Analiz neticesinde tedarikçi inovasyonunun tedarikçi seçim kriterlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusu elde edilmiştir. Farklılığın yönünü görebilmek için Tukey testi sonuçlarına bakılmıştır. Tukey testi sonuçları Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18. Tedarikçi Seçim Kriterleri Tukey Testi

Tukey testi neticesinde tedarikçi seçim kriterlerinden esneklik ve maliyeti tercih eden firmalar arasında ortalama değeri daha yüksek olduğundan esnekliği tercih eden firmalar lehine tedarikçi inovasyonu anlamlı farklılık göstermektedir. Bu bulgu esnekliğe daha önem veren firmaların tedarikçilerinin daha inovatif olabildiklerini göstermektedir. Analiz neticesinde H20 hipotezi desteklenmiştir.

Değişiklerin firmaların çalışan sayısına göre yani firmaların büyüklüğüne göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test edebilmek için ANOVA testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19. Çalışan Sayısı Farklılıklar ANOVA Testi

Analiz neticesinde ürün inovasyonu ve firma performansının firma çalışan sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farklılığın yönünü görebilmek için tukey testi sonuçlarına bakılmıştır. Tukey testi sonuçları Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20. Çalışan Sayısı Tukey Testi

Tukey testi sonuçlarına göre ürün inovasyonunun 0-50 arası çalışanı olan firmalar ile 151-250 arası ve 251 ve üzeri çalışanı olan firmalar arasında 151-250 arası çalışanı olan firmalar lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yani 151-250 arası çalışanı olan firmaların ürün inovasyonu düzeyi daha yüksektir. Firma performansının ise 0-50 arası çalışanı olan firmalar ile 51-150 arası, 151-250 arası ve 251 ve üzeri çalışanı olan firmalar arasında 151-250 arası çalışanı olan firmalar lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Yani 151-250 arası çalışanı olan firmaların firma performans düzeyi daha yüksektir. Analiz neticesinde H23 ve H27 hipotezleri desteklenmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada firmaların geliştirdikleri yeni ürün sayısının, çalıştıkları tedarikçi sayısının, tedarikçi seçim kriterlerinin ve firma büyüklüklerinin bazı demografik özelliklere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bu amaçla Türkiye'nin ilk 1000 sanayi firması araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Anket ile 398 firmadan toplanan veriler analiz edilmiştir. Araştırmada öncelikle kullanılan değişkenlerin yapı geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Bu amaçla öncelikle KFA, DFA ve güvenilirlik analiz yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilir olduğu bulgusuna ulaştıktan sonra t testi ve ANOVA testi ile araştırma hipotezleri test edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde ürün inovasyonu, tedarikçi inovasyonu, bilgi paylaşımı, firma performansı ve rekabet yoğunluğunun geliştirilen yeni ürün sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Farklılık 4 ve üzeri ürün geliştiren firmalar lehinedir. Bu bulgu 4 ve üzeri yeni ürün geliştiren firmaların ürün inovasyonu seviyelerinin daha yüksek olduğunu, daha inovatif tedarikçilerle çalıştığını, tedarikçileri ile olan bilgi paylaşım seviyelerinin daha yüksek olduğu, firma performanslarının daha yüksek olduğu ve daha rekabetçi bir pazarda faaliyet gösterdikleri bilgisini vermektedir. Yapılan analizler neticesinde ürün inovasyonunun ve bilgi kalitesinin çalışılan tedarikçi sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farklılık çok sayıda tedarikçi ile çalışan firmalar lehinedir. Bu bulgu çok sayıda tedarikçi ile çalışan firmaların ürün inovasyon düzeylerinin daha yüksek olduğu ve tedarikçileri ile olan bilgi kalitesi seviyelerinin de daha yüksek olduğu bilgisini vermektedir. Analizler neticesinde ayrıca tedarikçi inovasyonunun tedarikçi seçim kriterlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusu elde edilmiştir. Farklılık esneklik kriterine önem veren firmalar lehinedir. Bu sonuç tedarikçi seçiminde esnekliğe önem veren firmaların çalıştıkları tedarikçilerin daha inovatif olduğu bulgusunu vermektedir. Analiz neticesinde ayrıca ürün inovasyonu ve firma performansının firma çalışan sayısına göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Ageron, B., Lavastre, O. ve Spalanzani, A. (2013). Innovative supply chain practices: the state of French companies. *Supply Chain Management: An International Journal*, 18(3), 265-276.
- Andraski, J. C. (1998). Leadership and the realization of supply chain collaboration. *Journal of Business Logistics; Hoboken*, 19(2), 9-11.
- Ang, S. H. (2008). Competitive intensity and collaboration: impact on firm growth across technological environments. *Strategic Management Journal*, 29(10), 1057-1075.
- Avelar-Sosa, L., García-Alcaraz, J. L. ve Maldonado-Macías, A. A. (2019). *Evaluation of Supply Chain Performance*. Management and Industrial Engineering. Cham: Springer International Publishing.
- Bragg, S., Stone, R. ve van Geersdaele, J. (2011). Seven signs your supply chain needs a redesign – Strategy –. *CSCMP's Supply Chain Quarterly*, 5(3). <http://www.supplychainquarterly.com/topics/Strategy/201103redesign/> adresinden erişildi.
- Carr, A. (1999). Strategically managed buyer–supplier relationships and performance outcomes. *Journal of Operations Management*, 17(5), 497-519.
- Christopher, M. (2013). *Logistics and Supply Chain Management ePub eBook*. Pearson UK.
- Cui, A. S., Griffith, D. A. ve Cavusgil, S. T. (2005). The Influence of Competitive Intensity and Market Dynamism on Knowledge Management Capabilities of Multinational Corporation Subsidiaries. *Journal of International Marketing*, 13(3), 32-53.
- De Guimarães, J. C. F., Severo, E. A., Dorion, E. C. H., Coallier, F. ve Olea, P. M. (2016). The use of organisational resources for product innovation and organisational performance: a survey of the Brazilian furniture industry. *International Journal of Production Economics*, 180, 135–147.

- Duffy, R. ve Fearne, A. (2004). The Impact of Supply Chain Partnerships on Supplier Performance. *The International Journal of Logistics Management*, 15(1), 57-72.
- Fiala, P. (2005). Information sharing in supply chains. *Omega*, OR and its Applications, 33(5), 419-423.
- Fynes, B. ve Voss, C. (2002). The moderating effect of buyer-supplier relationships on quality practices and performance. *International Journal of Operations & Production Management*, 22(6), 589-613.
- Horvath, L. (2001). Collaboration: the key to value creation in supply chain management. *Supply Chain Management: An International Journal*, 6(5), 205-207.
- Hugos, M. (2011). *Essentials of supply chain management*. Essentials series (3. ed.). Hoboken, NJ: Wiley.
- Humphreys, P. K., Shiu, W. K. ve Chan, F. T. S. (2001). Collaborative buyer-supplier relationships in Hong Kong manufacturing firms. *Supply Chain Management: An International Journal*, 6(4), 152-162.
- Hwang, D., Yang, M. G. M. ve Hong, P. (2015). Mediating effect of IT-enabled capabilities on competitive performance outcomes: An empirical investigation of ERP implementation. *Journal of Engineering and Technology Management*, 36, 1-23.
- Ireland, R. ve Crum, C. (2005). *Supply chain collaboration: how to implement CPFR and other best collaborative practices*. Boca Raton, Fla: J. Ross Pub.
- Kafetzopoulos, D., Gotzamani, K. ve Gkana, V. (2015). Relationship between quality management, innovation and competitiveness. Evidence from Greek companies. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 26(8), 1177-1200.
- Kafetzopoulos, D., Gotzamani, K. ve Psomas, E. (2013). Quality systems and competitive performance of food companies. *Benchmarking: An International Journal*, 20(4), 463-483.

- Kannan, V. R. ve Choon Tan, K. (2006). Buyer-supplier relationships: The impact of supplier selection and buyer-supplier engagement on relationship and firm performance. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 36(10), 755-775.
- Kaynak, H. (2003). The relationship between total quality management practices and their effects on firm performance. *Journal of operations management*, 21(4), 405-435.
- Kim, M. ve Chai, S. (2017). The impact of supplier innovativeness, information sharing and strategic sourcing on improving supply chain agility: Global supply chain perspective. *International Journal of Production Economics*, 187, 42-52.
- L. Sanders Jones, J. ve Linderman, K. (2014). Process management, innovation and efficiency performance: The moderating effect of competitive intensity. *Business Process Management Journal*, 20(2), 335-358.
- Lee, K.-H. ve Vachon, S. (2016). *Business Value and Sustainability*. London: Palgrave Macmillan UK.
- Li, S., Rao, S. S., Ragu-Nathan, T. S. ve Ragu-Nathan, B. (2005). Development and validation of a measurement instrument for studying supply chain management practices. *Journal of Operations Management*, 23(6), 618-641.
- Mamillo, D. (2015). Supply chain collaboration under uncertainty in the Albanian beer market. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, 3(1), 99.
- Monczka, R. M. (Ed.). (2009). *Purchasing and supply chain management* (4th ed.). Mason, OH: South-Western.
- Patyal, V. S. ve Koilakuntla, M. (2017). The impact of quality management practices on performance: an empirical study. *Benchmarking: An International Journal*, 24(2), 511-535.
- Prajogo, D. I. ve Sohal, A. S. (2006). The integration of TQM and technology/R&D management in determining quality and innovation performance. *Omega*, 34(3), 296-312.

- Ross, D. F. (2003). *Introduction to e-supply chain management: engaging technology to build market-winning business partnerships*. Boca Raton, Fla: St. Lucie Press.
- Ross, D. F. (2016). *Introduction to Supply Chain Management Technologies*. CRC Press.
- Soni, G. ve Kodali, R. (2012). A critical review of empirical research methodology in supply chain management. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 23(6), 753-779.
- Stank, T. P., Keller, S. B. ve Daugherty, P. J. (2001). Supply Chain Collaboration and Logistical Service Performance. *Journal of Business Logistics*, 22(1), 29-48.
- Yıldız, B. ve Aytekin, M. (2018). Tedarikçi Kalite Yönetiminin Performans Üzerindeki Etkisinin Yapısal Eşitlik Modeli İle Analizi* Analysis of the Effect of Supplier Quality Management on Performance by Structural Equation Model. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(1), 413-439.
- Yıldız, B. ve Çetindaş, A. (2019). Stratejik Kaynak Kullanımının Firma Performansı Üzerindeki Etkisinde Tedarik Zinciri Çevikliğinin Aracı Rolü. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(4).

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 27.03.2019

Kabul Tarihi: 15.04.2019

Erken Görünüm: 16.05.2019

**TOPLUMSAL OLAYLARIN MERKEZİ FRANSA'DAKİ SARI YELEKLİLER HAREKETİ VE PROTESTOLARIN
TÜRKİYE'YE YANSIMALARI**Hasan Çimen*
Selahaddin Bakan****Öz**

Günümüz küresel sistemde toplumların ekonomik, siyasi ve toplumsal meseleleri, çok kısa sürede küresel meseleler haline gelebilmektedir. Siyasetin halktan kopuk olmasından rahatsız birbirini tanımayan binlerce kişi, söz konusu sorunlar temelinde kısa sürede örgütlenecek toplumsal hareketlere dönüşebilmekte, bir süre sonra diğer tüm toplumsal/siyasal sorunların da ifade edilmesine veya görünür hale gelmesine kanallar açabilmektedir. Ortaya çıktığı ülke sınırlarını aşarak diğer ülkelere hızla yayılma potansiyeli taşıyan bu eylemler, kimi zaman "Wall Street" ve "Sarı Yelekliler" eylemlerinde olduğu gibi kapitalist sistemin yol açtığı sorunlara başkaldırı şeklinde, kimi zaman da "Arap Baharı"nda olduğu gibi Müslüman coğrafyada demokratik haklar temelinde ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda ekonomik temelli ve Fransa merkezli olan "Sarı Yelekliler" protestoları, küresel bir eylem olarak, ortaya çıktığı coğrafya ve Türkiye gibi diğer bölge ülkelerinde, yayılma

**THE CENTER OF SOCIAL EVENTS THE YELLOW VEST MOVEMENT IN FRANCE AND REFLECTIONS OF
PROTESTS ON TURKEY****Abstract**

In today's global system, the economic, political and social issues of societies can become global issues in a very short time. Thousands of people who do not know each other disturbed by the detachment of politics, can be organized and transformed into social movements on the basis of these problems in a short period of time, and after a while they can open channels for the expression and visibility of all other social/political problems. These actions, which have the potential to spread rapidly beyond the borders of the country to other countries, sometimes revolves rebellion against the problems caused by the capitalist system, as in "Wall Street" and "Yellow Vests" actions, and sometimes on the basis of democratic rights in Muslim geography as in "Arab Spring". In this context, the economic-based and central France "Yellow Vests" protests, are closely followed by the concern that they may have the potential to spread in other regional countries, such as Turkey and geography, as a global action.

Keywords: Social Events, Yellow Vests, Global Actions.

* Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Doktora Mezunu

** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

E-posta: selahaddin.bakan@inonu.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-2444-7929

Giriş

Toplumsal olayların tarihi, insanlık tarihi kadar eski dönemlere dayansa da söz konusu olayların siyasi ve sosyo-ekonomik yapıda getirdiği değişim, İngiliz ve Fransız devrimi ve sonrasında yaşanan gelişmeler ve protesto dalgalarıyla mümkün olmuştur. Günümüzde gerçekleştirilen çoğu protesto eylemleri, küresel eylemler olarak nitelendirilmekte zira ABD işgallerine karşı eylemler, G-20 zirvelerine yönelik hareketler, ekolojik ve çevresel sorunlar ve insan hakları temelinde yürümekte, bazen yerel düzeydeki sorunlar da küresel çaptaki bir eyleme dönüşerek ülkenin iç meselesi olarak değil, herkesi ilgilendiren temel mesele olarak görülebilmektedir. Küresel eylemler büyük çapta sosyal medya üzerinden yayılarak örgütlenmekte dünyanın belli merkezlerinde gerçekleşmektedir. En yaygın küresel toplumsal eylemi ifade eden protestolar temelde; ekonomik eşitsizlikler, temsili demokrasi krizi, itaat kültüründeki aşınmaya dayalı olarak ortaya çıkmakta, küreselleşmenin, sosyal medya ve bilişim ağlarının sağlamış olduğu olanaklarla örgütlenip yayılmakta (Salmış, 2012:87-103), ideoloji ve liderlikten uzak kolektif hareketler olarak ortaya çıkmaktadır. Son dönemde yaşanan küresel nitelikteki toplumsal eylemlere, Doğu'da hak ve özgürlük temelinde ilk kez "Arap Baharı" eylemleri, Batı'da sürekli tekerrür eden ekonomik temelde, "Wall Street" ve Fransa'daki "Sarı Yelekliler" in eylemleri örnek gösterilebilir. Bu çalışmanın odak noktasını; çoğu toplumsal olayların mekânı olan Fransa'daki "Sarı Yelekliler" eyleminin, küresel ekonomik meseleler ve sosyal medya üzerinden örgütlenen küresel-toplumsal hareket olarak, neden ve sonuçlarının irdelenmesi ve Türkiye'ye olan yansımaları oluşturmaktadır.

1. Toplumsal Olay Kavramı

Toplumsal olaylar, sosyal sorunlara çözüm bulmak amacıyla toplumsal sistemi değiştirmek veya istenmeyen bir değişikliğin önüne geçmek için, toplumun içerisinde bir grup tarafından organize edilen bir kolektif aksiyon türü olarak açıklanabilir (Turner ve Killian, 1987:308). Toplumsal olaylar, kimi zaman sosyal-kültürel ve politik değişimlere karşı verilen kolektif tepkiler olarak, toplumdaki değişimler neticesinde gerilim yaşayan grupların isteklerine ulaşmak için organize

ettikleri kolektif hareketleri ifade ederken (Can ve Taşçı, 2016:151), kimi zaman da statüko'dan memnun olmayan kesimlerin, siyasal veya sosyo-ekonomik yapıda yol açtığı değişim odaklı hareketleri ifade etmektedir. Habermas (1973), toplumsal olayları daha iyi bir toplum oluşturmak için siyasal ve ekonomik sistemi değiştirmeyi amaçlayan savunmacı tepkiler olarak görmüştür. Tilly (1978) ise toplumsal olayları, topluluklar tarafından sosyal politikaları etkilemek amacıyla düzenlenen bir tür kolektif aksiyon türü olarak tanımlamıştır. Toplumsal olaylar, “devrim” niteliğine dönüşebildiği gibi, herhangi bir konudaki memnuniyetsizliği ortaya koymak için protesto hareketleri olarak ortaya çıkabilmektedir. Zira toplumsal olayları, sadece belli nedenlere indirgenmekten ziyade birçok nedenlere dayanan ve söz konusu nedenlerin zamanla değişebildiği eylemler olarak görmek daha doğru olacaktır. Can ve Taşçı'ya göre (2016:153), toplumsal olaylar tarihi, kültürel ve coğrafi koşullardan bağımsız olmadığı gibi, ideolojik, ekonomik ve politik faktörlerin de toplumsal olayların oluşumunda etkili olduğu zira toplumsal olayların, içinde geliştikleri toplumların sosyal, kültürel ve siyasal norm ve değerlerine bağımsız olmadığı bir gerçektir. Salmış'ın (2012:87) belirttiği, günümüz küresel çağda gerçekleştirilen çoğu protesto eylemleri, küresel eylemler olarak artarak ve nedenleri çeşitlenerek sürmekte, büyük çapta sosyal medya üzerinden örgütlenip, kısa sürede dünyanın belli merkezlerine yayılabilmektedir.

1.1. Toplumsal Olayların Nedenleri ve Nitelikleri

Toplumsal olayların nedenlerini açıklamaya dönük, olayların neden ve nasıl ortaya çıktığı sorularına cevap arayan farklı teorik yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Ortaya atılan yaklaşımlar temelde, toplumsal olayların temel nedenini ekonomik, toplumsal, politik ve sosyo-kültürel nedenlere dayandırmaktadır. Bu bağlamda Karl Marx'a dayandırılan “*devrimci toplumsal olaylar*”, temelde burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki çatışmalara dayanmakta, zira Marx, kapitalist toplumlardaki eşitsizlikleri ve bununla bağlantılı olarak sistemdeki tutarsızlıkları devrimci toplumsal hareketlerin kaynağı olarak görerek (Marx ve Engels, 1970), devrimci toplumsal olayları ekonomik temele dayandırmaktadır. Aynı doğrultuda sosyolojinin ilk kurucusu olarak bilinen İbn Haldun, toplumsal olayların nedenlerini, dinsel çevrelerin kendi anlayışlarındaki Tanrısal hikmetlerden ziyade, toplumun kendisinde

aramayı önermekte zira toplumsal olayların temelini “ekonomik” olarak görerek tarihsel sürecin “diyalektik ve determinist” nitelikte olduğunu (Hassan, 1998:154), ekonomik ilişkileri özellikle üretim ilişkilerini, toplumların değişme ve gelişmesindeki önemli bir faktör olduğunu belirtmekte, zira sebep-sonuç ilişkilerine dayanan determinist süreci tüm yönleriyle ele alıp, “diyalektik” terimini kullanmadan tarihin diyalektiğini ortaya koyan kanunları açıklamıştır.

Toplumsal olayları sosyal meselelere dayandıran görüşlerden birincisi olan “*Kolektif Davranış Teorisi*”; söz konusu olayların sosyal düzensizlik nedeniyle ortaya çıkan şartların sonucu olarak görmekte ve bu yaklaşımda toplum, birbirine bağımlı ve birbiriyle uyumlu hareket etmesi gereken birçok parçadan oluştuğundan, parçalardan birinin fonksiyonlarının bozulması ile toplumda düzensizlik ve gerilim ortaya çıktığını belirtmektedir (Smelser, 1962). Bu konuda Durkheim; endüstrileşme, kentleşme ve doğal afetler neticesinde toplumda oluşan yaygın bir “anomi” ortamının (kuralsızlık ve kargaşa ortamı) sosyal dışlanmışlık duygularını besleyerek, bireyleri toplumsal olaylara katılıma teşvik ettiğini ileri sürmüştür (Can ve Taşçı, 2016:155). İkinci olarak yine Neil Smelser'in (1962) belirttiği “*Eklemlenmiş Değerler Teorisi*”, toplumsal olaylar ile toplum yapısı arasındaki ilişkisi üzerinde durmakta, ortak inanç, gerilim, nüfus hareketleri ve toplum yapısını oluşturan unsurların toplumsal olayların ortaya çıkmasını kolaylaştırdığını belirtmektedir.

Toplumsal olayları, “politik” meselelere dayandıran “*Politik Süreç Teorisi*”, toplumsal olayların başarıya ulaşma ihtimalinin politik çevrenin sunmuş olduğu fırsatlarla doğru orantılı olduğunu savına dayanmaktadır. Otoriteler tarafından alınan politik kararların ve uygulamaların, toplumda acıların kaynağı olabileceği ve toplumsal olayların gerçekleşmesine zemin hazırlayabileceği düşüncesi, bu teorinin ortaya koyduğu önemli argümandır (Can ve Taşçı, 2016:154-157). Armstrong ve Bernstein'a göre (2008:87) politik ve ideolojik olarak farklı grupların yer aldığı toplumların, toplumsal olayların oluşumu için daha fazla fırsatlar sunmakta zira farklı gruplar arasında güç mücadelesi, toplumsal olayları tetikleyen önemli bir unsur olmaktadır. Ancak, daha çok dış faktörlere odaklanan *Politik Süreç Teorisi*'nin, iç faktörlere yani toplumsal olayların oluşum sürecine etki eden kimlik ve kültür gibi faktörleri ihmal etmesi üzerine ortaya atılan *Yeni Toplumsal Olay Teorileri*, genel

olarak toplum yapısı ve kültürün toplumsal olaylar üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Temsilcilerinden olan Alain Touraine (1997) ve Jurgen Habermas (1973) *Yeni Toplumsal Olayları*, modern toplumlardaki demokratik sistemin bireylerin hak, özgürlük ve adalet taleplerini karşılayamaması neticesinde gelişen reaksiyonlar olarak görmüş zira Touraine “programlanmış toplum” kavramını kullanarak, post-modern toplumlardaki sosyal ilişkilerin karmaşık yapısına dikkat çekmiştir. *Yeni Toplumsal Olay Teorileri*, Pichardo’nun (1997:425) belirttiği gibi, toplumsal olayların sadece maddi çıkarlar ve ihtiyaçlar nedeniyle değil, sosyo-kültürel değerler, kimlik, ideoloji ve sivil toplumun da toplumsal olayların oluşumunda önemli etkisi olduğuna vurgu yapsa da küresel toplumların sorunlarına tam açıklık getirememektedir.

Günümüz toplumsal olaylarını ortaya çıkaran siyasi krizler, teknolojik yenilikler ve hızlı nüfus hareketleri sonucunda beliren sosyal düzensizlik nedeniyle “protesto dalgaları” oluşabilmektedir (Tarrow, 1994). Tilly’e göre (2009:312,313), 1760’lardan önce dünyanın hiçbir yerinde protesto eylemleri bağlamında gösteri veya mitinge rastlanılmamış zira bu sözcük, ilk defa Britanya Whig’leri tarafından 1830’larda kullanılmaya başlanmış, 1850’lerden itibaren görece pek çok demokratik ülkelerin sosyal hayatında sürekli yinelenen bir durum hâlini almış, bu tarihten sonra halka açık mitingler yoğunlaşmaya başlamıştır. Devrimsel değişimlere de yol açabilen protesto dalgaları, Goldstone’un (2009:19,20) belirttiği gibi; elitin yozlaşması ve muhalefetin oluşması, kutuplaşmaların ve koalisyonların inşası, kitle mobilizasyonu, mevcut rejimin değişmesi, aşırı kutuplaşma, karşıdevrim, iç savaş, uluslararası savaş, radikal rejim değişikliği, terör ve rejimin konsolidasyonu gibi nedenlere dayanabilmekte zira toplumda meydana gelen yaşam şeklinin değişimi, demokratik bilinç düzeyinin ve eğitim seviyesinin yükselmesi gibi gelişmelerden etkilenmektedir. Kısaca Salmış’ın (2012:33,102,103,152) belirttiği; ekonomik eşitsizlikler ve krizler, temsili demokrasi krizi, sosyal medya ve bilişim ağlarının sağlamış olduğu olanaklar ve küreselleşmenin yol açtığı olumsuzluklar eklendiğinde, günümüz “küresel toplumsal olaylar” yaşanmaktadır.

Hangi nedene dayanırsa dayansın, toplumsal olayların meşruiyeti, şiddet araçlarının kullanılıp kullanılmamasıyla ilgilidir. Temelde demokratik rejimler,

demokratik olmayanlara nazaran daha az kolektif şiddet barındırmaktadır. Yaygın siyasal katılım, siyasal hakların eşitlenmesi ve artırılması, hak iddiaları sırasında şiddet içermeyen araçların düzene konması ve şiddet başvurmaya karşı olan üçüncü kişilerin sayısındaki artış gibi hususlar, şiddet içeren çekişmeleri köreltmektedir. Şiddet eylemlerinde devletin ortaya koyduğu kategorik ayırımlar da kolektif şiddetin karakterini belirler (Tilly, 2009:20-28,77). Salmış'ın (2012:23) belirttiği gibi, protesto eylemleri aslında demokratik rejimlere, toplumsal kesimlerin taleplerinin açığa vurulması bağlamında önemli işlevler yüklemekte, demokratik talepler yönünde yapılacak reformların, rejimin güçlenmesi bağlamında önem taşımaktadır. Protesto eylemlerini, sürekli olarak art niyetlere kışkırtmalara dayalı faaliyetler olarak görmek, iktidarın geleceği ve birikmiş sorunları çözebilme kapasitesini zayıflatan bir durumdur. Bu bağlamda şiddet içeren davranışların önemli bir bölümünü, yasa kılıfına bürünerek ortaya çıkan, güvenlik güçlerince devlet adına şiddete başvurmak için yasal hak ve yükümlülüklerini yerine getirme amaçlı yapılabilmektedir. Zira her rejim, kolektif hak iddiasını denetlemek ve çevrelemek ve fırsat bulduğunda bastırmak için kendi temsilcileri olan devletin şiddet unsurlarını kullanmada takdir hakkını elinde bulundurmaktadır (Tilly, 2009:305,306). Bu bağlamda, "özgürlük-güvenlik" dengesinin tam sağlanamadığı yönetimlerde kitlesel eylemler, rejimin veya sistemin koruyucusu olan güvenlik güçlerince yıkıcı olarak algılanabilmekte mesela Kaddafi'nin mâlikânesinin önünden geçenlere, buraya bakmalarının yasaklanması gibi uygulamalar, güvenlik gerekçesine dayandırılabilir (Salmış, 2012:102,103,152).

Kısaca otoriter ve totaliter rejimlerde protesto eylemlerine rıza gösterilmediğinden eylemlerin bastırılmasında büyük can kaybı yaşanabilmektedir. Bu bağlamda komünist ideoloji etrafında tutulmaya çalışılan merkezi Doğu Avrupa ülkelerinde, 1960'lı yıllarda başlayan reform yanlısı protesto eylemleri, Sovyetler ve rejim güçleri tarafından şiddetle bastırılırken, Çin'de 1989'da Tianenmen Meydanı'ndaki öğrenci, aydın ve işçi önderliğinde gerçekleştirilen eylemler, askeri birlikler ve zırhlı araçlarla çok kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

1.2. Küresel Toplumsal Olaylar

Küresel sistemde devlet politikaları, ekonomik sistem ve iletişim ağları her geçen gün daha fazla sosyal özgürlükleri sınırlandırmakta ve toplumsal olayları tetiklemekte zira toplumsal olaylar, bu özgürlüklerin yeniden kazanılması için yegâne araç halini almaktadır (Can ve Taşçı, 2016:157). Günümüz küresel eylemlerinin esin kaynağını; Batı’da bitmek tükenmeyen bilmeyen finans krizleri, Doğu’da ise diktatörlüklerin yol açtığı Arap Baharı eylemleri oluşturmaktadır. Küresel muhalifler ağırlıklı olarak genç kuşaklardan oluşmakta, kendilerine özgü eylem biçimleriyle örgütlenmede sosyal medya ağlarını ağırlıklı olarak kullanmaktadır. Gösterilerde müthiş bir dayanışma ve iş bölümü gerçekleştirmekte, işgal alanlarında yemek ve temizlik gibi konuları kendileri üstlenmekte ve okuma etkinlikleri düzenlemektedir (Salmış, 2012:307-312). Castells’e göre (2013:17-21), küresel protesto eylemleri, iletişim ve teknolojik gelişmelerin de önemli derecede yönlendiriciliğinde, daha kısa sürede ve daha etkili bir şekilde cereyan etmektedir. İnternetteki sosyal ağlar, iktidarların dayanağını oluşturan iletişim tekellerini elinde bulunduran hükümetlerin veya büyük şirketlerin büyük ölçüde dışında kaldığı özerk alanlardır. Kitlese öz iletişim, bireysel veya kolektif olsun, toplumsal aktörlerin kurumlar karşısındaki özerkliğinin inşasına dönük teknolojik platformu sağlamakta zira hükümet veya diğer kurumların, internetten endişe duymaları buna dayanmaktadır

Her yaştan ve koşuldan insanların bir araya gelerek oluşturduğu birliktelik ve farkındalık ağları, hem Arap dünyasına yayılarak buradaki diktatörlüklerin şiddetiyle yüzleşirken, hem de Batı’daki yurttaşların aleyhine oluşan finansal ve ekonomik krizlerden sorumlu olan finansal elitin yanında yer alan hükümetlere karşı hareketlere yol açmıştır. Yunanistan’da, Portekiz’de, İtalya’da farklı yoğunlukta protesto dalgaları yaşanmış, ancak ABD’de ortaya çıkan ve Time Dergisi’nin “Occupy Wall Street” (Wall Street’i işgal et) eylemcilerini, “yılın isyanı” ilân ettiği protesto dalgaları (Castells, 2013:17-21), son dönemde dikkat çeken önemli ve etkili küresel protestolarıdır. Aslında küresel toplumsal olayların ilk örneği, dünyada “68 Olayları”yla yaşandığı söylenebilir. Zira Wallerstein’in (2013), belirttiği gibi, 2008’den bu yana dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen toplumsal hareketler, henüz

sonlanmamış 1968 devriminin devamı olduğu yönünde izlenim uyandırmaktadır. Hareketin kısa sürede örgütlenip tüm dünyaya, Batı'daki gerekçesinin dışına çıksa bile, kısa sürede yayılması, onun küresel niteliğini ortaya koymuştur. Zira “68 Olayları”, kapitalist ekonominin en önemli merkezi olan ABD'de, 1967 yılında Kaliforniya eyaletinde, üniversite öğrencilerinin eğitime daha fazla kaynak aktarılması, üniversite yönetimine öğrencilerinin daha fazla katılım taleplerinin yanında var olan yaşam tarzına itiraz etme amacıyla kampüslerdeki eylemlerle başlamış, daha sonra tüm Avrupa ve özellikle Fransa'ya yayılarak, Paris başta olmak üzere birçok kent merkezinde etkili olmuş, dünyada muhalefet düşüncesi ve geleneğinin yayılmasına yol açmıştı (Tuncel, 2010:87-89). Protestolar, temelde kapitalist sistemde meydana gelen aksaklıkların düzeltilmesi amacına yönelik olup Çaylak ve Baran'ın (2014: 447) belirttiği gibi, Batı toplumlarında dinsel ve bilimsel etmenlerin bileşimi olarak sermayenin birikim mantığı çerçevesinde işlerlik kazanan kapitalistleşme süreci, Batı'da sistematik bir karaktere bürünse de, Kapitalizmin sorunsuz işlediği anlamına gelmemekte zira günümüz Batı kaynaklı toplumsal olayların büyük çoğunluğu kapitalist sistemin krizine dayanmaktadır.

Batı'da kapitalist sistemin kendisinden ziyade, sistemin uygulamalarına dönük sorunları temel alan söz konusu hareket, İkinci ve Üçüncü Dünya ülkelerine yayılarak, Batı'dan farklı bir şekilde kapitalist ve emperyalist düşüncelere karşı olaylara dönüşmüştür. Tuncel'in (2010: 84) belirttiği gibi, “68 Olayları”, dünyaya yayılmasından dolayı küreselleşirken her ülkede farklı özelliklere sahip olarak ortaya çıkması, eylemlerin aynı zamanda yerleştiğini göstermektedir. Bu bağlamda sanayileşme sürecinin henüz başında olan Türkiye gibi ülkelerde Batı'daki itirazlara kaynaklık eden nedenlerden farklı olarak, “emperyalist güçlere karşı koyma” düşüncesine yol açmış zira o dönemde ABD'nin Vietnam'da başlattığı savaş da bu düşüncenin güçlenmesine yol açmıştı (Çaylak ve Baran, 2014:447). Türkiye'de; başlangıçta Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ve İstanbul Üniversitesinde, ideolojik düşünceden ziyade, öğrenci sorunlarına dönük bir “boykot” olarak başlasa (Bilgiç, 2014:187) da, sonradan Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) Amerikan konsolosluk aracının yakılmasından, ABD 6. filosunun protesto edilmesine kadar, işçilerle birlikte fabrika işgallerine ve köylülerle beraber protesto

eylemlerine dönüşerek geniş bir alanı kapsamış, Avrupa'daki özgürlük taleplerinin aksine, ülkede darbe şartları oluşturulmaya çalışılmıştı (Türköne, 2009:12-77). Çaylak ve Baran'a göre (2014:447), Türkiye'deki "68 Olayları" Batı'daki kadar "özgürlükçü ve sivil" olmaktan ziyade, ordu desteğini arkasına alarak hareket etmeye çalışan bir grup aydın kesimin, yolundan saptığı düşünülen rejimin devrimsel hareketle yıkılması amacına dönüşmüştü. Zira darbe veya muhtıra gibi baskıcı, otoriter düzenlere kapı aralamıştı.

Küresel toplumsal olaylara örnek teşkil eden ABD'de, "Wall Street'i işgal et" eylemleri sosyal medya üzerinden örgütlenmiş, Kuzey Amerika, Avrupa, Asya kıtasındaki ülkelerde düzenlenen protestolarla "ekonomik kriz, işsizlik ve sosyal eşitsizlik" gibi konularla gündeme gelmişti (Salmış, 2012:307-312). Temelde ekonomik problemler ve adil olmayan ekonomik paylaşım tepki olarak ortaya çıkan, ABD'nin New York kentinden başlayan ve kısa sürede küresel bir protesto hareketine dönüşen işgal eylemine imza atan işgalciler, Eylül 2011'den beri "eşit gelir dağılımı" için sokakları mesken tutmuştu. Ülkede en zengin yüzde 1'lik kesimin ülke gelirinin çoğuna sahip olduğuna dikkat çeken ve kendilerini geriye kalan "yüzde 99" olarak niteleyen protestocuların hedefi, finans sektörü, büyük Amerikan şirketleri ve lobilerdi (ntv.com.tr. 01.11.2011). Protesto hareketi kendisini, kurumsal siyasetin dışında konumlandırırken, küresel kapitalizmin merkezi olan "Wall Street"e meydan okumuştur. Hareketinin temel özelliği, adaletsiz bir sisteme karşı koyma adına, toplumu tabandan inşa etmeye dönük bir tartışma mekânı olarak kamusal mekânların işgal alanı olarak seçilmesiydi. Eylemciler, dünya üzerindeki küresel-finansal egemenlik ağlarıyla sembolik mekânların kilit bağlantı noktasını ve uzamlarını ele geçirmek için, özerk internet ağlarını kullanmıştı. Protesto hareketi; konut kampanyalarının daha adilane olarak düzenlenmesi, banka ve finans kurumlarının bazı haksız uygulamalarının kaldırılması dışında, Amerikan yönetiminde ciddi bir politika değişikliği oluşturmasa da, insanlara direnme cesareti sağlamış, kamuoyunun, toplumsal olarak tahammül edilemez bir duruma karşı, sessiz kalmayacağı düşüncesinin güçlenmesine yol açmış, fırsat eşitliğinden dem vuran "Amerikan rüyası" söyleminin "tuzla buz olmasına" (Castells, 2013: 141-177) yol açmıştı.

Diğer yandan Tunus'ta başlayan ve giderek dalgalar halinde diğer Arap ülkelerine yayılan “Arap Baharı” eylemleri, 2010 yılının sonunda başlayan ve 2011 yılının başında neredeyse tüm Arap dünyasına yayılan halk hareketleri olarak, ülkelerin bağımsızlıklarını kazandığı tarihten beri ortaya koyduğu önemli siyasi ve toplumsal olayları teşkil etmekteydi (Baharççek, 2011:20). Protestolar, yoksul bir işportacı olan Muhammed Buazizi'nin, Aralık 2010'da, satış tezgâhına el konulması nedeniyle, hükümet binasının önünde kendisini yakma girişiminin sosyal medyada paylaşılmasıyla başlamış, gösterilerde polis şiddetiyle 147 kişi hayatını kaybetmişti. Tunus'ta 1987'den beri Fransa'nın desteğiyle ayakta duran Zeynel Abidin Bin Ali ve ailesinin Tunus'u terkedip Suudi Arabistan'a sığınmasıyla olaylar durulmuştu. Tunus'tan sonra Mısır'da başlayan isyan dalgaları, daha sonra şiddet yoğunluğu farklı da olsa Cezayir, Fas, Yemen, Sudan, Bahreyn, Suudi Arabistan ve Suriye'de devam etmiş, özellikle Yemen, Libya ve Suriye'de barışçıl başlayan hareketler, rejimlerin uyguladığı şiddet uygulamalarının yanında, yabancı jeopolitik güçlerin kendi nüfuzlarını kurmak (Castells, 2013:34, 92) veya devam ettirmeye dayalı bir strateji savaşına dönüşmüştü. Salmış'a göre (2012:286) “Arap Baharı” eylemleri, temelde üç yönden yorumlanmaktadır: Birincisi, ABD'nin bölgeye dönük Büyük Ortadoğu Planı (BOP)'nin bir yansıması olarak eylemlerin yapay olduğu ve tamamen Batı'nın imalatı olduğu yönündedir. İkincisi, söz konusu eylemleri laik ve Baasçı kesimlerin yerine, rejimin sadece başka bir diktatörlüklerce el değiştiren bir karşı devrim olduğu ve bu süreçte İhvan Hareketi'nin önemli bir rol üstlenerek rejimin niteliğini değiştireceği düşüncesine dayanmaktadır. Üçüncü görüş ise, diktatörlüklerin yıkılışını özgürlük girişimi olarak görmekte, devrimin yerli ve toplumsal dayanaklara dayandığını ileri sürmekte, Batı'nın yeni düzen oluşurken sürece müdahil olarak yöne vermek istediğini belirtmektedir.

Arap Baharı eylemleri, temelde genç kuşaklarca sosyal medya üzerinden kısa sürede örgütlenmesi, temelde lidersiz ve ideolojisiz bir süreç olarak yürümesi ve protestolar boyunca ortaya konan dayanışma ve birliktelik gösterileriyle küresel toplumsal bir eyleme örnek teşkil etmiştir. Tunus'ta başlayan ve Mısır'la birlikte diktatörlerin devrilmesiyle devam eden protesto dalgaları, başlangıçta demokratik bir dalga olarak umutları artırsa da, iktidarı kaybetmek istemeyen rejimlerin

uyguladıkları kanlı şiddet uygulamaları ve Mısır gibi İslami siyasi güçlerin etkin olduğu ve meclisin çoğunluğu elde ettiği bir ülkede, ordu ve onun “Batılı sponsorları”nın, İslamcı anlayışın hâkim olduğu bir siyasi anlayışa karşı çıkması ve “Tahrir Meydanı”nda yüzlerce kişinin ölümü pahasına şiddet olaylarına dönüşmüş (Castells,2013:79,80,92), zira Libya, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde, bölge ve emperyalist ülkelerin güç mücadelesi halini almıştır. Kısaca Arap Baharıyla, diktatörlük yönetimlerin çoğu gitse de, otoriter rejimlerin yerinde durduğu gerçeği göz önünde bulundurulursa, protesto hareketinin, Batı’nın kendi çıkarlarına dönük yönlendirdiği görüşü güçlenmektedir. Baharçiçek’in (2011:21) belirttiği gibi, Batı yanlısı, halka dayanmayan ancak Batı’nın desteği ile işbaşına gelen yönetimler aracılığıyla Batı’nın bölgeyi yönetmeye devam etmesi, Batılılar tarafından elzem olarak görüldüğünden, Mısır örneğinde olduğu gibi, demokratik yöntemler dışına çıkmış olması bile Batılılarca fazla bir anlam ifade etmemektedir.

Küresel toplumsal hareket olarak Türkiye’de yaşanan “Gezi Eylemleri”; hükümetin Taksim’i yayalaştırma projesi, Atatürk Kültür Merkezi’nin restorasyonu ve Gezi Parkı yerine Osmanlı dönemi yapıtlarından Topçu Kışlası’nın yeniden inşa etme isteğine olan direniş olarak çıkmıştı. Kongar’a göre (2013:9,20), “birkaç ağacın yerinden sökülmesini önlemek için, masum bir direniş olarak başlayan eylem”, kısa sürede ölü ve yaralanmalara varacak şiddet olaylarına dönüşmüş, zira polis şiddeti ve yönetimin “sert-buyurgan” ve “otoriter” tavırlarına yönelik tepkiyle büyümüşü. Protestoların temel nedeni Konda araştırmasına göre (Gezi Raporu, 2014:68), yüzde 30,6 oranında “hak arama temelli”, yüzde 22,4 oranında “AK Parti karşıtlığı”, yüzde 14,7 oranında “dış mihrak” ve yüzde 11,6 oranında “marjinal örgüt mensupların hareketi” olarak görülmüştür. Zira her 10 kişiden 3’ünün, eylemcileri “hak arayan insanlar” olarak tanımlanması, üzerinde en çok fikir birliği olan tanımdı. Ancak Gezi protestolarının; Arap Baharı dalgasının bir devamı olarak toplumsal dinamiklere ve Batı’nın yönlendirmelerine dayanıp dayanmadığı konusu tartışmaları beraberinde getirmişti.

Söz konusu tartışma ve eleştiriler bağlamında, Sayın’a göre (2013:30,31) hükümet, eylemlerin temelini oluşturduğu iddia edilen, “otoriterleşme” ve “demokratikleşme” sorununu görmezden gelerek, diyalog ve uzlaşmadan kaçınmış,

eylemleri kendisine karşı yürütülen bir “komplo” olarak görmüş, “bölücü iç ve dış mihraklar” ile “faiz lobisini” hedef göstermişti. Zira protestoların, “dış mihraktan” ziyade içerde bir karşılığı olan sosyolojiye dayanıp dayanmadığı konusu (Öğütle ve Göker, 2014) tartışılırken, Akyol'a göre (*Hürriyet*, 19.06. 2013) söz konusu bölücü “iç/dış mihraklar ve faiz lobisi” söylemi, olaylara sosyolojik açıdan değil, “komplocu” tarzdan yaklaşıldığını göstermektedir. Polat'a göre (2015:13), Gezi Parkı direnişine katılan ve “apolitik” olarak nitelendirilen, kendi taleplerini ifade etmek için geleneksel bir parti ve lider çatısı altında birleşme ihtiyacı duymadan, sermayenin kentsel yağmasına karşı katıldıkları bu eylem, bir gençlik veya çevreci bir hareket olmanın çok ötesine geçmektedir. Küresel dünya kapitalist sisteminin bir parçası olan Türkiye'deki siyasal çatışmaları tek başına ele almak ve sadece komplo olarak değerlendirmek gerçekliğin eksik okunmasına sebebiyet verebilecektir. Protestolarda Erdoğan'ın, “yüzde elli'yi evinde zor tutuyorum, halk sokağa çıkınca göstericiler kaçacak delik ararlar” (*Hürriyet*, 04.06.2013) türünden açıklamaları, meseleye demokratik ve uzlaşmacı bir yaklaşımdan ziyade, “milli iradeci-çoğunlukçu” yaklaşımı sergilediği görülmüştü.

Buna karşın Gezi protestolarının, kamuoyunda “gençlik devrimi” gibi sunulması ve “bundan sonra hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı” vurgusu, AK Parti'nin içerde ve dışarda maruz kaldığı eleştiriler ve özellikle dalgalar halinde yayılan “Arap Baharı” bağlamında düşünüldüğünde, savunmacı ve güvenlikçi refleksleri ve endişeleri anlaşılabilir hale getirmektedir. Gezi hadisesi, ülke siyasi tarihinin en kritik kırılmalarının gelişmekte olduğu bir zaman aralığında ortaya çıkmıştı. Zira yeni anayasa tartışmalarının ikircikli umutlarla da olsa gündemde olduğu, Kürt meselesinin ve çözüm sürecinin “ümitvar” bir noktada olduğu, bu iki sürecin başarıyla sonuçlanması durumunda, eski devlet zihniyetini tamamen değiştirecek potansiyele sahip olduğu (Gezi Raporu,2014:78) gibi nedenler, protestoların “hak arama” temelli olduğu argümanını tartışılır hale getirmiştir. Sonuçta Yayla'nın (2013:174) belirttiği gibi, eylemlerde “sivil” nitelikli bir şiddet söz konusu olmuş, zira kamu binalarına yapılan saldırılar ve verilen tahribatlar, AK Parti binalarının ateşe verilmesi, çok sayıda polisin yaralanması ve başlatılan alan işgalleri gibi şiddet olayları, dünyanın her ülkesinde şiddete şiddetle karşılık

verilmesine yol açmaktadır. Başlangıçta masum bir eylem olarak başladığı belirtilse de şiddet eylemlerine evrilen protestoların meşruiyetini ortadan kaldırdığı gibi, sürecin barışçıl bir şekilde ve kısa zamanda sona ermesini engellemiştir.

2. Fransa ve “Sarı Yelekliler” Protestoları

Günümüz Batı medeniyeti, feodal dönem sonrası yaşanan bazı gelişmeler ve özellikle yaşanan devrimsel nitelikteki toplumsal olaylarla şekillenmiştir. Moore’a göre (2012:21, 22,205), Batı’daki devrimler ve iç savaşlar, liberal demokrasiye yönelik önemli değişim hareketler olarak ortaya çıkmış zira Batı’nın demokrasi tarihi, farklı toplumsal kesimlerin mücadele, çatışma veya uzlaşmasına dayalı uzun süreli gelişmelerin şekillendirdiği bir tarih olmuştur. Erkan’ın (1990:87) belirttiği gibi, Batı’da ekonomik ve politik sistemlerin oluşması, ekonominin maddi alt yapısı, beşeri sermaye ve kurumsal altyapının belli boyutlara ulaşmasıyla mümkün olmuştur. Batı’da bu süreç, kendi doğal mecrasında ve kesintisiz bir biçimde, “mücadele-oluşum” süreçlerden geçerek günümüz liberal-çoğulcu ekonomik ve siyasal yapıyı doğurmuştur. Batı’da toplumsal kesimlerin hak elde etme veya haksızlığa karşı mücadele anlayışı, onların siyasi ve toplumsal kültürünün önemli bir parçası haline gelmiştir.

2.1. Fransa’da Devrim ve Protesto Dalgaları

1789 Devrimi Fransa’da; toplumsal açıdan eşitsiz görülen monarşik yönetimin iflasın eşiğine gelmesi, zengin kesimlerin yanında devasa oranda çöp toplayan mülksüzler varlığı, Fransa’nın Amerika’nın bağımsızlık savaşına destek vermesi, 1756-63 “Yediyıl Savaşı”nın getirdiği ekonomik sıkıntılar ve Britanya’yı emperyal denizlerde mağlup edememesi gibi nedenlere bağlı olarak gerçekleşmişti (Lewis, 2003:118,123). Kendisinden ortalama Yüzyıl öncesinde gerçekleşen İngiliz devriminden farklı olan Fransız Devrimi’nde, uzlaşmaya dayalı barışçıl yapı değişikliği söz konusu olmadığından, radikal yöntem ve şiddetin söz konusu olduğu kesintili ve uzun bir sürece girilmiştir. Fransız aristokrasisinin, ekonomik ve siyasal yönden özerk olmaması, monarşinin denetimini zorlaştırmıştır (Moore, 2012:71-145). Fransa’da devrim sonuçlarını, kilise ve papazlar gibi, kral da hiç kabullenmemiş, hatta 1791 Anayasasını kabul etmeye yanaşmamış, Kral’ın

yurtdışına kaçma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı (Lewis, 2003:125,126). Fransa'da kuramsal demokrasi, zenginlerin, mülk sahiplerinin ve erkeklerin demokratik haklarını merkeze alması ve kadınların siyasi sürece katılımını kısıtlaması nedeniyle cumhuriyetin kısa sürede inşasını perdelemişti. Zira peş peşe yaşanan cumhuriyet denemeleri söz konusu sancılı sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Fransız Devrimi, sonuçları açısından bir yandan demokratik yönden hak ve özgürlük mücadelesinin önemli bir köşe taşıni teşkil ederken, diğer yandan istikrarsızlığı ifade eden çatışma, gösteri ve şiddet olaylarının da tetikleyicisi olmuştur. Saybaşılı'nın (1995:166,167) belirttiği gibi İngiltere'de devrim, demokrasinin barışçıl ve uzlaşya dayalı olarak yerleşmesini sağlarken, yaklaşık yüzyıl zaman farkıyla gerçekleşen Fransa'daki devrim, kanlı ve sıkıntılı bir sürece dönüşmüş ancak sonuçları bakımından evrensel nitelikteki anlayış ve değerlerin yerleşmesine yol açmıştır. Ağustos 1789'da yayınlanan "*İnsan ve Yurттаş Hakları Bildirisi*"; insanların özgür ve haklar bakımından eşit olduğuna, mülkiyetin kutsallığına ve dokunulmazlığına, devrimin manifestosu niteliğini taşıyan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik konusuna vurgu yapmıştı. Devrimin getirdiği rüzgarla, Avrupa'da bağımsızlık hareketleri güç kazanmış (Öymen, 2011:67), Toku'nun (2002:36) belirttiği gibi, devrimle Ortaçağ'ın devlet-toplum anlayışı değişerek, "Tanrı hakları sistemi" yerine "insan hakları sistemi" konulmuş, cumhuriyet rejimi diğer yönetim biçimleri arasından, tek rasyonel bir yönetim biçimi halini almıştı.

Diğer yandan Fransız devrimi, burjuva liberalizmi ve evrensel özgürlüklere direk kapı aralamamış, devrimin seyri sınıfları ve sınıf çatışmasını açığa çıkarmıştı. Rus anarşist Pyort Kropotkin, Fransız Devrimi'nin tüm komünist, anarşist ve sosyalist kavramların kaynağı olduğunu belirtmiştir (Geary, 2003:173). Zira Fransız Devrimi, 1793-1815 yılları arasında tüm Avrupa'da savaş ve çatışmalara yol açmış, yönetimler birbirlerini liberalizm, milliyetçilik, radikalizm ve cumhuriyetçilik gibi, tehlike gördükleri düşüncelere karşı desteklerken, Fransa bu tür düşünce ve faaliyetlerin merkezi olarak görülmüştü (Lewis, 2003:118). Breuilly'in (2003:148,149) belirttiği 1830 Paris olayları, Almanya ve İtalya'da karışıklıklara yol açmış ve 1831 Polonya ayaklanması bununla ilişkilendirilmiştir. 1840'lı yılların

ortasından itibaren artan işsizlik ve ekonomik sorunların da etkisiyle protestolar devamlı hale gelmeye başlamıştır. Fransa’da devrim sonrası yaşanan şiddet ve gösteri olaylarını, 1848 devrimi ve kitlesel halk toplanmaları ve yürüyüşler takip etmiş, Napolyon’un 1851’deki hükümet darbesi ve kurmaya çalıştığı baskıcı imparatorluğa karşı kolektif eylemler kendisini göstermişti. 1870-1940 arası kapsayan “Üçüncü Cumhuriyet”le beraber hak iddialarının gösterileri standart bir hâl alırken, 1940-1944 yılları arasındaki Alman işgali, gösterilerin yeniden yaşanmasına yol açmıştı. Zira Fransa’da 1958’de Cezayir üzerinden taraflar ve karşıtlar arasındaki tartışmalar, göstericilerin Millet Meclisi’ne yürütmesine yol açmış, Mayıs 1961’de, Cezayir’li ve yalnızca Kuzey Afrikalı Müslümanlar için dayatılan sokağa çıkma yasağına karşı yapılan protesto eylemlerinde, görev alan sekiz bin polis, yaklaşık ikiyüz eylemciyi öldürmüştü. Zira Mayıs 1968’de ‘Sorbonne Üniversitesi’nin rektörünün, reformları tartışmak için toplanan öğrencileri kovmasıyla başlayan sokaklardaki kalabalık öğrenci gösterileri, hükümet politikalarına ve temelde De Gaulle politikalarına karşıtlığı ifade ederken (Tilly, 2009:321-328), eylemcilerin polise veya polis korumalı bölgeye, sembolik anlam taşıyan yer veya mülkiyetlere saldırı yapması ve işgal etme, çevreleme olayları, şiddetin yaşanmasına yol açmış, böylece devrim sonrası Fransa, gösteri ve protesto eylemlerinin ve şiddet olaylarının yaşandığı bir hüviyete bürünmüştür.

2.2. “Sarı Yelekliler” Hareketi

Demokratik ülkelerde tepkileri ve talepleri ilgililere duyurmayı sağlayan; parlamento, siyasi partiler, sendikalar, meslek grupları, sivil toplum kuruluşları, medya gibi demokratik unsurlar söz konusu olsa da, zaman zaman toplumun çeşitli kesimlerinin şikâyet ve isteklerini duyurmak için sokaklara dökülmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Zira toplumsal olayların merkezi konumundaki Fransa’da halkın bu yola başvurusu adeta bir “milli spor” veya gelenek haline gelmiştir (Kohen, *Hürriyet*, 11.12.2018). “Sarı Yelekliler” protestosu, sadece siyasal sisteme değil, toplumsal muhalefetin yerleşik örgütlenme ve eylem biçimlerine de bir itiraz ve aşağıdan yükselen halk hareketleri olarak aracı/temsili örgütlenmelerden uzaklaşan, “doğrudan” bir nitelik kazanan bir eylemdi (Yıldırım, *Cumhuriyet*, 28.11.2018). Hareketin bir ideolojisi ve liderinin olmaması, ekonomik sorunları temel alması

destek cephesinin genişlemesine yol açmıştır. Kasım 2018'de başlayan Sarı Yelekliler protestoları, ekonomik temelli ve kitlelerin sosyal medya üzerinden örgütlenmesiyle kısa sürede etkinlik kazanmış, isimlerini de giydikleri fosforlu sarı yeleklerden almışlardır. Ülkedeki akaryakıt zamlarını ve Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un politikalarını protesto etmek için binlerce kişi sokaklara dökülmüş, kimi zaman gösteriler şiddet içerikli görüntülere yol açmış, yollar kapatılmış, rafineriler abluka altına alınmıştır.

Sosyal medya üzerinden organize edilen Sarı Yelekliler hareketi; her siyasi görüşten ve yaştan insanın katıldığı, gösterileri organize eden ideolojik veya örgütlü bir yapının ve liderlerinin olmadığı, yalnızca hükümetle müzakereleri yürütmek için sekiz kişilik bir temsil heyetinin söz konusu olduğu bir hareketti (Kaplan, *Star*, 2018). Fransa'da Komünist "Yeniden Doğuş Cephesi" (PRCF) ve Le Pen'in partisi olan Ulusal Cephe (Front National) Partisi, açık destek sunsa da göstericiler parti veya sendikaların "sahiplenme" çabalarına set çekmişti (*Habertürk*, 01.12.2018). Fransa'da Sarı Yelekliler protestosunu başlatan akaryakıt zammı, aslında bardağı taşıran son damlaydı. Söz konusu protestolar, temelde akaryakıt zammına karşı tepkiyi ifade eden bir hareket olarak lanse edilse de gerçekte bunun ötesinde, sosyo-ekonomik temelde önemli sorunlara dayanmaktaydı. Zira 2008 küresel ekonomik krizi bütün dünyayı sarsmış, küreselleşmenin en önemli aktörlerinden Avrupa Birliği (AB) krize ortak bir çare bulamamış, Fransa da bu olumsuz tablodan nasibini almıştı. Küresel ekonomik kriz, işsizliğin ve yoksulluğun artmasına neden olurken, Fransa'da Sarkozy, Hollande ve Macron gibi son dönemde yönetimde bulunan kişilerin ortaya koyduğu çözüm, ekonomik krizin yükünü çalışanların ve emekçilerin üzerine yıkarak, kemer sıkma paketleri, vergilerin artırılması, sosyal yardımların kısılması yönündeydi (Taşdelen, *Aydınlık*, 2018).

Diğer yandan Fransa'da maaşlardan vergi kesintisi yüzde 37,3'ü bulurken, Macron büyük şirketlere vergi indirimini yapmış, 1 milyon 300 bin Euro'nun üzerinde varlığı olanlar için konulmuş Servet Vergisi'ni kaldırması şaşkınlıkla karşılanmıştı. İşten çıkarmaları kolaylaştıracak ve çalışanların tazminat haklarını budayacak şekilde çalışma yasasında reforma gidilmişti. Söz konusu düzenlemeler, özel yetkiyle parlamentoyu *bypass* eden kararnamelerle yapılmıştı (*Habertürk*, 01.12.2018). Zira

Fransa, araç yakıtından vergi alımında Avrupa’da üçüncü durumda olmakla birlikte 2017’de dizel yakıt yüzde 23 oranında zamlanmıştı. Yeni vergiyle birlikte bu artış katlanacak olmakla birlikte, Fransa’da çalışma şartlarının giderek esnekleşmesi, kent merkezlerindeki pahalılıkla birleşmişti. Bu durum, geçim sıkıntısı yaşayan Fransızları, kente yakın ya da kent dışı yerleşimlere ve mecburi araç kullanımına yöneltmişti (Yıldırım, *Cumhuriyet*, 28.11.2018). Macron, vergileri artırma sebebinin temelde; iklim değişikliğiyle mücadele politikaları, benzin ve motorin gibi fosil yakıtlara bağımlılığı azaltarak yenilenebilir enerji girişimlerinin önünü açmayı hedefleriyle açıklasa da (Kaplan, *Star*, 2018), akaryakıtta yapılan zamlar, geçmişten beri yaşanan memnuniyetsizliği açığa çıkarmıştı.

Sarı Yelekliler protestocuları Macron’a seçimde, kendisinin orijinal halk desteğinin sadece yüzde 24 olduğunu hatırlatarak, ikinci turda Le Pen’i engellemek isteyenlerin ödünç oylarıyla Macron’un yüzde 66 ile seçimleri kazandığını vurgulamış (*Habertürk*, 01.12.2018), zira protstocular Macron’u; “elitist, iş alemi yanlısı, işveren iş birlikçisi” olmakla suçlamaktaydı. Fransızların yüzde 72’si, gösterilerdeki şiddet olaylarına rağmen protestoculara destek vermekteydi (Yeniçeri, *Yeniçağ*, 11.12.2018). Kısaca Kohen’in (*Hürriyet*, 07.12.2018) belirttiği gibi, gösterinin görünürdeki nedeni akaryakıt zammı olsa da bu kadar farklı insanı bir araya getiren asıl sebep, hayat pahalılığından, geçim sıkıntısından, sosyal dengesizliklerden duydukları öfkeydi. Zira hedef de bu sorunların sorumlusu olarak görülen ve daha çok zenginlerin veya elitlerin adamı sayılan Cumhurbaşkanı Macron’du. Dolayısıyla, “Sarı Yelekliler” benzin zammını protesto etmenin ötesinde geniş kapsamlı, ekonomik ve siyasal talepleri de olan bir hareket niteliğini almaya başlamıştı.

Protestoların 17 Kasım 2018’de başlaması üzerinden henüz bir ay bile geçmeden, Ekonomi Bakanı Bruno Le Maire, protestolar nedeniyle nakliye ve lojistik şirketlerinin zararının yaklaşık 400 milyon Euro olduğuna dikkat çekmekteydi. Fransız basınında çıkan haberlere göre, 1 Aralık Cumartesi Paris’in sembollerinden Champs-Elysees Caddesi ve çevresinde düzenlenen gösteriler, çevrede 3 ila dört 4 milyon Euro’luk hasara neden olmuştu. Champs-Elysees’de, 24 Kasım’da düzenlenen eylemlerde esnafın toplam kaybının 8 milyon Euro olduğu

ifade edilmekteydi. Dünyaca ünlü markaların mağazaları, pastaneler ve otomobil galerilerinin bulunduğu caddede, esnaf gösteriler nedeniyle kepenk kapatmış, bazı iş yerleri yağmalanmış (*Hürriyet*, 04.12.2018), eylemlerde 58 bin kişiyi işsiz kalmış, bunun devlete maliyeti 32 milyon Euro olmuştu. Aralık'ta Paris'e gerçekleştirilecek uluslararası uçuşlarda yüzde 5-10 aralığında düşüş yaşanırken, 2019'un ilk 3 ayı için, Paris'e uçuş rezervasyonlarında da yüzde 6,8 gerileme olmuştu (www.ntv.com.tr. 14.01.2019).

Protestolarda maddi kayıpların yanında, polisle eylemcilerin çatışması, kamu kurumlarına yapılan saldırılar, sokaklarda alevlerin yükselmesiyle polisin eylemcilere sert müdahalesi dikkati çekmişti. Polis, eylemlere biber gazı ile müdahale etmiş, gösterilerde 10 kişi hayatını kaybetmiş, binin üzerinde kişi yaralanmıştı (ntv.com.tr. 16.01.2019). Protestolara yönelik biber gazı kullanılması nedeniyle yaralanmalar söz konusu olsa da Fransa İçişleri Bakanı Christophe Castaner, polisin biber gazı kullanmasının yasaklanmasına karşı olduğunu, zira polisin kendini korumak için biber gazına ihtiyacı olduğunu savunmuş, biber gazı yasaklandığında polisin silah veya güç kullanması gerekeceğini, bunu da istemediğini belirtmişti (*Habertürk.com.tr*. 30.01.2019). Bu konuda ülke içi ve dış kamuoyunda en çok infial uyandıran polis şiddeti, Paris yakınlarındaki bir okulda, aralarında çocuk yaştaki kişilerin de bulunduğu 150'den fazla genç protestocuların diz çöktürülmesi ve ellerinin ters kelepçeyle bağlanmasıyla gözler önüne serilmişti (*Milliyet* 07.12.2018). Şiddet görüntüleri sosyal medyada büyük tepki toplamış, anayasal hakları koruma görevini yürüten bağımsız denetim kurumu, liseli gençlerin gözaltına alınmasıyla ilgili soruşturma başlatsa da sonuç alınamamıştı. İçişleri Bakanı Castaner, gözaltıların ciddi şiddet olaylarından sonra gerçekleştiğini, eylemcilerin düzinelerce molotof kokteyli attıktan sonra gözaltına alındıklarını belirterek ([www. bbc.com](http://www.bbc.com)) şiddeti meşrulaştırmaya çalışırken, söz konusu görüntülere AB'nce tepki konulmamış olması dikkat çekiciydi.

Tüm şiddet görüntülerine rağmen sonuçta “Sarı Yelekliler” protestoları kısa sürede sonuç almıştı. Zira Macron geri adım atmak zorunda kalmış, protestolarda planlanan petrol vergisi zammının, 6 ay ertelenmesi teklifi tepkiyle karşılandığından, zammı tamamen iptal etmek zorunda kalmıştı (*Hürriyet*, 06.12.2018). Fransa

Başbakanlık Ofisi, Başbakan Edouard Philippe'in ülke genelinde akaryakıtta getirilen vergi zamlarının geri çekileceğini duyurmuştu (*Hürriyet*, 04.12.2018). Bunun yanında Macron, şirketlere ek maliyet yükü getirmeden asgari ücrete 2019 itibarıyla, aylık 100 Euro zam yapılacağını açıklamış, işverenlerden çalışanlarına dönük yılsonunda prim ödemesini isteyerek 2 bin Euro'nun altındaki emeklilik maaşlarından artık kesinti yapılmayacağını duyurmuştu (ntv.com.tr.23.12.2018). Macron, gösterilerinin neden olduğu sorunlara çözüm bulmak için müzakere toplantıları başlatmış ve yaklaşık 600 yüz belediye başkanı ile bir araya gelerek ülkedeki ekonomik, sosyal ve demokrasi sorunlarının uzun yıllara dayandığını ve Sarı Yelekliler hareketini de buna dayandırmıştı (ntv.com.tr. 16.01.2019). Ülke çapında müzakerelerin yürütüleceğini belirten Macron, ülkede bazı vatandaşların vergilerin yüksek, kamu hizmetlerinin yetersiz olması, maaşların düşük ve insani şartlarda yaşamının zorluğu nedeniyle öfkenin farkında olduğunu belirtmişti. İşsizlikle mücadelenin kendisi için öncelikli bir konu olduğuna işaret eden Macron, adaletsizlikleri gidermek için yeni bir sosyal sistemin inşa edilmesi gerektiğini belirtmiş, müzakerelerde vergi sistemi, kamu harcamaları, devlet kurumlarının işleyişi, iklim değişikliği ve demokrasi konularının ele alınacağını (www.ntv.com.tr. 14.01.2019) belirterek, sorunların temelde demokratik yöntemlerle, müzakere ve barışçıl yöntemlerle çözülebileceği belirtmişti.

Ancak söz konusu geri adımlar, hükümetin uzlaşısı ve protestoları iptal çağrılarına rağmen, protestocular bundan sonra cumartesi günleri ülke genelinde gösterilerin yapılacağını belirtmişti. Protestocular, Macron'un Fransızların yaşadıkları zorlukları anladığını söylemesine rağmen, ekonomik şartlarını iyileştirecek somut ve kalıcı adımlar atmadığını belirtmekteydiler. Ekonomik şartların düzeltilmesine ek olarak, bazı anayasa maddelerin değiştirilmesi, yasalar için referandum hakkı verilmesini ve uluslararası anlaşmaların da halk oylamasına götürülmesini talep etmekteydiler (*Habertürk*.com.tr. 13.12.2018). Özcan Yeniçeri (*Yeniçağ*, 11.12.2018), göstericilerin temel taleplerini; esnafları destekleyici önlemlerin alınması, emeklilik maaşların Bin 200 Euro'nun altında olmaması, büyük şirketlerin vergilerini ödemesi, işsiz olanlar için iş imkânlarının sağlanması, gaz ve elektrik fiyatlarının düşürülmesi, emeklilik yaşınının 65 yaş olması, referandumun

anayasaya girmesi ve şehir merkezlerinde ev kiralalarının düşürülmesi olarak belirtmektedir. Sonuçta, Sarı Yelekliler eylemleri, yönetimce başlangıçta hafife alınsa da, olayların büyümesiyle ciddiye alınmış, eylemler akaryakıt zammına bir tepki olarak ortaya çıksa da sorunun temeli, belki de Macron'un kısa sürede çözüm bulamayacağı ve onun siyasi hayatına mâl olacak derecede köklü sorunlara dayandığından, protestolarının nereye kadar devam edeceği ve ne yönde evrileceğini zaman ve gelişmeler tayin edecektir.

2.3. Türkiye'nin Sarı Yelekliler Hareketine Tepkisi ve Sonuç

Türkiye'de toplanma özgürlüğü, toplumsal olayların düzenlenme şekilleri, yasal sınırlamalar, göstericilerin hak ve sorumlulukları, cezai hal ve şartları, güvenlik birimlerinin toplumsal olayların yönetiminde yetki ve sorumluluklarını düzenleyen "2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu", belirli konularda halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu oluşturmak suretiyle ilgili konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından düzenlenen açık ve kapalı yer toplantıları ve yürüyüşlerden bahsetmekte zira halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu oluşturmak amacına vurgu yapmaktadır (Can ve Taşçı, 2016: 158). Salmış'a göre (2012:73), halkı aydınlatmak ve kamuoyu oluşturmak amacı dışındaki tüm eylemler ters tepkiye dönüşüp savunulan görüşün etkisiz hale gelmesine yol açabilir. Zira protesto ve demokratik uzlaşma kültürü oturmamış ülkelerde her türlü mesele, karşılıklı kutuplaşma veya çatışmaya yol açabilmekte zira protesto eylemlerinin şiddetten uzak ahlaki çerçevede kalması, onun meşruluk ve kabul edilebilirlik durumunu güçlendirmektedir.

Türkiye'de, Sarı Yelekliler protestolarına karşı tepki, yakın geçmişte yaşanan, Batı menşeli "68 olayları" ve "Gezi" protestolarından bağımsız olmayıp söz konusu eylemleri yeniden tetikleyebileceği yönündeki endişeye dayandığı söylenebilir. Bu konuda Tamer'in ifade ettiği (*Hürriyet*, 08.12.2018), "adına sirayet dedikleri, her türlü bulaşıcı akımı hep Fransa icat eder, sonra da ihraç eder. İhraç ettiği ülkeler, o akımın tahribatıyla yıllarca boğuşadursun Fransa, hiçbir şey olmamış gibi normale dönüp yoluna devam eder. Fransa'da bugün yapılan eylemi merak etmeyin. Fransa, bu sarı tehlikeyi de atlatır. Lakin öbür ülkeler ne halt eder onu bilemem. Aman ha, siz siz olun, fazla özenmeyin. Hele Bir Macron aramak gibi bir sevdanız varsa,

hemen vazgeçin” şeklindeki değerlendirmesi, Türkiye’nin Sarı Yelekliler protestolarına dönük endişe ve tavrına bir nevi tercüman olmaktadır. Zira Sarı Yelekliler hareketinin Hollanda’ya sıçraması, Amsterdam da dahil Hollanda’nın 11 ayrı noktasında protestocuların eylem yapması, AB kurumlarına ve NATO’ya ev sahipliği yapan başkent Brüksel’de protesto gösterileri başlamadan önce polisin 50 kişiyi gözaltına alması (*Türkiye*, 08.12.2018) gibi gelişmeler, protestoların diğer ülkelere yayılabileceği endişesini artırmıştır.

Türkiye’de yaşanan Gezi protestolarında, polis şiddeti ve hükümetin uzlaşmaz tavır içinde olduğu yönündeki iç ve dış kaynaklı eleştiriler söz konusu olsa da Sarı Yelekliler eyleminde yaşanan şiddet olayları, Türk yetkililerine haklı bir söylem alanı açmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Avrupa sokaklarındaki görüntüleri endişeyle takip ediyoruz. Biz, hem göstericilerin yol açtığı kaos görüntülerine, hem de onlara uygulanan orantısız şiddete karşıyız. Ortaya çıkan manzara göstermektedir ki Avrupa demokrasi dersinden de insan hakları dersinden de özgürlükler dersinden de sınıfta kalmıştır” (*Hürriyet*, 08.12.2018) derken, bu konuda sessiz kalan Batılı ülkelerini eleştirerek, “Gezi olaylarında uluslararası medya Taksim’i gösterdi. Şu anda Paris’te olaylar var. Ama görmüyorlar” (*Sabah*, 26.11.2018) şeklinde itirazda bulunmuş, Batı’nın çifte standardına vurgu yapmıştı. Bu konuda Miş’in (*Türkiye*, 04. 12. 2018) belirttiği gibi, Gezi Parkı şiddet eylemlerini destekleyen, eylemleri sonlandırmaya yönelik hükümetin attığı adımları eleştiren Batı, Fransa’nın Sarı Yelekliler eylemine sessiz kalmakla birlikte, Fransa hükûmetine ve devletine ses çıkarmamıştı. Zira Avrupa Parlamentosu (AP) “Gezi Eylemleri”nde Türkiye’yi kınamış, polisi göstericilere şiddet kullanmakla eleştirmiş, tutuklanan protestocuların salıverilmesini istemişti.

Sarı Yelekler protestosu, yakın geçmişte yaşanan Gezi protestolarının olumsuz psikolojisini henüz tam olarak atamayan Türkiye’de endişeyle takip edilmekteydi. Zira Kısa sürede yayılma eğilimi gösteren protestolar, talepler ve söylemler tamamen farklı olsa da partiler üstü ve örgütsüz olmaları nedeniyle kimilerine “Gezi Parkı Eylemleri”ni, kimilerine de “Arap Baharı”nı hatırlatmıştı (*Habertürk*, 01.12.2018). Son dönemde Türkiye’de yaşanan ekonomik sıkıntılar temelinde, akaryakıt ürünleri başta olmak üzere, birçok ürüne yapılan zamlar nedeniyle, bir televizyon kanalı

haber sunucusunun, “Hadi bakalım barışçıl bir eylemle zamları ve doğalgaz zamlarını protesto edelim” şeklindeki ifadeleri, yönetim kademesinde endişe ve öfkeyi beraberinde getirmişti. Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Birileri çıkmış, portakal mıdır, mandalina mıdır, narenciye midir? Sokağa çağırıyor. Haddini bil, haddini. Bilmezsen haddini, bu millet patlatır enseni. Bu milletle dalga geçilmez. Öyle buldun ekranı, ekrandan bu milleti sokağa çağırarak... Sokağa mı çağırıyorsun? İşte buyur. Bu ülkede benim milletimin onuruyla oynanmaz. Hesabı ağır olur” ifadelerini (www.internethaber.com. 17.12.2018) kullanırken, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli, “Sarı yelek terörüne özenen varsa bunun bedelini çok ağır öder. Sarı yelek giyen çıplak yatmayı göze almalı” (*Hürriyet*,12.12.2018) şekline açıklama yaparak, muhtemel bir protesto eylemi ve eylemcilerini sert bir dille uyarılmışlardı.

Fransa'daki “Sarı Yelekliler” hareketinin, Türkiye’de yeni bir Gezi protestolarına dönüşme ihtimalinin zayıf olduğu aşikârdır. Doksanlı yıllarda ve İkibinli yılların başında, derin ekonomik krizler yaşayan Türkiye’de; ekonomik sorunlar temelinde bazı sendikaların ve sivil toplum örgütlerinin sokak eylemleri söz konusu olsa da Fransa'daki Sarı Yelekliler protestoları gibi protestoların söz konusu olmadığı bir gerçektir. Bu konuda Ünal (*Yenişafak*, 17.12.2018), Türkiye’de artık, Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ)’nün etkisi olmadığından, FETÖ’nün Türkiye solunu parmağında oynatacağı ajanları, sol görünümlü sahte sosyal medyasının olmadığını, göstericileri önce tahrik edecek FETÖ’cü polislerin ve göstericilerin sırtını sıvazlayıp salıverecek, FETÖ’cü hâkim-savcılarının ve ülkeyi kışkırtacak ajan provokatörlerin olmadığını belirterek, bu kadar yoktan bir Gezi’nin çıkmayacağını belirtmektedir. Zira Türkiye’nin içinden geçtiği, 15 Temmuz darbe girişimi ve Olağanüstü Hal uygulamaları ve bu süreçte yaşanan tutuklamalar, görevden alma ve yürütülen soruşturmanın söz konusu olduğu bir ortamda, yeni bir “Gezi” teşebbüsünün olması düşük bir ihtimâldir.

Genel olarak belirtmek gerekirse, Türkiye’nin de içinde bulunduğu Doğu toplumlarının sosyo-ekonomik yapısı ve devlet-toplum ilişkisi Batı’dan farklı olduğundan, Batı’daki protesto hareketleri, hak elde mücadelesi olarak görülürken, söz konusu bu coğrafyada devleti yıkmaya dönük hareket olarak algılanabilmektedir.

Zira gerek Türkiye'deki Gezi olayları ve gerekse Arap Baharı eylemlerinde, Batı'nın yanlı ve demokratik tavırdan uzak yaklaşımları bu düşünceyi güçlendirmektedir. Ancak meşru bir gerekçeye dayandığı belirtilse de şiddet eylemleriyle meşruiyetini yitiren Gezi eyleminde yaşanan sıkıntıların bahane edilerek, demokratik hak olan protestoların ve buna teşebbüs edenlerin, '*tehditvari*' bir dille uyarılmasının da demokratik anlayışla uyuşmadığı aşikârdır. Kısaca Salmış'ın (2012: 38-45) belirttiği gibi, demokrasi kültürü tam oturmayan Doğu toplumları, temelde lider odaklı bir kültür içinde şekillendiğinden, karar vericilerin meşruluk anlayışı, farklı toplumsal kesimlerle tam olarak örtüşmediğinden, tepki hareketleri büyük baskıyla perdelenmekte veya bu yöndeki teşebbüsün bedelinin çok ağır olacağı yönündeki mesajlar sürekli verildiğinden, sessizlik ve kendisini ifade etmeme anlayışı hâkim olmakta zira iktidarlarca da dikkate alınmamaktadır.

Kaynakça

Akyol, T. "İtidal Zamanı", *Hürriyet*, 19.06.2013.

Baharçipek A. "Arap Dünyasındaki Değişimin Anlamı, *Birey ve Toplum*, Bahar 2011, 1/1, ss.19-30.

"Belçika'da da 'sarı yelekliler' protestosu", *Türkiye Gazetesi*, 08.12.2018.

<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/592470.aspx>. (18.12.2018).

Bilgiç T.Ü. (2014). "İç ve Dış Politikada Çeşitlilik:1965-1971", *İç ve Dış Gelişmelerle Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1946-2012*, (Ed). T.Ü. Bilgiç, C. Göktepe, Ufuk Y. İstanbul, ss.155-218.

Breuilly J. (2003). "1848 Devrimleri", *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek:1560-1991*, (Der). David Parker, Dost Kitabevi, Ankara, ss.142-170.

Can A. Taşçı U. (2016). "Teoriler Işığında Toplumsal Olayların Gelişimi ve Yönetimi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science*, 2016, Cilt: 26/1, ss. 151-170.

Castells, M. (2013). *İsyen ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, Koç Üniv. Yayınları, N.36, İstanbul.

Çaylak A. Baran H. (2014). "Türkiye'de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem (1960-1970)", *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*, 5. Bsm. (Ed). A. Çaylak ve Diğ. Savaş Y. Ankara, ss.521-461.

"Erdoğan: Umarım Paris'te 'Zulüm 1789'da başladı' yazıları görmeyiz" *Hürriyet*, 08.12.2018.

<http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-dan-onemli-siyaset-2791803/>

Erkan, Hüsnü (1990). "Türkiye'de Demokrasinin Ekonomik Temelleri", Türk Demokrasi Vakfı (TDV), (Haz) H. Erkan, Dokuz Eylül Üniv. Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Ens Y.

"Fransa Başbakanı akaryakıt zamlarının geri çekileceğini duyuracak", *Hürriyet*, 04.12.2018,

<http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/merkez/fransa-basbakani-akaryakit-zamlarinin-geri-cek-41040093>.

“Fransız polisi lise öğrencilerini diz çöktürerek gözaltına aldı, görüntüler tepki çekti”
07.12.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46481469>.
(12.01.2018).

Gezi ve Sosyoloji (2014). (Ed), V. S. Öğütle, E. Göker, Ayrıntı Y. İstanbul.

“Gezi Raporu”, *Konda Araştırma Şirketi*, Haziran-Temmuz 2014;
http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/KONDA_GeziRaporu2014.pdf.

Goldstene, J. A. (2009). “Rethinking Revolutions: Integrating Origins, Processes, and Outcomes”, *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 29/1, pp.18-32.

“Gözünü kaybedenlere rağmen, Fransa biber gazının yasaklanmasına karşı”,
Habertürk 30.01.2019. <https://www.haberturk.com/gozunu-kaybedenlere-ragmen-fransa-biber-gazinin-yasaklanmasina-karsi-2306224>. (03.02.2019).

Habermas, J. (1973). *Legitimation Crisis*. London: Heinemann Press .

Hassan Ü. (1998). *İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi*, Toplumsal Dönüşüm Y. İstanbul.

Kaplan, Z. “BM, Fransa için harekete geçmedi”, *Star*, 01.12.2018, <https://www.star.com.tr/pazar/bm-fransa-icin-harekete-gecmedi-haber-1412787>.
(12.12.2018).

Kohen, S. “Fransa yol kavşağında”, *Hürriyet*, 07.12.2018, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/fransa-yol-kavsaginda-2791025>.
(12.12.2018).

Kohen, S, “Sokak Çözüm Getirir mi”, *Hürriyet*, 11.12.2018;
<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/sokak-cozum-getirir-mi2793064>. (15.12.2018).

Kongar, Emre (2013). *Türkiye’yi Sarsan Otuz Gün: Gezi Direnişi*, (Haz.) E. Kongar,

- A. Küçükkaya, 14. Basım, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Lewis Gwynne (2003). "Fransız Devrimi:1789-99", *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek:1560-1991*, Der. David Parker, Dost Kitabevi, Ankara, ss.119-142.
- "Macron'dan Fransızlara açık mektup", 14.01.2019, [https:// www.ntv.com.tr/dunya/macron-dan-fransizlara-acik-mektup](https://www.ntv.com.tr/dunya/macron-dan-fransizlara-acik-mektup).(24.01.2019).
- "Macron'un sarı yeleklilere ilişkin müzakere toplantıları başladı", 16.01.2019, [www.ntv.com.tr.https://www.ntv.com.tr/dunya/macronun-sari-yeleklilere-iliskin-muzakere-toplantilari-basladi](https://www.ntv.com.tr/dunya/macronun-sari-yeleklilere-iliskin-muzakere-toplantilari-basladi). (24.01.2019).
- Miş, Nebi, "Sarı Yelekliler ve Batı demokrasilerinin bunalımı", Türkiye, 04.12.2018. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/nebi-mis/605431.aspx> (18.12.2018).
- Moore Barrington (2012). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* (Çev). Ş.Tekeli, A. Şenel, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- "New York'taki Fransa Başkonsolosluğu önünde "sarı yelekliler" protestosu", 23.12.2018;<https://www.ntv.com.tr/dunya/new-yorktaki-fransa-baskonsoloslugu-onunde-sari-yelekliler-protestosu>. (02.01.2019).
- Öymen, Onur (2011). *Demokrasiden Diktatörlüğe: İktidar Uğruna Demokrasiyi Feda Edenler*, 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- "Paris'te sükunet hakim", *Hürriyet*, 06.12.2018; <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/merkez/pariste-sukunet-hakim-41043073>. (18.12.2018).
- Pichardo, N. A. (1997). "New Social Movements: A Critical Review", *Annual Review of Sociology*, 23, pp.411-430.
- Polat, F. "Apolitik Eylemcilerin Politik Eylemi: Gezi Parkı Direnişi", *Toplum ve Demokrasi*, Ocak-Aralık 2015, ss.177-192.
- Salmış, F. (2012). *Gösteri Toplumu: Zamanın Ruhu İçinde Protesto Kültürü*, Türdav Y.
- Saybaşı, K. (1995). "Münevver, Entelektüel Aydın", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, (Ed). S. Şen, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Sayın, Ç. (2013). “Türkiye Siyasetinin Kısır Döngüsü: Demokrasi Karşıtı Kültürel Kodların AKP Eliyle Yeniden Üretimi”, *Türkiye'nin Son 10 Yılı*, (Ed). E. Toros, Atılım Üniv. Yayınları, Ankara.

“Skandal görüntüler Fransa'yı ayağa kaldırdı”, *Milliyet*,07.12.2018; <http://www.milliyet.com.tr/skandal-goruntuler-fransa-yi-ayaga-dunya-galeri-2791199/> (18.12.2018).

“Son dakika... MHP lideri Bahçeli'den 'sarı yelek' açıklaması”, *Hürriyet*, 12.12.2018; <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-mhp-lideri-bahceliden-sari-yelek-aciklamasi-41049192>. (18.12.2018).

“Sarı yelekliiler"den cumartesi günü gösteri çağrısı”,*Habertürk*,13.12.2018. <https://www.haberturk.com/sari-yelekliilerden-cumartesi-gunu-gosteri-cagrisi-2259160-ekonomi>. (18.12.2018).

Smelser, N. J. (1962). *Theory of Collective Behavior*. New York: FreePress.

“Şu anda Paris'te olaylar var. Ama görmüyorlar”,*Sabah*,26.11.2018. <https://www.sabah.com.tr/webtv/turkiye/su-anda-pariste-olaylar-var-ama-gormuyorlar>.(02.12.2018).

Tamer, R. “Sarı Yelek”, *Hürriyet*, 08.12.2018; <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/rauf-tamer/sari-yelek-41044598>. (15.12.2018).

Tarrow, S. (1994). “Power in Movement: Collective Action”, *Social Movements and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Taşdelen, A.R. “Fransa’da halk hareketi: Sarı yelekliiler”, *Aydınlık Gazetesi*, 12.11.2018,

Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. Massachusetts: Addison-Wesley.

Tilly Charles (2009). *Kolektif Şiddet Siyaseti*, Çev. S. Özel, Phoenix Y. Ankara.

Touraine, A. (1997). *Critique of Modernity*. Cambridge: Blackwell.

Tuncel, G. “Küreselleşme ve Yerelleşme Sürecinde Altmışsekiz Olayları, Akademik Yaklaşımlar, 2010, 1/1, ss.82-98.

Turner, R. H. ve Killian L. M. (1987). *Collective Behavior. Englewood Cliffs, N.J.* Prentice Hall.

Türköne, M. (2009). *Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil 68 Kuşağı*, Nesil Y. İstanbul.

Ünal. A. “Yeni bir Gezi olur mu”, *Yenişafak*, 17.12.2018, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/aydinunal/yeni-bir-gezi-olur-mu-2048542>. (01.01.2019).

“Wall Street eylemleri dünyayı değiştirebilir”, *ntv.com.tr* 01.11.2011; <https://www.ntv.com.tr/dunya/wall-street-eylemleri-dunyayidegistirebilir>. (12.12.2018).

Wallerstein, I. (2013), “Turmoil in Tunisia and Egypt: Beginning or End of the Revolutions”, <http://www.iwallerstein.com/turmoil-tunisia-egypt-beginning-revolutions/> Erişim: 10.10.2013.

www.internethaber.com/erdoganin-bu-millet-patlatir-enseni-sozlerine-portakaldan-yanit-geldi-1927628h.htm, 17.12.2018.

Yeniçeri, Özcan, “Sarı Yelekliler protestosu ve zamlar”, *Yeniçağ*, 11.12.2018.

Yıldırım, D. “Sarı Yelekliler”, *Cumhuriyet*, 28 Kasım 2018. http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/1153618/Sari_Yelekliler.html. (15.12.2018).

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 19.04.2019

Kabul Tarihi: 04.05.2019

Erken Görünüm: 16.05.2019

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN YIKILIŞININ ARDINDAN BATI AVRUPA'DA FEODALİTENİN KURULUŞU VE FEODAL YÖNETİMDEN MUTLAK MONARŞİYE GEÇİŞİN FİKRİ VE EKONOMİK TEMELLERİ

Ali Akkaya*

Öz

Batı Avrupa, modern döneme varıncaya dek pek çok aşamadan geçerek, günümüzdeki siyasi, ekonomik, toplumsal yapısına kavuşmuştur. Bu malumun gerçekleşmesi birbiri ile bağlantılı pek çok olgu ve olayın yine birbirini tetiklemesi ile gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Batı Avrupa'da hatta o günkü bilinen tüm dünyayı oluşturan Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile başlayan süreç karmaşa ve karışıklığın ardından tamamen Batı Avrupa'ya özgü bir yapı olan feodaliteyi ortaya çıkarmıştır. Bu yapının parçalı iktidar odaklarından müteşekkil oluşu zamanla bazı problemlere sebep olarak, daha merkezîyetçi ve güçlü iktidar odaklarına ihtiyacı doğurmuştur. Modern merkezi, bürokratik, hiyerarşik, ulus devletlerin oluşmasında büyük öneme sahip mutlak monarşi bu ihtiyacın bir ürünü olmanın dışında, Yirmi Birinci Yüzyıl modern devletin de ilk adımlarından biri olmuştur. Toplumsal, ekonomik, siyasi gibi ihtiyaçların yanı sıra, bu ihtiyaçları fark eden bazı düşünürler ise, mutlak monarşiyi incelemiş ve teorisini oluşturarak sürece destek vermişlerdir. Bu çalışmada da Roma'nın yıkılışının oluşturduğu boşluğu dolduran feodal iktidar odaklarının akabinde yine Roma gibi güçlü bir idari ve siyasi yapıya duyulan ihtiyacın göstergesi olarak ortaya çıkmış olan mutlak monarşilerin ortaya çıkışı özellikle toplumsal ve ekonomik gereklilikler çerçevesinde ve bu gereklilikleri ilk dile getiren isimler özelinde kısaca incelenmiştir.

Anahtar Kelime: Feodalite, Mutlak Monarşi, Machiavelli, Jean Bodin, Thomas Hobbes

THE IDEA AND THE ECONOMIC BASIS OF THE TRANSITION FROM FEUDAL TO ABSOLUTE MONARCHY AND THE ESTABLISHMENT OF THE FEUDALISM IN THE WEST EUROPE AFTER THE FALL OF THE ROMAN EMPIRE

Abstract

Western Europe has passed through many stages until its modern period and it has gained political, economic and social structure. The realization of this fact has been caused by many interrelated events and events triggering each other. In this context, the process, which began with the collapse of the Roman Empire, which formed the whole known world in Western Europe, brought about the feudalism, which is entirely Western Europe, after the confusion and confusion. The fact that this structure is composed of fragmented power foci has caused some problems in time and has created the need for more centralized and powerful power centers. The absolute centrality of the modern center, bureaucratic, hierarchical, nation-states, and absolute monarchy is not only a product of this need, but also one of the first steps of the modern state of the twenty-first century. In addition to social, economic and political needs, some thinkers who realized these needs examined the absolute monarchy and supported the process by creating its theory. In this study, the emergence of absolute monarchies, which emerged as a sign of the need for a strong administrative and political structure, such as Rome, after the feudal power foci that filled the gap created by the collapse of Rome, were briefly examined especially in the context of social and economic requirements and the names which first mentioned these requirements.

Key Words: Feudalism, Absolute Monarchy, Machiavelli, Jean Bodin, Thomas Hobbes

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: akkayaali004@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-1380-031X

Giriş

Yirmi Birinci Yüzyıl, modern insanı için oldukça sıradan gelen ya da öyle olması gerektiğine inanılan demokrasi, cumhuriyet, meşruti monarşi, halk egemenliği gibi kavramlar bir anda ortaya çıkmış ya da ilk günkü hali gibi varlığını devam ettiren olgular değildir hiç şüphesiz. Modern zamana gelene kadar pek çok badireler atlatmış olan bu olgular, özellikle Batı özelinde yaşanmış ve fakat çeşitli şekillerde tüm dünyada yaşanan ya da arzulanan birer model haline gelmiş veya getirilmiştir.

Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte büyük bir çöküş yaşayan Batı dünyası, gerisinde kaldığı dünyanın diğer uygarlıklarıyla mücadele etme ve en nihayetinde onları geride bıraktığı yönündeki yaygın kanının hâkim olduğu bugüne gelinceye dek bazı dönüşümler yaşamış, kendi dinamikleri sebebiyle bazı yönetsel, toplumsal, ekonomik, vb. dönem ve süreçleri deneyimlemiştir. Bunlardan biri de on dördüncü yüzyılda ortaya çıkan monarşilerdir.

Monarşi, o günün dünyası için Osmanlı İmparatorluğu da içinde olmak üzere, dünyanın farklı bölgelerindeki diğer toplumları bakımından pek bir değişiklik ifade etmemekle birlikte, feodal dönemi yaşamakta olan Batı Avrupa için büyük önem ve anlam taşımaktaydı. Böyle bir dönüşüme kaynaklık etmesi sebebiyle Batı'nın yaşadığı süreçlerin ve "batılılaşma" yolundaki Türk toplumu gibi toplumlarda bu süreçlerin daha iyi anlaşılması bakımından bir kırılma noktası özelliği gösteren monarşilerin ortaya çıkışı önem arz etmektedir.

Üzerine çok fazla çalışma yapılan böylesi geniş bir konuyu, böylesi kısıtlı bir çalışmada anlatmak oldukça zordur şüphesiz. Bu sebeple konunun kapsamı, geç feodalite ile başlatılacak olup, monarşinin teorisyenleri olarak adlandırabileceğimiz Machiavelli, Jean Bodin ve Thomas Hobbes'un yaşadığı döneme kadardır.

Belgesel gözlem yoluyla literatür taraması yöntemiyle hazırlanan bu çalışma üç bölüm olarak planlanmış ve çalışmanın ilk bölümü, Avrupa'nın yaşadığı nev-i şahsına münhasır bir süreç olarak feodal döneme ilişkindir. Feodalitenin oldukça farklı şekillerde ortaya çıkmış olmasına karşın, genel özellikleri üzerinden en azından ana hatları incelenmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde, monarşilerin ortaya çıkmasına sebep olan atmosferin, aktörlerin, değişimlerin ve unsurların genel bir resminin

çizilmesi hedeflenmiştir. Bu yolla, değişime sebep olan dönemin ruhunun ve gereklerinin netleşmesi daha da kolaylaşacaktır. Son bölümde ise, monarşilerin hakim olduğu Batı Avrupa ve monarşilerin devamı açısından çalışmalar yapan, yukarıda ismi telaffuz edilen isimler üzerinde durulacaktır.

1. Avrupa’da Karanlık Orta Çağ ve Feodalite

Batı’da Orta Çağ olarak adlandırılan ve genellikle 395 yılında Batı Roma İmparatorluğu’nun parçalanma ya da sonrasında yıkılışı ile başlatılıp kimilerine göre 1453’te Doğu Roma’nın yıkılışı, kimilerine göre 1492’de Amerika kıtasının keşfi, kimilerince de 17. yüzyılda mutlak monarşilerin ortaya çıkışıyla sonlandırılan tarihsel süreç (Erdem, 2009: 31,67) Petrarca’dan bu yana Karanlık Çağ olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu nitelemenin doğruluğu üzerindeki tartışmalar bir yana, çalışmanın kapsamı doğrultusunda bakılacak olursak bu tarihler arasında pek çok şeyin monarşilerin ortaya çıkışından sonraki şartlardan oldukça farklı olduğu söylenilebilir.

Örneğin Heywood monarşiyi, devlet başkanlığı makamının iktidarı tek bir kişinin elinde bulundurduğu ve bu tek kişinin de veraset ya da hanedanlık usulüyle göreve geldiği şekilde tanımlıyor (Heywood, 2012:287). Burada dikkate değer olan, devlet ve devlet başkanlığı kavramları. Çünkü Orta Çağ’da da bir devlet başkanlığı elbette vardı. Fakat devlet bizim bugünkü anladığımız şekliyle mevcut muydu? Yine aynı eserde devlet, “tanımlanmış toprak sınırları içinde egemen yetki alanı kuran ve kalıcı kurumlar vasıtasıyla otorite uygulayan siyasi birlik” (Heywood, 2012:29) şeklinde tanımlanıyor. Bu tanımdan yola çıkarak, Orta Çağ Avrupası’nda sınırları net bir şekilde çizilebilecek, bu sınırlar içinde egemen olabilecek ve bu egemenliğini sürekli kurumlarla devam ettirebilecek bir siyasi birlikten söz etmek zordur. Bu bölümde Batı Avrupa’nın yoksun olduğu bu yapılanmanın yerine nasıl bir düzenin tesis edildiği incelenecektir. Bu düzen de feodalitedir.

1.1. Geç Ortaçağ ve Feodalite

1.1.1. Feodaliteye Giden Süreç

Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* adlı eserinde feodal toplumda üç sınıf insanın olduğunu söyler; dua edenler, savaşanlar ve bunlar için yıl

boyunca çalışanlar (Huberman, 2005:11). Bu sınıflandırma İleri ve Geç Ortaçağ olarak adlandırılan dönem için geçerlidir ve tahmini olarak 11 ve 15. Yüzyıllar arasına rastlar (Erdem, 2009:36). Daha öncesi ise Petrarca'nın nitelediği gibi biraz karanlık gibi duruyor. Çünkü belirtilen dönem Avrupa için yağma, savaş, anarşi gibi kavramlarla nitelendirilebilecek hadiselerle geçmiştir.

410 yılında, eski bir Roma lejyonu olan Alerick, iki yıl süren Roma kuşatmasının karşılığını, açlıktan pes eden Roma vatandaşlarının şehrin kapılarını açmasıyla aldığı anda aslında o eski haşmetli yıllarını kaybetmiş bir Roma ile karşı karşıyaydı. Çünkü Roma, kendisini Roma yapan ayrıcalıklarını kaybetmiş ve yok olmaya zaten yüz tutmuştu. Roma'da yaşanan yozlaşmalar ya da bozulmalardan ziyade önemli olan konu, Roma'nın topraklarına girip yağmaya başlayan "barbar" kavimler (Gotlar, Vandallar, Franklar, Britanlar, Saksonlar, vd.) ve bu yağmalar sonucu ortaya çıkan kaos-belirsizlik ya da güvensizlik ortamıdır. Aslında Roma, her ne kadar güçsüz ya da yozlaşmış da olsa yukarıda ifade edilen devlet özelliklerini taşıyordu. Belirli bir toprağa sahipti, bu topraklar üzerinde bir egemenlik iddia ediyordu ve en önemlisi bu egemenliği kurumsallaştırmıştı. Bugün bile hala okutulan Roma Hukuku dersleri, Roma'nın hukuk alanındaki başarılarını onaylar niteliktedir ve bu durum bile başlı başına kendi sınırları içerisinde tek bir düzenin varlığını sağlamaya yöneliktir. Sonuç olarak Roma yıkılmış ve Roma'nın yozlaşmış dahi olsa var olan bu düzeni artık yoktur.

Bu düzensizlik hali birkaç defa sonlandırılmak istenmiştir. Bunlardan ilki, 395'te daha kolay yönetim için Roma'nın doğu ve batı olarak bölünmesinden sonra daha müreffeh olarak varlığını sürdüren Doğu Roma'nın imparatorlarından Justinianos tarafından yapılan batı seferidir ki veba sebebiyle zorlaşır ardından imparatorun ölümü ile de son bulur zaten. Bir diğeri Frank Kralı Charlemagne (Şarlman)'ın çabalarıdır. Burada ehemmiyete haiz olan nokta, daha önceleri adeta gizli bir örgüt gibi varlığını devam ettiren Hristiyanların, 4. yüzyıldan sonra sağlanan hoşgörü ortamından ve Roma'nın yıkılışıyla ortaya çıkan otorite boşluğu sayesinde adeta siyasi bir yapı haline gelme (Davies, 2011:322) fırsatından faydalanarak, güç bulmaları neticesinde 800 yılında Şarlman'a taç giydirecek kadar güçlenmeleri ya da bu sayede güçlenmeyi hedeflemeleridir (Goff, 2015:54). Bu durum monarşilerin

güçlenmeye başladığı dönemde ortaya çıkacak olan bir sorunun *iki kılıç kuramı* (Ağaoğulları, 2011:248) nin da başlangıcı sayılabilir.

Bu ve buna benzer çabalar yaşansa da dönem içerisinde uzun süreli bir hakimiyet ortamı oluşturulamamış, bu çabalar da bireylere bağlı kalmış bunun yanında Ortaçağ Avrupası'nın kendine has örgütlenme şekli olan feodalitenin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Şarlman'ın Karolenj İmparatorluğu, kendisinin yorulmak bilmez vücudu sayesinde yönetmeyi başardığı, fakat ardıllarının bunda başarılı olamadığı üç yüz kontluğa bölünüşü, feodalitenin kuruluşunun ilk aşaması ya da zemini. Yine aynı şekilde kuruluşu bu döneme rast gelen şövalyelik de dedesi Charles Martel'le başlasa da kendisi döneminde yaygınlaşmıştır. (Davies, 2011: 331,332,340,344)

1.1.2. Feodal Dönem

Feodal dönemi kronolojide 9. ve 14. yüzyıllar arasına yerleştirebiliriz (Erdem, 2009:36). Şarlman'ın bireysel başarıları sonrası güçlü bir otoritenin yokluğu, yine kendisinin üç yüz parçaya böldüğü topraklar, güçlendirdiği şövalyeler ve daha pek çok sebep yeni bir yönetsel-ekonomik yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Feodaliteyi tek bir tanımla açıklamak mümkün olmadığı gibi, tek bir feodaliteden de bahsetmek mümkün değildir. Her bölgede farklı özellikler gösteren feodalite, kabul edilen tanıma göre de çok farklı şekillerde nitelendirilebilir. Şurası da bir gerçek ki, hüküm süren istikrarsızlık ve güvensizlik ortamında bugün pek de insani görünmeyen yaşam şartları, o günün insanları için bir yaşama şansı olarak nitelendirilebilir. Bugünkü Avrupa'yı meydana getiren etmenlerden biri olarak (Sander, 1999:65) feodalite, kelime anlamı olarak efendinin gelecekteki hizmetleri için toprağı bir kimseye hediye etmesi şeklinde tanımlanır. (Davies, 2011:341)

Feodalitenin unsurları ise yukarıda ifade edildiği şekliyle dua edenler yani kilise ya da ruhban sınıfı, savaşanlar yani şövalyeler ya da feodal beyler ve bu iki sınıfı doyurmakla mükellef çalışanlar yani serflerdir. Bu dönemin mottosu ise, *topraksız lord, lordsuz toprak olmaz* (Huberman, 2005:12)dır ve bu kuralı Verdun Antlaşması 843'te getirmiştir (Davies, 2011:343).

1.2. Feodalite ve Çözülüşü

1.2.1. Feodal Dönemde İlişkiler

Feodal dönemin temel özelliği, karşılıklılık ilkesidir (Sander, 1999:66). Bu karşılıklılık elbette en ağır yükü serflere yüklüyordu fakat feodal dönemde kendinizi güvende hissetmek isterseniz bir lordun vassalı olmanız gerekirdi. Bu ilişki, sıradan halktan başlayıp, onuncu yüzyılda kurulmaya başlayan monarşilerin başındaki krala kadar uzanan bir hiyerarşidir. Yüklelediği sorumluluklar bulunduğunuz sınıfa göre değişirdi elbet ancak lordların serflerin can güvenliği sağlama yükümlülüğü karşısında, serflerin sorumluluğu olan çalışma, çoğu zaman adeta yarı kölelik halini almaktaydı (Erdem, 2009:31-67). Buna karşılık, Anderson, feodal dönemde komünial köy arazilerinin varlığının, feodal hiyerarşinin barındırdığı bazı belirsizliklerin ve şehirlerin varlığının çalışan sınıf için bazı özerk alanlar bıraktığı kanısındadır (Erdem, 2009:31-67).

Pierson'a göre feodalizm: "çakışan ve bölünmüş otorite", gevşek bir bireysel ve himayeci (efendi ve vassal) ilişkisi ile belirlenen ve bunlar bir araya geldiğinde ortaya çıkan ünlü piramitsel hatta bölünerek çoğalan bir hiyerarşik dünya düzeni" olarak tanımlanabilir (Pierson, 2015:63).

Feodal dönemde yaşamı tasvir eden Huberman, bölgeye ve serfliğin derecesine göre değişmekle birlikte, serfler haftanın bir kısmında lord için çalışır ve işlerin yapım sırasında ilk sırayı muhakkak olarak lordun işleri alırdı. Zaten lord, hem yasama hem yargı hem de yürütme gücünü kullanırdı. Böyle bir dünyada serfler, Kilise'nin telkinleriyle tüm güçlerini gündelik işlerini yapmaya sevk ederlerdi. Lordlar için serflerin onlara hizmetten başka bir görevleri yoktur. Aldığı "ondalık vergisi", bağışlar ve cennetten sattığı araziler ile zenginleşmiş olan kilise, en büyük toprak sahibi olarak hiyerarşide lordlarla aynı seviyeye entegre olmuş ve ilk zamanlardaki ilerici özelliğini yitirmiş hatta lordlara rahmet okutacak bir hal almıştır. Hatta çoğu zaman Ortaçağ'da en büyük toprak sahibi ve en kurumsal yapı olarak aynı seviyede olduğu lordlardan daha üst seviyede konumlanıyordu (Huberman, 2005:14-24). Kilise 10. yüzyıla gelindiğinde o kadar güçlenmişti ki, zengin aileler kilisenin başına geçmeye bile çalışıyorlardı (Ağaoğulları ve Köker, 2011:192).

1.2.2. Düşünce Dünyası

Kilisenin bu gücüne nasıl ulaştığına yukarıda değinilmiştir. Fakat önemli olan nokta kilisenin bu gücünü devamlılığını ya da meşruiyetini nasıl sağladığıdır. Kilisenin bu dönemdeki öğretisi, Agustinusçuluk olarak nitelendirilir. Bu düşüncede öğretilerini Platon'un düşüncelerinden alır (Alatlı, 2015:281). 13. yüzyıla kadar otoritesini koruyan bu düşüncenin kurucusu Aziz Augustinus: “inanabilmek için anla; anlayabilmek için iman et.” tümcesiyle öğretisinin ana hatlarını çizmekteydi (Cevizci, 2014:195). Bu dönemin insana bakışı, onun Tanrı'nın bir yansıması olması sebebiyle iyi olduğu kadar ilk günah sebebiyle de olumsuz yani günahkâr olduğu yönündedir. Tanrı, insanı yaratmış ve ona dünyada yaşamını devam ettirmesi için pek çok imkan sunmuştur (Russ, 2014:69,70). Bu bağlamda insanın temel görevi manevi hayatı olmalıdır (Göze, 1983:90). Böyle bir anlayışın hakim olduğu dönemde insan haline şükretmeli ve kısa ömrünü Tanrı'nın hoşuna gidecek eylemler ile geçirmeli fazlasını istememeli ki Tanrı isteseydi ona bunları zaten verirdi vadesini doldurarak ebedi hayatın olduğu öbür dünyaya kavuşmalıdır.

Bu düşünce ancak 13. yüzyıla kadar hüküm sürmüştür. Bu dönemde, *Gülün Adı* isimli romanında Aristoteles'in kitaplarının saklanılışını hatta bundan korkulduğunu hikayelen Eco'nun da anlattığı gibi Aristo'nun kitapları adeta unutulmuş ya da unutturulmuştur (Eco, 2016:657-675). 13. yüzyıldan sonra, İslam Medeniyeti sayesinde, İslam düşünürlerinin pek çoğunun sıcak bakmadığı Aristoteles'in kitapları İbn Rüşd vasıtasıyla Batı'ya gelmeye başlar. Bu düşüncenin bayraktarlığını Batı'da ise Thomas Aquinas yapar. Aristo, daha önceki döneme ait düşünceyi bir anlamda alt üst eder. Çünkü ona göre dünya ezeli ve ebedi olmanın yanında insan bedeni öldüğünde yok olur (Russ, 2014:77-78).

Avrupa'da bu döneme kadar hakim düşünce stoisizmdir. Ancak bu tarihten sonra skolastik felsefe olarak adlandırılan döneme geçilir (Göze, 1983: 92). Bu felsefenin temsilcileri; Anselmus, Duns Scotus, Thomas Aquinas ve en büyük temsilcisi ise Ockhamlı William'dır (Ağaoğulları, 2011:238). Skolastik felsefe ise şu şekilde tanımlanır: “inancı ve akli birleştirmeye çalışan öğretisi” (Russ, 2014:79). Skolastik düşünce Thomas Aquinas'ın ortaya koyduğu *doğal yasa* anlayışına yol açar (Göze, 1983:93).

1.2.3. Ekonomik Yapı

Esasında feodalite bir yandan da ekonomik bir örgütlenmeydi. Toprağa dayalı ve kapalı bir üretim tarzı. Yine Huberman, bu dönemdeki ekonomiyi açıklarken üretimin yalnızca ihtiyaca göre yapıldığını ve ticaretin ise çok kısıtlı ve takas yolu ile gerçekleştiğini ifade ediyor. Nitekim ona göre, gerektiğinden fazla üretim yalnızca bu üretimin tüketicisinin olduğu durumlarda yapılır. Tüketim niye yoktu sorusuna ise; yolların olmayışı (Roma'nın yolları yok edilmiş ya da kullanılmadığı için ortadan kalkmıştı), güvenliğin olmayışı ki bu feodal anarşi yüzündendi, her lordun kendi isteğine göre belirlediği vergiler, para ekonomisinin olmayışı ve standart ölçü birimlerinin olmayışı cevaplarını veriyor (Huberman, 2005:27-28).

Bu kötü şartlar altında ticaretin gerçekleşmesi neredeyse imkansızdır. Şartları değiştirecek hareket ise gecikmez: Haçlı Seferleri. Bu seferlerin ortaya çıkardığı gelişmeler ya da Batı için sağladığı yararları ise şu şekilde sayabiliriz; öncelikle durağan yapı harekete geçecek ve dinamik bir hal alacaktır. İkinci olarak, bu seferler sayesinde yukarıda ifade edilen Aristo gibi düşünceler ve bunun yanında Uzak ve Orta Doğu'nun imkanları ile tanışılacak ve Avrupa'ya ithal edilecektir (Yıldız Teknik Üniversitesi, 2007:15-16). Ayrıca imar edilen yeni yollar ve gelişen deniz ticareti sayesinde ekonomik yaşama yeni bir aktör girecektir: Tüccar. Kerr, 14. yüzyılda Avrupa'daki sınıfları üçe ayırır; asiller, ruhbanlar ve avam. Bu standart ayırım zaten feodal döneme aittir. Farklılık ise avam sınıfını oluşturan gruplardadır. Bu yeni gruplar; burjuvalar, kentliler ve köylüler (Kerr, 2011:54).

2. Yeni Bir Yapı: Mutlak Monarşi

Bir önceki bölümde Batı Avrupa'da Ortaçağ'ın sonunda nihai şeklini alan feodalitenin ana hatları üzerinde durulmuştu. Bu bölüm ise modern döneme dahil edilip edilemeyeceği üzerinde ittifak sağlanamamış olan mutlak monarşilerin ortaya çıkışı üzerine olacaktır. Monarşilerin ortaya çıktığı dönem modern döneme mi ait yoksa geleneksel döneme mi? Bu, üzerinde anlaşma sağlanamamış konulardan biri fakat Pierson, bu dönemin bir geçiş dönemi olarak nitelendirilebileceğini aktarır. Ayrıca mutlakiyet rejimlerinin kurulduğu bu dönemi, yeni kentli sınıfın yani

burjuvanın kullanmış olsa da nihai hedefi olmadığını belirtir. Emek rantından para rantına geçişte yalnızca bir aşamadır (Pierson, 2015:66).

Bununla birlikte, monarşiler esasında 10. yüzyıl gibi bir dönemde ortaya çıkmışlardı fakat güçlenmeleri çok daha sonra ve farklı dinamiklere koşut olarak gerçekleşmiştir. Bu bölüm monarşilerin ortaya çıkışı ve yükselişleri üzerine olacaktır.

2.1. Monarşilerin Kuruluşu

Batı Avrupa’da Karanlık Çağ olarak nitelenen ve anarşinin hüküm sürdüğü yıllardan bununla beraber bu ortamın son bulması için yaşanan girişimlerden söz edilmişti. Bunlar haricinde örneğin Fransa’da 987 yılında lordlar bir kral seçerek onun vassalı oldular. Fransa’da yetkileri zamanla değişmekle birlikte Fransız Devrimi’ne kadar bir monarşi var oldu. Benzer durum Almanya için de geçerlidir. 911 yılında bir kral seçildi ve bu kral 962’de Roma’da papa tarafından taç giydirilerek kutsandı. İngiltere’de ise durum biraz farklı olmakla birlikte merkezi mutlakiyetçi bir kral Normanların 1066’da adaya gelişi ve William’ın kral olmasıyla birlikte hep varlığını sürdürdü (Sander, 1999:66). Ancak Orta Çağ boyunca varlığını devam ettiren bu kralların otoritesi yalnızca teoride vardı (Huberman, 2005:85). Burada dikkate değer olan durum ise, Almanya olarak verilen isim esasında 1806 yılında Napolyon tarafından yıkılana dek varlığını sürdüren Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu’dur. Bu imparatorlar Roma Katolik Kilisesi tarafından kutsanarak göreve başlarlar ve diğer krallar imparator karşısında yalnızca “kralcıklar”dır (Bloch, 2015:613-614). Elias bu imparatorluğun etrafındaki diğer krallıklardan oldukça farklı özelliklere sahip olduğunu ve bu sebeple merkezileşmenin burada fazladan bir güç gerektirdiğini ileri sürer (Elias, 2015:137). Bu özellikleri itibari ile Almanya’nın ve İtalya’nın, ulusal bağımsızlıklarını geç tamamlamasına sebep olduğu söylenebilir.

Bu dönemden sonra yaşanan gelişmelerden yukarıda bahsedilmiştir. Feodalitenin nihai aşamasına gelmesi, haçlı seferleri, tüccar sınıfının ortaya çıkışı, ulusal monarşilerin yükselişi, görece bilimsel gelişmeler, biraz daha eski olmakla birlikte kilise reformu ve bu minvaldeki bazı gelişmeler hemen hemen birbirine yakın zamanlarda ortaya çıkmış ve Avrupa’yı yavaş yavaş şekillendirmeye

başlamıştır. Bu tarihi olayların birbirine çok yakın zamanda ya da eşzamanlı olarak yaşanması hem bunların etkilerinin boyutlarını tam olarak görmemizi engellediği gibi, hem de bu olayların aralarındaki nedensellik ilişkisinin ne kadar kuvvetli olduğunu görmemizi sağlar.

Sander, Batı'nın yükselişini altı sebeple açıklar (Sander, 1999:63-74):

- Ağır sabanın kullanılması sonucunda yeni tarım arazileri açılmış buna koşut olarak da üretim artmıştır.
- Feodalizm ve şövalyelik ya da askeri gücün tabi buna koşut olarak da güvenliğin görece artması.
- Ticaretin başlaması ve yeni yeni kentlerin oluşmaya başlaması.
- Kilise ile Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ittifakı, ulusal monarşiler, feodal lordlar ve yeni oluşan kentliler arasındaki siyasi çekişmeler.
- Rönesans (14-16. yüzyıllar arası).
- Reform.

İfade edildiği gibi bu gelişmeler birbirini etkileyen ve arasında neden sonuç ilişkisi olan gelişmelerdir. Kısaca özetleyecek olursak, sabanın bulunması ve üretimin artması Batı Avrupa'da ekonomik hareketliliğe sebep olmuştur ve buna bağlı olarak nüfusta görece bir artış gerçekleşmiştir. Bunun yanında şövalyeler ya da soylular kendi aralarında yaptıkları savaflara-örneğin, Yüz Yıl Savafları(1337-1453) bir son vermeleri gerektiğinin farkına varmış ve papanın da öncülüğü ile Haçlı Seferleri düzenlenmiştir. Haçlı seferleri düzenlenmeden önce her kesimin kendine özgü bazı arzuları vardı; kilise etki alanını genişletmek ve gücünü artırmak istiyorken, soylular borçlarını ödeyip servetlerini artırmak istiyorlardı. Bunun yanında İtalyan kent devletleri de ticaret alanı elde etmeyi planlıyordu. Sonuçları ise oldukça farklı olmuştu; büyük bir dinamizme sebep olurken feodaliteyi tehdit ediyor bunun yanında doğulu ürünlere talebi artırıyor ve tüccar sınıfı önemli kılıyordu (Huberman, 2005:29-32). Tüccar sınıfının ortaya çıkışı aslında pek çok yapıyı değiştiriyordu. Ticaret öncelikle güven talep eder ki bu feodal düzende pek mümkün

görülmüyordu bu da tüccar sınıfı monarşilere yaklaştırmıştır. Tüccar sınıfı, feodal lordların ihtiyaçlarını da karşıladığı için onlarla iyi geçinmeleri gerekiyordu bu sayede çok küçük olan ve mülkleri feodallere ait şehirlerde tüccarlar boy göstermeye başlıyorlardı. Bu karşılıklı ilişki tüccar sınıfının şehirlerde özerklik kazanmasına kadar vardı. Yeni düzende geleneksel kurumlar güçlerini yavaş yavaş kaybederken, güç ibresi monarşilere ve onların konjonktürel müttefikleri ve destekleyicisi tüccar sınıfına doğru dönüyordu. Öte taraftan kilisenin Platoncu öğretilerinin yerini almaya başlayan materyalist Aristocu felsefe daha önce kötü gözle bakılan para biriktirme, faiz gibi sert uygulamaların yavaş yavaş gevşetilmesine yardımcı oluyordu. Hatta daha da ileri giderek kiliseye kazan kaldıran din adamları vasıtasıyla Protestanlık gibi yeni mezhepler ortaya çıkıyordu. Son olarak çok büyük ekonomik birikim sağlayacak olan coğrafi keşiflere de değinmekte yarar vardır. Osmanlı'nın hızlı yükselişi ve Akdeniz'de hakimiyet kurması tüccarların keyfini kaçırmış ve Sander'e göre eski korsanların torunları olan bu maceracı tüccarlar yeni ticaret yolları aramaya girişmişleridir. 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl başına rastlayan bu keşifler yeni dünyaların keşfine ve buralardan Avrupa'ya hammadde yığılmasına sebep olmuştur (Sander, 1999:72).

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde geleneksel kurumlar aşınırken Batı Avrupa yeni bir sosyal ve ekonomik yapıyı selamlıyordu. Bu yeni yapı: mutlak monarşidir.

2.2. Monarşi Ve Mutlak Monarşi Ayrımı

Monarşinin tek kişinin yönetimi olduğunu daha önce ifade etmiştik. Mutlakiyet ise; "yönetimin kendisi dışında hiçbir güç tarafından sınırlandırılmaması" durumudur ve 17. ve 18. yüzyıl Avrupası'nda ortaya çıkmış, Jean Bodin ve Thomas Hobbes gibi isimler tarafından teorisi ortaya konmuştur (Heywood, 2012:245). Monarşinin daha önceki dönemlerinde bir mutlakiyetinden bahsetmek mümkün değilken yukarıda etraflıca anlatılan gelişmeler sonucunda, mutlak monarşiler ortaya çıkmıştır.

Pierson ise mutlakiyetçiliği, kısıtlamalardan münezzeh, egemen devletlerin ortaya çıkması olarak tanımlar, Yüz Yıl Savaşlarını bitiren 1648 tarihli Westfalya Antlaşması sonrası ortaya çıktığını ifade eder. Ayrıca Held'den aktardığı şekliyle özelliklerini şöyle sıralar (Pierson, 2015:70):

- Dünya, kendisinden üstün otorite tanımayan devletlere bölünmüştür.
- Yasama, yürütme ve yargılama erkleri bu devletlerin eline geçmiştir.
- Uluslararası hukukun olmadığı ve sorunların askeri usullerden çözüldüğü bir ortamdır.
- Sınır sorunları sadece ilgili devletleri ilgilendirir.
- Hukuki açıdan devletler eşittir fakat güç açısından bu geçerli değildir.
- Devlet ve halk arasındaki ilişki yalnızca askeri amaçlar için gerçekleşir.
- Devletlerin ortak temennisi özgürlüğü sağlamaktır.

Burada gördüğümüz gibi, bu yeni devlet şekli sıradan insanlar için pek fazla anlam taşımamaktaydı. İfade edilen özelliklere bakacak olursak yeni ortaya çıkan burjuvazi için oldukça geniş bir hareket alanı sağlıyordu. Örneğin, Hayes, özellikle milliyetçilik vasıtasıyla monarkların, soyluların ve burjuvanın cebinin dolduğu devletlerarası mücadelelerde, sıradan insanların bunu kendi milletleri için olduğunu düşündüğünü ve desteklediğini ifade eder (Hayes, 2010:51).

Huberman da 15. yüzyıl ile birlikte feodal döneme ilişkin durumların değiştiğini, artık ulusların ortaya çıktığını, ulusal endüstrinin mahalli endüstrinin yerini almaya başladığını, ulusal yasaların, dillerin, kiliselerin ortaya çıktığını ve insanların kendilerini lordun değil, kralın uyruğu olarak gördüklerini ifade eder (Huberman, 2005:84).

Sonuç olarak, Avrupa'da feodalite ile modern devlet arasında geçişi temsil eden mutlak monarşiler ifade edilen süreçler neticesinde ortaya çıktılar ve kapitalist sistemin kurulmasına muhtemelen farkında olmadan hizmet ettiler. 17. yüzyıla ait Avrupa haritasına baktığımızda, Müslümanları katlettikten sonra kurulmuş bir İspanya Krallığına, Portekiz Krallığına, aynı şekilde Fransa, İngiltere, vb. devletleri görebiliriz. Ancak birkaç asır önce bunları görmek imkansızdır. Bu yeni siyasi yapı ekonomik, toplumsal, hukuki, dini yapılarla birlikte ortaya çıkmış zaman zaman onların desteğini almış zaman zaman da onları desteklemiştir. Nihai olarak ortaya çıkan bu yeni yapı Avrupa'yı günümüzdeki yapısına kavuşturan bir temel olarak

tarihteki yerini aldı. Peki bu düzen salt deneme yanılma ya da pratikte yaşanan gelişmeler sonucunda mı ortaya çıkmıştı? Elbette, hayır. Bir sonraki bölüm mutlak monarşinin teorisyenleri üzerinedir.

3. Mutlak Monarşinin Teorisyenleri

3.1. Öncüler

Kilisenin kendisini meşrulaştıran Platoncu öğretisinin, Aristo felsefesinin kıtaya gelmesiyle birlikte yavaş yavaş çözüldüğünü ifade etmiştik. Skolastik felsefe olarak adlandırılan bu düşünce yapısı, dönemin düşünürlerinin fikirleri çerçevesinde oluşmuş ve yine bu dönem düşünürlerinin fikirleri mutlak monarşi savunucusu Machiavelli, Jean Bodin ve Thomas Hobbes gibi düşünürler üzerinde etkili olmuştur. Öncü düşünürler olarak öncelikle Salisburyli John ve Aquinumlu Thomas'ın fikirleri incelenecektir.

3.1.1. Salisburyli John

Esasında Salisburyli John, monarşileri yücelten bir düşünür değildir, hatta kilisenin iki kılıç kuramını meşrulaştırma çabası içerisindedir. Yani Tanrı'nın iki kılıcı vardır ve bunların ikisi de kilisededir. Kilise bu kılıçlardan dünyevi olanı krallara verir. Fakat onu konumuz itibari ile önemli kılan nokta, devlete bakışın değiştiği noktada ileri sürdüğü *organik toplum* (Ağaoğullar ve Köker, 2011:212) anlayışıdır.

Durduğu yer itibari ile John'un düşüncelerini ortaçağ kilisesinin düşüncelerinden ayıramayız, fakat organik toplum anlayışı feodal dönemde hakim olan sözleşme temelli örgütlenişin yerine, Atina kökenli polis merkezli ortak iyiliği hedefleyen devletin geçirilmesidir (Ağaoğulları, 2011:253). John'ın son olarak üzerinde durulması gereken kavramı da *tiran* kavramıdır. Kilisenin kurallarına karşı gelen yönetici elbette ki tiran olacaktır (Ağaoğulları ve Köker, 2011:220).

3.1.2. Aquinumlu Thomas

Thomas'ın düşüncelerine genel olarak daha önceki bölümlerde değinilmişti. Onun fikirlerinde John'dan farklı olan noktalar olmakla birlikte onu John'dan farklı

kılan, bu düşünceleri sistematik ele almasıdır. Köker, Thomas'ın fikirlerinin yaptığı değişiklikleri şöyle açıklar (Ağaoğulları ve Köker, 2011:257):

- Bilgi ve inancı birbirinden ayırarak bilgiyi deneysel tabana oturtmuş ve bu bağlamda siyaseti bilim olarak görmüş ve kutsal alanla arasına ayırım koymuştur.
- İnsan, yurttaş, Hristiyan olma niteliklerini ayırtmış bu da insanı ekonomik, siyasi, dinsel, vb. alanlara göre değerlendirme imkanı vermiştir.
- Yasa türleri arasında yaptığı ayırım, kilise ve devletin yetki alanlarını somutlaştırmaya katkı sağlamıştır.
- Tüm bu düşünceler esasında ulusal monarşilerin kabulüne öncülük etmiştir.

3.2. Niccolo Machiavelli

Machiavelli siyasi düşüncede çok önemli bir isim olmakla birlikte, belki de üzerinde en çok tartışılan isimdir. Bugün oldukça pejoratif anlamda kullanılan Makyavelizm ya da Makyavelist kavramları, Machiavelli'nin fikirlerinin sertliği ya da daha sert bir sözcükle, çıkarıcılığından kaynaklanmaktadır. Öte yandan başyapıtı olan Prens'in yazılma hikayesi, Machiavelli'yi adeta töhmet altında bırakmaktadır. İtalya'da kentlerde yaşanan iktidar mücadelelerinde Mediciler Floransa'da yönetime geldiğinde sürgün hayatı başlayan Machiavelli'nin, İtalya'da siyasi birliğin sağlanması gerektiği üzerine fikirleri zaten olmakla birlikte eserini sunmasının üzerine biten sürgün hayatı, eserin samimiyetinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Sonuç ne olursa olsun yazdığı eserle, tarihe geçmenin yanında adeta bir tarih başlatmış olan Machiavelli üzerinde durulması gereken isimdir. Bu bölümde biz de onun fikirlerine değineceğiz. Ancak ilk olarak söylemek gerekir ki, Machiavelli'yi farklı kılan, “siyaseti prensin iktidarı biçiminde formüle etmiş olmasıdır” (Ağaoğulları ve Köker, 2009:9).

Machiavelli'nin oldukça tartışmalı bir isim olduğunu ifade ettik. Fakat her şeye rağmen onun tartışmalı hale getiren, Fransa, İspanya gibi ülkelerde hakim olan

mutlak monarşilerin kendi ülkesi olan İtalya’da da olmasını istemesidir (Göze, 1983:118). Bu sebeple çalışmalarında ilk göze çarpan iktidarın ele geçirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması üzerine olan düşünceleridir (Ağaoğulları ve Köker, 2013:174). Bu bağlamda *sıfır toplamlı iktidar*, kavramına vurgu yapılır. Buna göre, iktidarın miktarı değişmez. Bazı aktörler iktidarını artırırken aslında bunu diğer aktörlerin iktidarını azaltıyordur. Siyaset de, kişilerin siyasi iktidar üzerindeki mücadeleleridir. İktidar üzerindeki bu mücadelenin sebebi ise, insanların doğasında var olan kötülüktür. Fakat bu kötülük anlayışı seküler bir kötülüktür (Ağaoğulları, 2011:328-329).

Siyaset biliminin amacı ona göre, olması gereken üzerine kafa yormak değil, somut olanı incelemektir (Ağaoğulları ve Köker, 2013:175). Kitabının ithaf kısmını oluşturan ilk bölümünde bu amacını şöyle ifade eder: ”halkın tabiatını iyi anlamak için hükümdar olmak ve hükümdarın tabiatını iyi anlamak için de halk olmak gerekir” (Machiavelli, 2015:12). Machiavelli bu bakış açısından hareket ederek tarihin tekerrürden ibaret olduğu ön kabulü (Ağaoğulları, 2011: 326) ile yönetim tiplerini analiz eder, devlet ile toplum ilişkilerini inceler ve yöneticilere bir takım nasihatler sunar.

İlk olarak, Aristo’nun tasnifini kabul eder. Buna göre altı yönetim modeli vardır; monarşi, aristokrasi ve halk yönetimi ile zorbalık, oligarşi ve demagoji. Bunlardan ilk üçü görece iyi iken diğer üçü kötüdür ve bunlar bir döngü içinde sürekli tekrarlanırlar. Fakat her yönetim şekli de içinde bir takım sakıncalar barındırır. Bu sebeple en iyi yönetim *karma yönetim*dir. Yani, prensin, toplumun ileri gelenlerinin ve halkın birlikte karar aldığı ve birbirini denetlediği yönetimlerdir (Göze, 1983:119-120).

Hükümdarlıklar ise ya vesayet yoluyla devam ederler ya da yeni ortaya çıkarlar. Vesayet yoluyla varlıklarını devam ettirenler için büyük bir sakınca yoktur. Çünkü bu yönetimlerin alışılmış kuralları vardır ve bu devamlılığı sağlar. Yeni prensliklerde ise durum biraz daha karmaşıktır. Çünkü burada daha iyi bir yönetim için ya insanların memnun olmadığı prensi değiştirme eğilimi ya da yeni kurulmuş bir prenslik söz konusudur (Machiavelli, 2015:13-24). Her ne şekilde olursa olsun prensin işi oldukça zordur. Bu sebeple, Machiavelli, prene bazı öneriler getirir.

Prensın tilki ve aslan karakterlerini aynı anda taşıması gerektiği gibi ahlaki değil de objektif usullerle hareket etmelidir. Çünkü devlet, prensin kimliğinde somutlaşır ve bu aslında toplumun birliğini temsil etmektedir (Russ, 2014:128).

3.3. Jean Bodin

Göze, Bodin'i anlatırken, düşüncelerinin feodaliteyi ortadan kaldırdığını ifade eder (Göze, 1983:144-146). Russ ise, devletin Bodin'de, egemenlik üzerinden tanımlandığını belirtir. Devlet, toplumun çimentosu ve teminatıdır bunun yanında o, ne Tanrı'ya ne de doğaya bağlıdır. Devlet, hakim güç olmakla devlettir (Russ, 2014:129). Ağaoğulları ise, Machiavelli'nin iktidarını egemenlik gücü kavramı altında kavramsallaştırdığını belirtir (Ağaoğulları ve Köker, 2009:9-10).

Jean Bodin, Machiavelli'nin ahlakı dışlayan görece "objektif" siyaset anlayışından farklı olarak, onu zaman zaman eleştirmekle birlikte birçok noktada onunla hemfikirdir. Ona göre, hiyerarşik olarak yurttaşlar yöneticiye itaat etmeli, yöneticiler prens ya da hükümdara sadık kalmalı, buna mukabil prens de Tanrı'nın yasalarına göre hareket etmelidir (Ağaoğulları ve Köker, 2009:16). Bu son bağlılık şekli, yöneticiyi zorba olmaktan kurtaracaktır. Çünkü egemenin yasalarının üzerinde Tanrı'nın yasalarının yansıması olan doğal yasalar vardır ki bunlar arasında en önemlisi olan mülkiyet ve özgürlüktür. Bu haklara riayet eden hükümdar da meşru olacaktır (Göze, 1983:146).

Öyleyse bu egemenlik nedir? Egemenlik, evvela, diğer topluluk biçimlerinden farklı olarak devlette bulunan ve ona içkin olan bir kavramdır ve varlığını devam ettirmek isteyen her devlette olması gereken yönetme ve yönetilme ilişkilerini güvence altına alan bir olgudur (Ağaoğulları ve Köker, 2009:26). Göze, egemenlik kavramını şöyle tanımlar (Göze, 1983:144):

“Egemenlik her şeyden önce, genel ve özel olarak herkes için yasa yapmak, yasaları değiştirmek iktidarındır. Egemen güç yasayı yaparken, onu değiştirirken, ya da kaldırırken, nekendinden üstün ne kendine eşit, ne de başka bir gücün muvafakatine ihtiyacı yoktur. Çünkü eğer bir prens üstün bir gücün muvafakatini almadan yasa yapamıyorsa o prens egemen değildir, olsa olsa uyruktur, eğer yasa yapabilmesi için kendine eşit bir gücün muvafakati gerekliyse, yine egemen sayılmaz

ve yine eğer bir senato ya da halk gibi kendinden aşağı düzeyde olan bir gücün muvafakati gerekiyorsa bu durumda prens egemen sayılmaz.”

Devleti devlet yapan bir ilke olarak egemenlik, görüldüğü üzere prene yasa yapma, değiştirme ya da kaldırma hakkı veriyorken, Machiavelli’den farklı olarak prensin şahsı ile devlet burada birbirinden ayrılmaktadır. Egemenliği kullanan monark olabilir ki zaten Bodin’e göre olması gereken de budur, fakat bu durum monarkın şahsından ziyade devletin kendisinde var olan bir özelliktir. Hükümdara bağlı olmadığı takdirde de, Batı Avrupa’da kişilere bağlı olan dönemsel düzenler sorunu tamamen ortadan kalkacaktır. Egemenliğin özellikleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir (Ağaoğulları ve Köker, 2009:27-32):

- Mutlaktır, bir başka güç tarafından sınırlanmaz ve toplumdaki tüm iktidar odakları onun izni ile var olabilirler.
- Süreklidir, yönetici yalnızca egemenliğin uyuğu olabilir çünkü egemenlik monarkı aşan bir olgudur.
- Bölünemez ve devredilemez, bir olan bu egemenlik çok farklı kurumlarda toplanabilir ya da somutlaşabilir. Bunun belirleyicisi yasama gücünü elinde bulunduran kurumdur. Bodin, bunun tek kişide toplanmasını yeğler.

Monarşiyi savunan Bodin, bunu birkaç sebeple açıklar: ilk olarak, monarşi doğal düzene en uygun yönetimdir. Çünkü doğaya baktığımız zaman, doğada birçok şeyin tek bir güç tarafından kontrol edildiği görülür (Göze, 1983:145). Bodin’in ikinci sebebi, monarşinin yeteneklilerin yönetime gelmesini kolaylaştırdığıdır. Son olarak da, egemenlik kavramıyla monarşinin birbirine uyumlu olmasını gösterir (Ağaoğulları ve Köker, 2009:49).

Bodin’in siyaset bilimine en büyük katkısı, var olan bir olgu olarak egemenlik kavramsallaştırmasıdır. Ana hatları yukarıda çizilen bu kavram, günümüzde devlette aranılan özelliklerin olmazsa olmazıdır. Bu haliyle Bodin, günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Fakat hukuk ve ahlak konularındaki Tanrı’ya atıflı düşünceleri sekülerleşen batıda çok fazla kabul görmemiştir. Burada da devreye daha sonra Hobbes girmiştir.

3.4. Thomas Hobbes

Monarşinin ortaya çıkışından itibaren geçirdiği değişim ve dönüşüm itibari ile Hobbes tam bir kavşak ya da son durak niteliğindedir. Onu bu kadar önemli kılan nokta ise kuvvetle muhtemeldir ki, geleneksel, din referanslı yönetimi tamamen ortadan kaldıran ya da yönetimden bunları tamamen arındırmasıdır. Bunu haricinde devletin gerekliliğini, *doğa durumu* kavramı çerçevesinde, insanların ilk ortaya çıkışlarından itibaren incelemeye başlamış olmasıdır. Doğa durumunun gerçek olabilirliği üzerine birçok eleştiri yapılmıştır fakat Hobbes bunu bir gerçeklikten ziyade, bir model olarak ileri sürmüştür. Daha sonra devlet aşamasına geçişi *sözleşme* kavramı çerçevesinde betimlemiş en nihayetinde de *leviathan* olarak adlandırdığı devlet ortaya çıkmıştır.

İlk olarak doğa durumundan başlayacak olursak, *insan insanın kurdudur* (Hobbes, 2014:1). Bu durum insanların kötülüğe meyilli olduğunun-insanın kötü ya da iyi olması değil- kanıtıdır. Bunun üç sebebi vardır; rekabet, güvensizlik ve üstün olma tutkusu (Göze, 1983:156). Ayrıca, “insanlar doğal karakterleri gereği genel bir gücün korkusu tarafından sınırlandırılmadıkça birbirlerine güvenmezler ve birbirlerinden korkarlar, bundan dolayı da herkes hakkaniyetli bir şekilde ve zorunlu olarak kendi kaynaklarına dayanarak kendi başının çaresine bakar.” (Hobbes, 2014:11) Böyle bir durumda insanlar eşittir, öldürme gücünde de eşittir (Hobbes, 2014:26).

Bu şartlar altında şöyle bir sonuç çıkar; insanlar eşittir fakat adalet yoktur çünkü böyle bir kavramı ortaya çıkaracak bir yasa yoktur. Ayrıca mülkiyet de yoktur çünkü herkes her şey üzerinde hak iddia edebilir (Göze, 1983:157-158). Ama insan, akla sahip olması (Hobbes, 2014: 24) ile diğer insanlarla anlaşma yoluna gider ve sözleşme yaparlar. Burada kural basittir: “Kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi sen de başkasına yapma.”(Göze, 1983: 158) Bunun sağlayıcısı ise devlet ya da Hobbes'un ifadesi ile Leviathan'dır.

Burada Leviathan'ın özellikleri üzerinde uzunca durulmayacaktır. Fakat şurası bir vakiydir ki, bu yeni devlet anlayışı sekülerdir çünkü burada metafiziksel bir

gönderme yoktur. Bu devlet, yapay bir yaratıktır. İnsana benzediği gibi, insandan oldukça fazla güçlüdür çünkü insanlar arası ilişkileri o güvence altına alacaktır.

Son olarak Hobbes'u monarşi taraftarı yapan, onun bu yönetim şeklini demokratik ya da aristokratik yönetimlere yeğlemesidir. Fakat bu elzem değil sadece daha faydalıdır.

Hobbes, üzerinde en çok tartışma yürütülen isimlerin bir diğeridir. Fikirleri de elbet bu kadarla sınırlı değildir. Onun eserleri üzerine ciltlerce eser yazılmış, pek çok şekillerde nitelendirilmiştir. Tartışmalı olmayan tarafı şudur ki, onun düşünceleri gerek liberal gerek de totaliter fikirler gibi iki zıt kutup ve bunlar arasındaki pek çok düşünceye kaynaklık etmiştir. Hobbes eleştirilirken, yaşadığı dönem göz ardı edilmemeli örneğin merkantalizm gibi ve değerlendirmeler bu çerçevede yapılmalıdır. Biz de sadece genel düşüncelerini ortaya koymakla yetinip, tartışmalara girmekten kaçındık bu sebeple.

Sonuç

Bu çalışma, Batı Avrupa'ya özgü olmamakla birlikte, monarşilerin bu bölgede ortaya çıkışının açıklamayı hedeflemiştir. Fakat bunu yaparken, tek bir noktadan açıklamayı değil, pek çok şartın aynı anda ve birlikte hareket etmesinin sonucu olduğunu vurgulamak niyetindeydi. Nitekim bu açıdan, süreç Batı Avrupa'da hüküm süren kaos ortamından başlanılarak incelenmeye çalışılmıştır.

İlk bölümde, Batı Roma'nın yıkılışının Avrupa'ya olumsuz etkileri gözler önüne serilmek istenmişti. Bireysel çabaların zaman zaman düzeni sağlamak amacını gütmesinin dışında Karanlık Çağ olarak adlandırılan dönemde, bölgede tam bir anarşi halinin mevcudiyeti bir vakıdır. Bunu haricinde, bu kaos ve anarşi ortamının kendi dinamiklerini nasıl kullandığı ve düzensizlik içinden bir düzenin hasıl oluşu da su götürmez bir gerçektir.

Zamanın akışı içerisinde insan buna direnen bir figür olmadığını, en çarpıcı şekilde feodal dönemde yaşanan gelişmelerde göstermiştir. Bu dönemde, ortaya çıkan her yenilik adeta alıcısını bulmuş ve düzeni yeni şekillere girmeye zorlamıştır adeta. Aristoteles'in birkaç kitabı dahi, tüm Avrupa'ya yayılmış olan tek kurumsal yapı kiliseyi reforma sevk etmiş, bu kilise reformu dahi insanları tatmin

etmediğinden, kutsal kitapların dahi tekrardan yorumlanma ihtiyacı ile sonuçları reformasyona kadar varmıştır. Burada asıl amacımız olan, sebeplerin birlikteliği ana hatlarıyla incelenmeye çalışılmıştı.

Son bölümde, düşüncenin çok kısa zamanda nasıl birbirini tetikleyerek pek çok farklı düşünce sistemine ve bunların da nihai olarak zihniyet dünyası ve toplumsal yapılara sirayet edebileceği gösterilmek istenmişti. Son düşünürümüz olan Thomas Hobbes'tan sonra düşünce daha farklı bir evrim göstererek günümüzdeki halini almıştır.

Orta ve Yeni Çağ gibi kimilerince Karanlık olarak adlandırılan fakat bu kadar zengin olan bir dönemi anlatmayı hedefleyen bir çalışma, bu kadar kısıtlı bir zeminde asla mümkün değildir elbette. Bu çerçevede, göz ardı edilmeyecek olan fakat imkanlar sebebiyle ihmal edilmek zorunda kalan sayısız olay ve olgu vardır. Ancak bu kısıtlı alanda, modern devletin temellerinin atıldığı, Batı Avrupa için kendisine özgü feodaliteden mutlak monarşilerin oluşmasına sebep olan ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların yoğurduğu düşünce dünyasının birlikteliğinin yaptığı değişim ve dönüşüm kısaca değerlendirilme fırsatı bulmuştur.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (editör). (2011). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 238-329.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2011). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. (7. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 192-257.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2009). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 9-49.
- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2013). *Tanrı Devletinden Kral Devlete*. (6. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 174-175.
- Anderson, P. (2017). *Antikiteden Feodalizme Geçişler*. (çev: Kocabaşoğlu, U.). İletişim Yayınları. (eserin orijinali 1974'te yayımlandı), 168-171.
- Alatlı, A. (editör). (2015). *Batıya Yön Veren Metinler, Cilt 1: Kökler/Orta Çağlar*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 281.
- Bloch, M. (2015). *Feodal Toplum*. (çev: Kılıçbay, M. A.). Doğu Batı Yayınları. (eserin orijinali 1939'da yayımlandı), 613-614.
- Cevizci, A. (2014). *Felsefe Tarihi*. (5. Baskı). İstanbul: Say Yayınları, 195.
- Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi*. (çev: Çığman, B. Topçugil, E. Emiroğlu, K. ve Kaya, S.). İmge Kitabevi. (eserin orijinali 1996'da yayımlandı), 322-344.
- Eco, U. (2016). *Gülün Adı*. (çev: Karadeniz, Ş.). Can Yayınları. (eserin orijinali 1980'de yayımlandı.), 657-675.
- Elias, N. (2015). *Uygarlı Süreci Cilt 2*. (çev: Özbek, E.). İletişim Yayınları. (eserin orijinali 1939'da yayımlandı), 137.
- Erdem, T. (2009). "Feodaliteden Küreselleşmeye". E. Tevfik (editör). *Feodaliteden Sanayi Toplumuna*. Üçüncü Baskı. Ankara. Lotus Yayınevi, s.31-67.
- Goff, J.L. (2015). *Ortaçağ Batı Uygarlığı*. (çev: Güven, H. ve Güven, H.). Doğu Batı Yayınları. (eserin orijinali 1982'de yayımlandı), 54.
- Göze, A. (1983). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. (2. Baskı). İstanbul: Fakülteler Matbaası, 90-158.

Roma İmparatorluğu'nun Yıkılışının Ardından Batı Avrupa'da Feodalitenin Kuruluşu ve Feodal Yönetimden Mutlak Monarşiye Geçişin Fikri ve Ekonomik Temelleri

- Hayes, C. J. H. (2010). *Milliyetçilik: Bir Din*. (çev: Çiftkaya, M.). İz Yayıncılık. (eserin orijinali 1960'ta yayımlandı), 51.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. Ankara: Adres Yayınları.
- Hobbes, T. (2014). *De Cive: Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*. (çev: Zarakolu, C. D.). Belge Yayınları. (eserin Orijinali 1647'de yayımlandı), 1-24.
- Huberman, L. (2005). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. (çev: Belge, M.). İletişim Yayınları. (eserin orijinali 1963'te yayımlandı), 11-85.
- Kerr, G. (2011). *Charlemagne'dan Lizbon Antlaşması'na Avrupa'nın Kısa Tarihi*. (çev: Atay, C.). Kalkedon Yayınları. (eserin orijinali 2009'da yayımlandı), 54.
- Machiavelli, Niccolo. (2015). *Hükümdar*. (çev: Demircioğlu, G. ve Çavdar, A.). Dergah Yayınları. (eserin Orijinali 1532'de yayımlandı), 12-24.
- Pierson, C. (2015). *Modern Devlet*. (çev: Kutluğ, N. ve Erdoğan, B.). Chiviyazıları Yayınevi. (eserin orijinali 2011'de yayımlandı), 63-70.
- Russ, J. *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*. (çev: Doğan, Ö.). Doğu Batı Yayınları. (eserin orijinali 1998'de yayımlandı), 69-129.
- Sander, O. (1999). *Siyasi Tarih; İlkçağlardan 1918'e*. (7. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 63-74.
- Yıldız Teknik Üniversitesi. (2207-2008). *Toplumsal Yapılar Tarihsel Dönüşümler*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 15-16.

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 30.04.2019

Kabul Tarihi: 09.05.2019

Erken Görünüm: 16.05.2019

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI AÇISINDAN SURIYELİ SİĞİNMACILAR

Arif Özaydın*

Aziz İlğazi**

Öz

Tarihsel süreç içerisinde Türkiye birçok göç dalgasına maruz kalmıştır. Göçün olumsuz etkilerinin yanı sıra olumlu etkileri de olmuştur. Özellikle Suriye'den 2011 yılında başlayan göç dalgası beraberinde önemli oranda yabancı sermaye akışını da sağlamıştır. Bu çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından Suriye'den göç eden Suriyeli işadamların Türkiye yatırımları araştırma konusu yapılmıştır. Suriye kökenli işadamlarının yaptıkları yatırım ve kurdukları şirketlerin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri analiz edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Suriye Menşeli yatırımların Türkiye'nin ekonomik büyümesine pozitif katkı sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, Göç, Türkiye-Suriye

SYRIAN REFUGEES IN TERMS OF DIRECT FOREIGN CAPITAL INVESTMENT

Abstract

Turkey was exposed to many waves of immigration in the historical process. Besides the negative effects of migration, it has also had positive effects. Especially the migration wave which started in Syria in 2011 has provided a significant amount of foreign capital flow. In this study, foreign direct investment in terms of Syrian businessmen who migrated from Syria they make investments in Turkey were made the subject of research. In this study, foreign direct investment of businessmen who emigrated from Syria to Turkey in terms of investments have been made the subject of research. Syrian businessmen and their investments in the companies they founded were analyzed effects on Turkey's economy. As a result of this research concluded that the Syrian origin of investments contributed positively to Turkey's economic growth it has been reached.

Key Words: Foreign Direct Investment, Migration, Turkey and Syria

* Prof.Dr., Gaziantep Üniversitesi, İİBF. İktisat Ana Bilim Dalı, E-Posta: ozsagir@gantep.edu.tr
Orcid No: 0000-0002-1011-0065

**Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi İİBF İktisat Anabilim Dalı, azizilgazi@gmail.com

Giriş

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ülkelerin büyümesi ve kalkınması üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Daha çok gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz eden doğrudan yabancı sermaye yatırımı, kişi ve kuruluşların kar amacı ile uygun gördükleri ülkelere yaptıkları sermaye transferi olarak tanımlanmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırımcının yerleştiği olduğu ekonomi dışındaki bir başka ülke ekonomisinde bir işletmeyi kontrol ettiği veya yönetiminde söz sahibi olduğu uzun vadeli bir yatırım şeklidir. Kaynak yetersizliği yaşayan ve mevcut kaynakları üretimde doğru kullanamayan, ayrıca dağıtım ve yönetim sorunu yaşayan gelişmekte olan ülkeler, daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duymaktadır. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımı bu ülkeler için sürdürülebilir gelişme, kalkınma ve istikrar demektir.

Ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duymaları doğaldır. Bu amaçla her gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'nin de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyacı bulunmaktadır. Türkiye, dışa açık ekonomi politikaları ve yasal düzenlemelerle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmeye çalışan bir ülkedir.

Türkiye bulunduğu konum nedeniyle tarih boyunca göç hareketlerinin odağında bulunan bir ülke olmuştur. Bu bağlamda Balkan, Kafkasya ve Yahudi göç dalgasının yanı sıra 2011 yılında Arap Baharının bir sonucu olarak Suriye'de yaşanan iç savaştan kaynaklı gerçekleşen kitlesel göç dalgasına maruz kalmıştır. Bu sebeple Suriyeli göç dalgasında Türkiye ekonomisi hem olumsuz hem de olumlu olarak etkilenmiştir. Olumlu katkılardan biri doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile kurulan Suriye sermayeli şirketlerdir. Bu şirketlerin birçoğu ihracatçı firma statüsünde üretim ve ticaret yapmaktadır. Diğer bir olumlu katkısı ise, farklı yetenek ve bilgiye sahip iş gücünün çalışma hayatına sağladıkları katkıdır. Her ne kadar Suriyeli sığınmacıların yük olduğu yönünde toplumda algılar oluşmuş olsa da, hem sermayeleri ile hem de emekleri ile Türkiye ekonomisine katkıları bulunmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş, ikinci bölümde kavramsal çerçeve, üçüncü bölümde Suriye sermayeli yatırımların Türkiye ekonomisi için önemi açıklanmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Yabancı yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve dolaylı yabancı sermaye yatırımları olarak iki grupta analiz etmek gerekiyor. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; “ülkelerin sınırları dışındaki yatırımcıların ülkeye fabrika gibi üretim tesisleri kurarak, şube açarak, taşınmaz edinerek veya var olan bir şirketi tamamen ya da kısmen satın alarak yaptıkları yatırımlardır, dolaylı yabancı sermaye yatırımları hisse senedi ve tahvil alımı gibi yollarla gerçekleştirilen portföy yatırımlarını kapsamaktadır (Eğilmez, 2016).

Blomstrom ve Kokko’ya (1998:1-31) göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımını, yatırım yapılabilir kaynakların şirketler ve kişiler tarafından başka ülkelere aktarılması şeklinde ortaya çıktığını ifade ederek, portföy yatırımları dışında ticari marka, teknoloji, yönetim gibi duran varlıkların transferi olarak tanımlanmaktadır (Afşar, 2004: 87). Karluk (2009: 565) ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımını, sermaye ile birlikte teknoloji ve işletme bilgisini farklı bir ülkede bir şirketi satın almak, yeni kurulan bir şirkete sermayeyle katkı sağlamak veya şirketin sermayesini artırmak yolu ile yapılan yatırımlar olarak tanımlamıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırımcının yerleştiği olduğu ekonomi dışındaki bir başka ülke ekonomisinde bir işletmeyi kontrol ettiği veya yönetiminde söz sahibi olduğu uzun vadeli bir yatırım şeklidir. Doğrudan yatırımlarda, yatırımcının işletmenin sermayesinde yüzde 10 veya daha fazla paya sahip olması gerekmektedir (TCMB: 2017: 15).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımının avantajları olarak, üretim, döviz ve istihdamı artışı, sermayen açığının kapanması, yeni teknolojilerin transferi, Know-how, kapalı ekonomiden dışa açık ekonomiye geçiş gibi pozitif etkiler görülebilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımının dezavantajları ise, yerli hükümetlerin yasal düzenleme ve pazarlık gücünün zayıflaması, yerli üreticiler için bir tehdit oluşturma olasılığı, artan döviz arzı karşısında döviz kurunda yaşanabilecek sorunlar, yeterli

verim alamayan yabancı sermayenin aniden ülkeden çekilmesi ve sektörler arası iletişim sorunları gibi negatif etkiler görülebilir (www.yatirimkredi.com).

Gelişmekte olan ülkelerin yüksek miktarda doğrudan yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmeleri için bazı koşulları yerine getirmelidir. Bu koşullar; çekici bir ekonomi, düşük çalışma ücretleri, yüksek verimlilik, yüksek iç talep ve büyüme eğiliminin görülebilir olmasıdır. Diğer koşullar ise, ekonomik, sosyal ve politik istikrardır (Eğilmez, 2016).

Ekonomik ve hukuki düzenlemeler, sermaye ve tasarruf yetersizliği yaşayan ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmasını kolaylaştırmaktadır. Türkiye, cumhuriyetten sonra günümüze kadar yabancı yatırımcı çekmek amacı ile hem politika oluşturmada, hem de yasal düzenlemeler açısından önemli değişimler yapmıştır. Uluslararası ekonomi teorilerine göre doğrudan yabancı yatırımlarında dört temel faktör dikkat çekmektedir. Karluk'a (2009: 568) göre, bu temel faktörlerden biri yatırım yapmak isteyen firmanın etkinliklerini artırmak amacı ile AR-GE faaliyetlerini yabancı bir ülkede sürdürmesi yönündeki tercihini oluşturan stratejik varlık arayışında olan yatırımlardır. İkinci temel faktör ise, bir ülkenin doğal kaynaklarından faydalanmak isteyen çok uluslu şirketlerin tercih ettiği doğal kaynak arayışlarından doğan yatırımlardır bu tür yatırımlar 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkmış ve günümüzde devam etmektedir. Üçüncü bir yatırım türü ise, emek yoğun üretimlerini başka bir ülkede gerçekleştirmek için ucuz emek arayışında olan şirketlerin yatırımları olarak tanımlamak mümkündür. Son yabancı yatırım türü ise, pazar arayışında olan yabancı yatırımların başka ülkelere yaptıkları yatırımlardır. 1960'lı yıllarda ithal ikameci sanayileşme politikalarının etkili olduğu ülkelerde yapılan yatırımlar bu tür yatırımlara örnek verilebilir. Pazar arayışında olan yabancı yatırımcılar ev sahibi ülkenin yatırımcı ülkeden ithal ettiği ürünleri ikame etmektedir. Sermaye sahipleri prensip olarak hangi ülkede daha çok kazanç elde edecekse o ülkeyi tercih etmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile başka bir ülkede yatırım yapan şirketlerin faaliyetleri o ülkede sadece mal satmakla sınırlı kalmamaktadır, başka ülkeye yatırım yapan şirketler, yeni pazarlara açılmak, hammadde ve ucuz iş gücü avantajını kullanmak, geldiği ülkenin içinde bulunmadığı bazı ekonomik birliklere

gümrüksüz ürün satışı yapmak, ulaşım maliyetlerini azalmak ve diğer pazarlarda paylarını artırmak gibi çok avantaj elde edecektir (Göçer ve Peke, 2014: 88).

Doğrudan yabancı yatırımlar sermaye oluşumuna katkıda bulunamazsa, yerli firmaları pazardan uzaklaştırırsa, ayrıca bilgi, teknoloji, yetenek ve uzmanlık gibi yeni kavramların ülkeye girmesinde etkili olmazsa doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının faydalarını sorgulamak gerekecektir (Agosin ve Mayer, 2000: 1).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan bir ülkeye giriş yaptığı zaman o ülkede eski duruma göre, iç ekonomiye ve dış pazarlara rekabet gücü yüksek mal ve hizmetler sunmak, sermaye oluşumuna katkı sağlamak gibi olumlu makro etkileri olacaktır. Bu etkileri yerli yatırımcıların yapması çok kolay değildir, çünkü yerli yatırımcılar bu etkileri yapacak bilgiye sahip değildir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde yerli üreticiler dış pazarlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve ihracat açısından yeterli olmadıkları bir gerçektir. Yabancı sermaye yatırımları yerli yatırımcıya iç ve dış pazarda teknik açıdan katkı sağlamaktadır. Ayrıca sermaye oluşumunda önemli etkileri bulunmaktadır. Ancak şunu da unutmamak gerekiyor, yabancı yatırımcılar yerli yatırımcıların yerini hiçbir zaman alamazlar (Agosin ve Mayer, 2000: 3).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkenin makroekonomik değerleri üzerinde olumlu katkıları sadece bir sektörle sınırlı kalmamaktadır. Diğer sektörlerde aşamalı olarak bu olumlu katkıdan yararlanabilir. Kaynak yetersizliği yaşayan ve mevcut kaynakları üretimde doğru kullanamayan, ayrıca dağıtım ve yönetim sorunu yaşayan gelişmekte olan ülkeler, daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duymaktadır. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımı bu ülkeler için sürdürülebilir gelişme, kalkınma ve istikrar demektir.

2. Suriye Sermayeli Yatırımlarının Türkiye Ekonomisi İçin Önemi

2011 yılında Suriye’de çıkan iç savaş ve çatışmalar 13,1 milyon dolayında Suriyelinin yaşadıkları yerlerden ayrılmasına neden olurken, 5,6 milyon Suriyelinin de başka ülkelere zorunlu olarak sığınmasına yol açmıştır. Bu süreçte, Suriye’den Türkiye’ye 3 milyon 642 bin 738 kişi göç etmek zorunda kalmıştır (Göç İdaresi, 2019). Türkiye’ye göç eden Suriyeli sığınmacıların, Türkiye’ye yük olduğu, işsizliği

artırdığı ve ücretleri düşürdüğü yönündeki tartışmalar devam ederken, Suriyeli sığınmacılar arasında sermayeleri, yetenekleri, bilgileri ve meslekleri ile çok sayıda sığınmacı Türkiye ekonomisine üretime yönelik yatırımlarla katkı sağlamaya devam etmektedir.

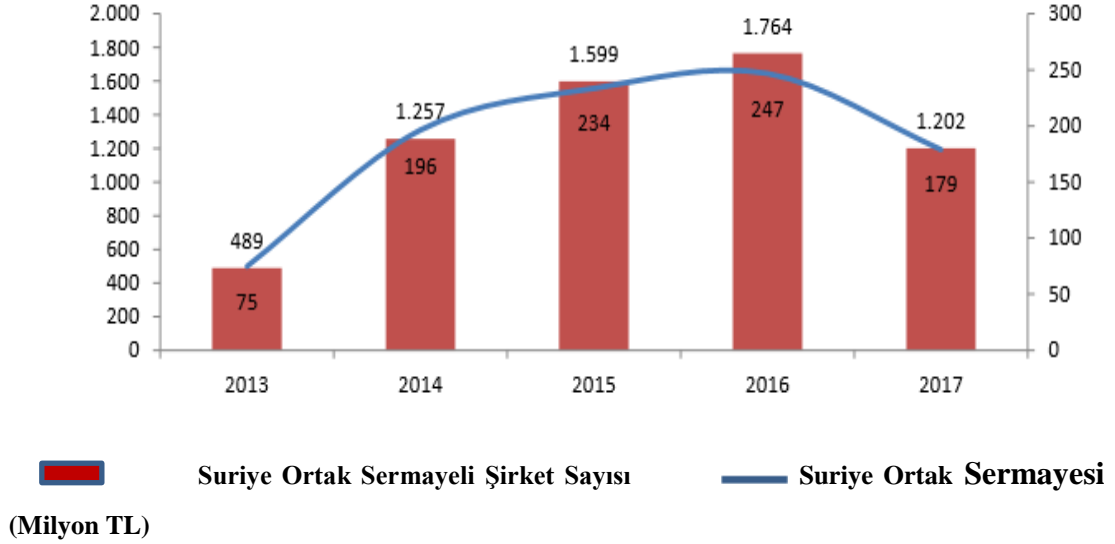
Suriyeli iş insanları ve sivil toplum kuruluşları ile yapılan ve yüz yüze görüşmelerde ve gözlemlerde kayıt dışı kurulan Suriye ortak sermayeli şirket sayısı ile beraber, 2011-2018 yılları arasında Türkiye’de kurulan Suriye ortak sermayeli şirket sayısı 10 binden fazla olduğu ifade edilmektedir (SİAD, 2019). TOBB ve TEPAV Şubat 2018 verilerine göre, Türkiye’de kurulan toplam şirket sayısı 10 bin 230 dolayındadır (TEPAV, 2018).

Gaziantep ilk göç alan kentler arasında aldığı için, göç ile beraber kurulan ilk şirketler genelde sınır kentlerde bulunmaktadır. 2018 yılı verilerine göre kayıt dışı şirketler hariç Gaziantep’te bin 500 dolayında (GSO ve GTO; 2018). Suriye ortak sermayeli şirket bulunmaktadır. Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret Odası verilerine göre 400 dolayında kayıtlı Suriye ortak sermayeli şirket bulunmaktadır. Gaziantep, rekabet açısından güçlü dünyanın yedinci kenti olarak, İstanbul’da 25 Dolara satılan bir ürünü Gaziantep 6 dolar dolayında bir fiyat ile satmaktadır (DTO, 2018). Kalite açısından da rekabet edilebilir marka ve ürünler Gaziantep’te üretilmektedir. Suriyeli sığınmacıların sermayeleri ile kurdukları şirketler, Gaziantep ekonomisine önemli bir katma değer sağlamaktadır.

Gaziantep gibi sınır kenti olan Şanlıurfa, ilk göç kitlesine ev sahipliği yapmıştır, bu nedenle Suriye ortak sermayeli şirketlerinin ilk kuruluş yerlerinden biri de Şanlıurfa olmuştur. Şanlıurfa, göç öncesi sanayileşme sürecini henüz tamamlayamadığı için Gaziantep kadar Suriye ortak sermayeli şirketlerin kurulması için cazip olanaklar sunamamıştır, buna rağmen 400 dolayında şirketin kurulması (ŞUTSO, 2018) gelecekte yeni yatırımcılar için önemli bir referans olmuştur. 2019 yılı içinde Suriyeli sığınmacıların önemli yatırım planları yaptıkları gözlenmiştir. Şanlıurfa, tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu ancak hizmet sektörünün sanayi sektörü ile beraber gelecek vadettiği bir ekonomiye sahiptir. Yerli ve ulusal yatırımlarla beraber, Suriye ortak sermayeli şirketlerin gelecek yıllarda yatırım

planlarına dahil ettikleri Şanlıurfa, en cazip teşvikleri barındırmaktadır. Grafik 1’de Suriye ortak sermayeli kurulan şirket sayısı ve sermaye miktarı gösterilmektedir.

Grafik 1. Suriye Ortak Sermayeli Kurulan Şirket Sayısı ve Sermaye Miktarı (Milyon TL) (2013-2017)

Kaynak: TOBB, TEPAV

Grafik 1’deki verilere göre, 2010-2012 yıllarında 278 şirket kurarak Türkiye’de yatırıma başlayan Suriyeli sığınmacıların yatırımları her yıl artarak devam ettiği görülmektedir. 2017 yılı içinde kurulan bin 202 şirket (toplam sermayesi 179 milyon TL) ile beraber, toplam 6 bin 589 Suriye ortak sermayeli şirketin kurulduğu gözlenmektedir. 2017 tarihi itibari ile kurulan Suriye ortak sermayeli şirket sayısı, 2016 yılına göre % 31,9 azalırken, Suriye ortak sermaye miktarında da % 27,5 oranında azalma meydana gelmiştir. 2013 yılında 489 şirket ile başlayan Suriyeli sığınmacıların yatırımları, 2014 yılında büyük bir artış göstermiştir. Türkiye’de yıllar itibari ile şirket kuruluşları artarak devam etmiştir, ancak 2017 yılında bir düşüş gözlenmektedir. 2017 yılında, bin 202 Suriye ortak sermayeli şirket olarak faaliyet göstermiştir 2010-2017 yılları arasında 6 bin 589 Suriye ortak sermayeli şirket kurulmuştur.

Tablo 1. İllere Göre Suriye Ortak Sermayeli Kurulan Şirket Sayısı (İlk 10 il 2017)

	Şirket Sayısı	Toplam Sermaye (Milyon TL)	Suriye Ortak Sermayesi (Milyon TL)
İstanbul	593	105,5	83,2
Mersin	224	40	29,4
Hatay	117	29,7	22,6
Gaziantep	92	27,4	21
Bursa	91	16,2	10,4
Kilis	22	7,8	5,2
Antalya	15	1,6	1,2
Şanlıurfa	10	1,2	0,8
Konya	6	0,7	0,7
Ankara	5	0,8	0,6

Kaynak: TOBB ve TEPAV

Tablo 1’deki verilere göre, 2017 yılında Suriye ortak sermayeli kurulan şirket sayısının en yüksek olduğu illerin başında İstanbul, Mersin, Hatay, Gaziantep, Bursa, Kilis, Antalya, Şanlıurfa, Konya ve Ankara bulunmaktadır. İstanbul, en fazla Suriye ortak sermayeli şirkete ev sahipliği yapan bir kent, ayrıca en fazla Suriyeli sığınmacı barındırmaktadır. Suriye ortak sermayeli şirketin (593 şirket) kurulduğu İstanbul’u, 224 şirket ile Mersin takip etmektedir. Suriye’den gelen göç hareketlerinin ilk giriş kapısı olan Hatay, en fazla Suriye ortak sermayeli şirketin (117 şirket) kurulduğu üçüncü kenttir. Tablo 2’de Suriye ortak sermayeli kurulan şirketlerin en çok faaliyet gösterdiği ilk 15 sektör gösterilmektedir.

Tablo 2. Suriye Ortak Sermayeli Kurulan Şirketlerin Faaliyet Gösterdiği İlk 15 Sektör (2017)

Faaliyet Açıklama (Nace Rev. 2)	Şirket Sayısı	Toplam Sermaye (Milyon TL)	Suriye Ortak Sermayesi (Milyon TL)
Toptan ticaret	427	81,5	62,8
Gayrimenkul faaliyetleri	148	23	17,3
Bina inşaatı	124	37,3	32
Perakende ticaret	120	23,7	16,1
Seyahat acentesi, tur operatörü ve diğer rezervasyon hizmetleri ve ilgili faaliyetler	41	6	4,8
Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri	34	4,2	2,9
Gıda ürünlerinin imalatı	31	6,7	6
Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı	31	4,5	3,6
İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri	22	1,6	1,3
Giyim eşyalarının imalatı	17	2	1,6
Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı	14	2	1,3
Diğer hizmet faaliyetleri	14	2	1,7
Eğitim	12	2,3	1,6
Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler	11	1,8	1,8
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	10	5,8	1,8

Kaynak: TOBB ve TEPAV

Tablo 2'deki verileri göre, Suriye ortak sermayeli şirketlerin (427 şirket) en çok "toptan ticaret" sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Bu şirketlere ait 81,5 milyon TL sermaye aynı şekilde "toptan ticaret" sektöründe yoğunlaşmaktadır. İkinci en büyük sektör (148 şirket) ile gayrimenkul faaliyetleri gelmektedir. Gayrimenkul sektöründe yoğunlaşmanın iki önemli nedeni bulunmaktadır. Suriyeli sığınmacıların nüfus olarak fazla olması ve göç edenlerin daha çok aileleri ile göç etmeleri konut ihtiyacında talep şoku yaratmış olabilir. Diğer bir neden ise, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ve barınmak amaçlı gayrimenkule yatırım yapıldığı düşünülebilir.

2017 yılında Suriye ortak sermayeli kurulan şirketlerin en çok faaliyet gösterdiği ilk 15 sektör arasında, perakende ticaret sektörü dördüncü sırada yer almaktadır. Suriye ortak sermayeli kurulan şirketlerin en çok faaliyet gösterdiği ilk 15 sektörde fazla değişim olmadığı gibi sıralamada da önemli bir değişim olmamıştır. 2011 yılından 2019 yılına kadar, sektör sıralamasında çok az bir değişime rağmen Suriyeli yatırımcıların sektör tercihlerinde önemli bir değişim olmamıştır.

TOBB ve TEPAV 2018 yılı verilerine göre, 2017 yılında Suriye ortak sermayeli kurulan şirketlerin sayısında 2016 yılına göre önemli artış olurken, 2018 yılında azalma görülmektedir. Şubat 2018’de yabancı ortak sermayeli kurulan 859 şirketin, 124’ü (% 14,4) Suriye ortak sermayeli olup yabancı ortak sermayesinin yüzde 11,2’sini oluşturmaktadır. Ocak-Kasım 2018 döneminde toplam sermayesi 258,4 milyon TL olan bin 517 Suriye ortak sermayeli şirket kurulmuştur. Bu şirketlerin geçen yıla ve aynı döneme göre sayısı % 7,7; sermaye miktarları ise % 17,5 dolayında artış göstermiştir (TOBB ve TEPAV: 2019). Suriye ortak sermayeli şirketler yoğun olarak toptan ticaret sektöründe kurulmuştur. Toptan ticaret sektörünü gayrimenkul faaliyetleri, bina inşaatı, yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri, seyahat acentesi ve tur operatör faaliyetleri izlemektedir.

En fazla şirketin kurulduğu sektörlerin başında toptan ticaret sektörü gelmektedir, bu sektörü gayrimenkul faaliyetleri, bina inşaatı ve perakende ticaret izlemektedir. Eylül 2018’de seyahat acentesi, tur operatörlüğü ve rezervasyon hizmetleri, yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetlerinde şirket kuruluşlarının artışı gözlenmiştir. Türkiye genelinde toplam 9 bin 498 şirket kurulmuştur. Kurulan şirket sayısı Ekim 2017’ye göre % 4,9 azalış; Eylül 2018’e göre % 11 artış göstermiştir. Bu şirketler arasında % 15,8 oranında yabancı ortak sermayeli şirketler yer almıştır. İl bazında İstanbul en yüksek yabancı ortak şirkete ev sahipliği yaparken, Hatay, Mersin, Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa önemli yatırımların olduğu iller arasında yer almaktadır (TEPAV: 2019).

Suriyeli şirketler doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile üretim faktörlerinin kullanılmasına yönelik teknik bilgi, uzmanlık ve teknoloji transferi sunarak üretimde ve yönetimde verimlilik artışı sağlamaktadır. Çalışma hayatında yeni istidam olanakları ve iş tanımlarının oluşmasına da katkı sağlayan Suriyeli sığınmacıların doğrudan yabancı sermaye yatırımları, işsizliği azaltıcı olumlu etkiler yapmaktadır. Üretimde yeni teknoloji kullanılması, AR GE faaliyetleri ve yeni uluslararası pazarların keşfi uluslararası ticareti artırıcı etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler yatırım yapılan ülkenin dış ticaret açığını azaltıcı olumlu etkiler yaratacaktır. Teknoloji kullanımı ülkelerin dış ticareti üzerine baskılar yaparak döviz piyasası üzerinde

olumsuz etkiler yaratmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkelerin döviz tasarrufuna da katkılar sağlar.

Suriyeli sığınmacıların doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım yapan şirket ve kişilere de önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle düşük vergi, enerji, sosyal güvenlik primi ve arazi gibi teşvikler, ucuz iş gücü ve hammadde avantajı sağlamaktadır. 2011-2019 yılları arasında Türkiye için küresel ve ulusal birçok olumsuzluk ekonomide kısa süreli daralmalara yol açmıştır. Türkiye, terör olayları, darbe girişimleri, dövizde spekülasyon oyunları, faiz lobileri gibi bir çok ekonomik ve siyasi oyunlara karşı mücadele ederken beklenen ekonomik gelişme hedeflerinden fazla uzaklaşmandan ortalama bir performans sergilemiştir. Bu süreçte Suriyeli sığınmacılar yatırımları, tüketimleri ve istihdama katkıları ile ekonomide görülebilir bir büyümeye destek vermiştir.

Suriyeli sığınmacılar yaşadıkları illerde yoğunluğa göre talepte önemli artışlara neden olmaktadır, bu durumda üretim artışı başta temel tüketim ürünleri olmak üzere inşaat, tekstil, ev aletleri ve seyahat alanında üretimi artırmaktadır. Şubat 2019’da Suriye ortak sermayeli 71 şirket kurulmuş ve Suriye ortaklı şirketlerin toplam Suriye ortak sermayesi 13 milyon TL’dir. Şubat 2019’da kurulan Suriyeli şirket sayısı bir önceki yıla göre % 43, Suriye ortak sermayesi ise % 12 oranında azalmıştır. Suriye ortak sermayeli şirketler Şubat 2019’da en çok “toptan ticaret” sektöründe yoğunlaşmıştır (TEPAV, 2019).

Suriyeli iş adamları en çok İstanbul, Gaziantep, Mersin, Bursa ve Şanlıurfa’ya yatırım yapmaktadır. Gelecek yıllarda yapılacak yatırımların da bu illerde yapılması yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Suriyeli sığınmacılar Türkiye’de bir çok kentte ve çok sektörde yatırım yapmaya devam etmektedir. Şanlıurfa’da 150 dönüm arazi üzerinde 80 milyon lira sermaye ile 20 fabrika kurmak için projeler geliştirmektedir. Bu yatırımlarla, bin 500 kişiye istihdam sağlanması amaçlanmıştır. Türkiye genelinde 300 dolayında üyesi olan SİAD, 15 bin kişiye istihdam sağlamaktadır (SİAD, 2018).

Suriyeli yatırımcıların çoğu Türkiye’de ilk kez girişimci olmalarına rağmen, yatırım yaptıkları alanlarda başarılı olduğu görülmektedir. Yatırım açısından teknik

ve yönetim açısından çok fazla uzmanlık bilgileri olmasa da, ihracat yaparak yeni pazarlar keşfeden, yeni üretim teknikleri geliştiren, ülkeye döviz girdisi sağlayan ve binlerce şirket kuran Suriyeli iş insanları, kendilerine yönelik oluşan ön yargılara rağmen etkin üretimde rol oynamaktadır.

3. Suriyeli Yatırımcıların Ait Bulgular ve Yorumlar

Araştırma ve Yöntem

Bu çalışmada, Suriyeli sığınmacıların Türkiye ekonomisine olan etkileri sermaye piyasası yönü analiz edilmiştir. Suriyeli sığınmacıların Türkiye ekonomisine etkileri genelde teorik olarak analiz edilirken, yerelde Gaziantep ve Şanlıurfa'da bir saha çalışması ile elde edilen verilerden yola çıkarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Suriyeli sığınmacıların Türkiye ekonomisine yerel düzeyde etkilerini ölçmek için anket yöntemi kullanılmıştır. Anket çalışması ayrıca, gözlem ve yüz yüze yapılan görüşmelerle desteklenmiştir. Anket çalışması, Gaziantep ve Şanlıurfa kentlerinde, Basit Tesadüfü Yöntemle seçilen örneklem gruplara uygulanmıştır. Ankette de kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Sığınmacıların sermaye yolu ile katkılarının araştırmasında ayrıca, nitel araştırma yöntemi de kullanılmıştır. Gözlem, görüşme ve belge analizi gibi araçların kullanılması ile veriler kendi doğal ortamında, gerçeklere uygun olarak toplanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, Suriyeli sığınmacılara “tüketen ve yük olan yabancılar” olarak değil, bilimsel veriler ışığında Suriyeli sığınmacılara, “üreten bireyler” bakış açısı ile yaklaşmaktadır.

Araştırmanın evreni, 2011 yılından bu güne kadar Suriye’de meydana gelen iç savaş nedeni ile Türkiye’ye yerleşen 3 milyon 642 bin 738 Suriyeli sığınmacı arasında yer alan 15-64 yaş grubu tercih edilmiştir. Çalışmada, 15-64 yaş grubunda 418 örneklem rastgele seçilmiştir.

Bu çalışmanın Gaziantep ve Şanlıurfa kentleri iler sınırlandırılmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Her iki kent, sınırda ve göç yolunda yer almaktadır. Ayrıca

sığınmacıların en yoğun yaşadıkları kentler arasında Şanlıurfa'nın ikinci, Gaziantep'in üçüncü sırada yer alması bir başka tercih nedeni olmuştur.

Gaziantep, Türkiye'nin sanayileşmesinde yatırım açısından önem arz eden bir ekonomiye sahip olma özelliği ile tercih edilirken, Şanlıurfa tarım, inşaat, turizm ve gıda gibi sektörlerde yatırıma açık ve teşvikleri ile çekici bir kent olma özelliği taşıdığı için tercih edilmiştir. Her iki kentin ekonomik özellikleri göç yolunda yer alan bu iki sınır kentini çekici hale getirmektedir.

Çalışma alanlarını ve örneklem grubunun oluşturduğu kişileri daha yakından tanımak için yaklaşık iki yıl Gaziantep ve Şanlıurfa'da gözlemler yapılmıştır. Türkiye'de hizmet veren Suriye iş insanlarının kurduğu derneklere gerçekleştirilen ziyaretlerde iş insanları ve çalışanlarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda etik unsurlar önem arz etmektedir. Çünkü elde edilen veriler insandan elde edilmektedir. Bu düşünce ile araştırma planı, araştırmanın amaçlarına, doğasına ve felsefesine etik olarak bağlı kalmıştır. Katılımcıların etnik yapıları, kültürleri ve söylemlerine karşı tarafsız bir duruş sergilenmiştir. Araştırma sürecinde etik sorunların farkında olarak bu sorunlara karşı duyarlı olunmuştur.

Tablo 3: Suriyeli Yatırımcıların Türkiye'de Yatırım Yaptığı Kente Göre Dağılımları

Türkiye'de Yaşanan İl	Sayı	Yüzde(%)
Gaziantep	218	52,2
Şanlıurfa	200	47,8
Toplam	418	100,0

Tablo 3'de, Suriyeli yatırımcıların Türkiye'de yatırım yaptığı ile göre dağılımları incelendiğinde, %57,2'sinin Gaziantep, %47,8'inin Şanlıurfa olduğu belirlenmiştir.

Şanlıurfa'da kurulan Suriye sermayeli şirketlerin çoğu küçük ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Sermaye miktarları da çok yüksek değildir. Ancak son dönemlerde kurulan çok az şirket yüksek sermaye ile kurulmuştur. Şanlıurfa'da yerel

yönetimlerin teşvikleri, teknik destekleri ve danışmanlık hizmetleri ile Şanlıurfa'da sermaye, üretim ve tesis açısından büyük ölçekli Suriye sermayeli şirketlerin kurulması yönünde önemli projeler hayata geçirilmek için çalışmalar yapılmaktadır. Gaziantep'te kurulan Suriye sermayeli şirketlerin çoğu yüksek sermayeli kurulan şirketlerdir. Sermaye, üretim ve tesis açısından büyük ölçekli şirketler yerel işletmelerle rekabet edebilecek güçtedir. Gaziantep'in ihracatına önemli katkıları olan Suriyeli şirketlerin ayrıca istihdam yaratmada önemli etkileri bulunmaktadır.

Tablo 4: Suriyeli Yatırımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	Sayı	Yüzde(%)
Erkek	390	93,3
Kadın	28	6,7
Toplam	418	100,0

Tablo 4'de, Suriyeli Yatırımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları incelendiğinde, %6,7'sinin kadın, %93,3'ünün erkek olduğu görülmektedir. Kadın girişimci sayısı çok düşük ve daha çok kozmetik ve hizmet sektöründe yatırım yapmıştır.

Tablo 5: Suriyeli Yatırımcıların Şirketinin Hukuki Statüsüne Göre Dağılımları

Şirketin Hukuki Statüsü	Sayı	Yüzde(%)
Adi Şirket	177	42,3
Anonim Şirket	91	21,8
Limitet Şirket	126	30,1
Komandit Şirket Veya Holding	24	5,7
Toplam	418	100,0

Tablo 5’de, Suriyeli yatırımcıların şirketinin hukuki statüsüne göre dağılımları incelendiğinde, %42,3’ünün adi şirket, %21,8’inin anonim şirket, %30,1’inin limitet şirket, %5,7’sinin komandit şirket veya holding olduğu belirlenmiştir. Suriyeli yatırımcılar daha çok adi şirket kurarak ekonomiye katkılar sağlamaktadır. Limitet şirket kuruluşları ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 6: Suriyeli Yatırımcıların Ortak Sayısına Göre Dağılımları

Ortak Sayısı	Sayı	Yüzde(%)
1	122	57,5
2	48	22,6
3	22	10,4
4	20	9,4
Toplam	212	100,0

Tablo 6’da Suriyeli yatırımcıların ortak sayısına göre dağılımları incelendiğinde, %57,5’inin 1, %22,6’sının 2, %10,4’ünün 3, %9,4’ünün 4 olduğu belirlenmiştir. Gaziantep ve Şanlıurfa’da kurulan Suriyeli şirketlerin çoğu tek ortaklı şirketlerdir. Yüz yüze yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde Suriyeli yatırımcıların çoğunun sermaye sahipliği ve miktarı açısından tek başına yatırım yapacak güçte olduğu, ancak teknik bilgi, mevzuat ve yönetsel yetersizliklerden dolayı çok ortaklı yatırımları tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 7: Suriyeli Yatırımcıların Ortaklarının Milliyetlerine Göre Dağılımları

Ortaklarının Milliyetleri	Sayı	Yüzde(%)
Suriye Arap Cumhuriyeti	106	50,0
Türkiye Cumhuriyeti	62	29,2
Diğer	44	20,8

Toplam	212	100,0
--------	-----	-------

Tablo 7’de Suriyeli yatırımcıların ortaklarının milliyetlerine göre dağılımları incelendiğinde, %50,0’ının Suriye Arap Cumhuriyet, %29,2’sinin Türk Cumhuriyeti, %20,8’inin diğer olduğu belirlenmiştir. Suriyeli yatırımcıların çoğu sermaye miktarı açısından tek başına yatırım yapacak yeterliliğe sahip iken, Türkiye vatandaşları ile (%29,2) ortak şirket kurmaları, sermayeden çok teknik bilgi ve mevzuat bilgisi ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Tablo 8: Suriyeli Yatırımcıların Şirketlerinin Kuruluş Tarihine Göre Dağılımları

Şirketlerinin Kuruluş Tarihi	Sayı	Yüzde(%)
2012	8	1,9
2013	84	20,1
2014	130	31,1
2015	84	20,1
2016	28	6,7
2017	46	11,0
2018	38	9,1
Toplam	418	100,0

Tablo 8’de, Suriyeli yatırımcıların şirketlerinin kuruluş tarihine göre dağılımları incelendiğinde, %1,9’unun 2012, %20,1’inin 2013, %31,1’inin 2014, %20,1’inin 2015, %6,7’sinin 2016, %11,0’ının 2017, %9,1’inin 2018 olduğu belirlenmiştir.

Suriyeli şirketler en çok 2014-2015 yıllarında kurulduğu görülmektedir. Göçün meydana geldiği 2011 yılında kayda değer şirket kurulmamıştır. 2012 yılında da

kurulan şirket sayısı 8 ve toplam şirket sayısının %1,9'u oranındadır. 2018 yılında kurulan şirket sayısı 38 olarak görülmektedir. 2019 ve sonrası ekonomik büyüme ve istikrar ve güven ortamı oluştuğu takdirde hem Gaziantep'te hem de Şanlıurfa'da planlanmış ve programa alınmış önemli yatırımlar bulunmaktadır.

Tablo 9: Suriyeli Yatırımcıların Kuruluş Sermayesine Göre Dağılımları

Kuruluş Sermayesi	Sayı	Yüzde(%)
10.000- 30.000 TL	190	45,5
30.001- 100.000 TL	66	15,8
100.001-300.000 TL	140	33,5
300.001-500.000 TL	22	5,3
Toplam	418	100,0

Tablo 9'da, Suriyeli yatırımcıların kuruluş sermayesine göre dağılımları incelendiğinde, %45,5'inin 10.000-300.000 TL, %15,8'inin 30.001-100.000 TL, %33,5'inin 100.001-300.000 TL, %5,3'ünün 300.001-500.000 TL olduğu belirlenmiştir. Tablo 2'de ifade edildiği gibi, Suriyeli şirketlerin çoğu küçük sermayeli işletmelerden oluşmaktadır. Toplam işletmelerin %45,5'i düşük sermayeli işletme olarak görülmektedir. Büyük sermayeli şirket oranı %5,3 dolayındadır, bu şirketlerin çoğu Gaziantep'te faaliyet göstermektedir.

Tablo 10: Suriyeli Yatırımcıların Faaliyet Alanına Göre Dağılımları

Faaliyet Alanına	Sayı	Yüzde(%)
Tekstil	22	5,3
Gıda	58	14
Restoran	40	9,6
Elektronik	52	12,5
Mobilya	36	8,7
Turizm	19	4,6
Eğitim	36	8,7
Otomotiv	48	11,6
Sağlık	46	11,1
Diğer	45	10,8
Toplam	415	100,0

Tablo 10’da Suriyeli Yatırımcıların faaliyet alanına göre dağılımları incelendiğinde, %5,3’ünün tekstil, %14,0’ının gıda, %9,6’sının restoran, %12,5’inin elektronik, %8,7’sinin mobilya, %7,7’sinin turizm, %8,6’sının eğitim, %11,6’sının otomotiv, %11,1’inin sağlık, %10,8’inin diğer olduğu belirlenmiştir.

Tablo 11: Suriyeli Yatırımcıların Çalışan Sayısına Göre Dağılımları

Çalışan Sayısı	Sayı	Yüzde(%)
1-3 kişi	242	57,9
4-9 kişi	92	22
10-15 kişi	44	10,5
16 kişi ve üzeri	40	9,6
Toplam	418	100,0

Tablo 11’de, Suriyeli yatırımcıların çalışan sayısına göre dağılımları incelendiğinde, %57,9’unun 1-3 kişi, %22,0’inin 4-9 kişi, %10,5’inin 10-15 kişi, %9,6’sının 16 kişi ve üzeri olduğu belirlenmiştir. Suriye sermayeli şirketlerin çoğunda (%57,9) Ortalama 1 ile 3 kişi istihdam edilmektedir. 16 kişi ve daha fazla çalışan istidam eden şirketlerin oranı toplam şirketler arasında % 9,6 dolayındadır. Gaziantep ve Şanlıurfa’da kurulan şirketlerin sayısı Gaziantep (1600 şirket), Şanlıurfa’da (360 şirket) dikkate alınacak olursa sadece iki kentte kurulan şirketlerin kayıt içi istihdamı azımsanmayacak kadar önem arz etmektedir. Türkiye genelinde yaklaşık 10 bin dolayında olduğu bilinen Suriyeli şirket sayısında istihdam edilen iş gücünün sayısı kayıt dışı ile beraber 100 bin dolayında olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 12: Suriyeli Yatırımcıların İhracat Yapma Durumlarına Göre Dağılımları

Çalışan Sayısı	Sayı	Yüzde(%)
1-3 kişi	242	57,9
4-9 kişi	92	22
10-15 kişi	44	10,5
16 kişi ve üzeri	40	9,6
Toplam	418	100,0

Tablo 12’de, Suriyeli yatırımcıların ihracat yapma durumlarına göre dağılımları incelendiğinde, %20,6’sının evet, %79,4’ünün hayır olduğu belirlenmiştir. Gaziantep ve Şanlıurfa’da kurulan şirketlerin yaklaşık % 20,6’sı ihracat yapan şirketlerdir. İhracat yapmayan % 79,4 dolayında şirket arasında önemli

bir bölümü dolaylı olarak, yani başka şirketler üzerinden üretimlerini dış pazarlara ulaştırmaktadır.

Tablo 13: Suriyeli Yatırımcıların Toplam İhracat Miktarı (2017)

2017 Yılı Toplam İhracat Miktarı	Sayı	Yüzde(%)
0- 50.000 USD	54	62,8
50.001-100.000 USD	24	27,9
100.001-150.000 USD	8	9,3
Toplam	86	100,0

Tablo 13’de, Suriyeli Yatırımcıların 2017’de toplam ihracat miktarı göre dağılımları incelendiğinde, %62,8 0-50.000 USD, %27,9’unu 50.001-100.000 USD, %9,3’ünün 100.001-150.000 USD olduğu belirlenmiştir. Gaziantep ve Şanlıurfa’da kurulan şirketlerin 2017 yılında ihracat oranları analiz edildiğinde, ihracat yapan firmaların daha çok (0-50 Bin Dolar) aralığında ihracat yaptıkları görülmektedir. En yüksek ihracat yapan firma sayısı ise %9,3 oranındadır.

Tablo 14: Suriyeli Yatırımcıların Toplam İhracat Miktarı (2018)

2017 Yılı Toplam İhracat Miktarı	Sayı	Yüzde(%)
0- 50.000 USD	54	62,8
50.001-100.000 USD	24	27,9
100.001-150.000 USD	8	9,3
Toplam	86	100,0

Tablo 14’de, Suriyeli yatırımcıların 2018’de toplam ihracat miktarı göre dağılımları incelendiğinde, %53,5’inin 0-50.000 USD, %46,5’inin 50.001-150.000 USD veya üzeri olduğu belirlenmiştir. 2018 yılı Suriyeli şirketlerin ihracat miktarları analiz edildiğinde, düşük oranda ihracat yapan firma sayısında düşüş olduğu görülmektedir. Buna karşılık yüksek oranda ihracat yapan şirketlerin sayısında artış gözlenmektedir.

Tablo 15: Suriyeli Yatırımcıların İhracat Yaptığı Ülkelere Göre Dağılımları

İhracat Yapılan Ülkeler	Sayı	Yüzde(%)
Orta Doğu	74	86,0
Avrupa	12	14,0
Toplam	86	100,0

Tablo 15’de, Suriyeli yatırımcıların ihracat yaptığı ülkelere göre dağılımları incelendiğinde, %86,0’ının Orta Doğu, %14,0’inin Avrupa olduğu belirlenmiştir.

Tablo 16: Yatırımcıların Ödediği Gelir ve Kurumlar Vergisi Tutarına (2017)

2017 Yılında Devlete Verilen Gelir Ve Kurumlar Vergisi Toplamı	Sayı	Yüzde(%)
8.000-20.000 TL	250	59,8
20.001-50.000 TL	62	14,8
50.001 TL ve Üzeri	106	25,4
Toplam	418	100,0

Tablo 16’da, Suriyeli yatırımcıların 2017’de Türkiye Cumhuriyeti devletine ödediği gelir ve kurumlar vergisi toplam tutarına göre dağılımları incelendiğinde, %59,8’inin 8-20.000 TL, %14,8’inin 20.001-50.000 TL, %25,4’ünün 50.001 TL ve üzeri olduğu belirlenmiştir. Suriyeli yatırımcıların vergi ödemedikleri yönünde çok yaygın yanlış bilgiler bulunmaktadır. Suriyeli şirketler devlete vergi ödemektedir. Şirketlerin yaklaşık %59,8’i (8.000 TL ile 20.000 TL) arasında düşük oranda vergi ödemektedir. (50.001 TL) ve üzerinde yüksek vergi ödeyen şirket oranı %25,4 dolayındadır.

Tablo 17: Yatırımcıların KOBİ’lere verilen Devlet Teşviklerinden Yararlanma Durumu

KOBİ’lere Verilen Devlet Teşviklerinden Yararlanma	Sayı	Yüzde(%)
Evet	0	0,0
Hayır	418	100,0
Toplam	418	100,0

Tablo 17’de, Suriyeli yatırımcıların KOBİ’lere verilen devlet teşviklerinden yararlanma durumuna göre dağılımları incelendiğinde, %100,0’inin hayır olduğu belirlenmiştir. Suriyeli şirketlere 2018 yılı dâhil olmak üzere herhangi bir KOBİ teşviki verilmediği görülmektedir. 2019 yılı ve sonrası için planlanan ve programa alınan bazı yerel teşvikler kısmen hayata geçirilmiştir. Gaziantep ve Şanlıurfa’da en önemli sayılabilecek teşvik alt yapısı hazır olan arsa ve yer teşvikleridir.

Tablo 18: Yatırımcıların, Türkiye’den Önce Suriye’de İşletme Sahibi Olma Durumu

Türkiye’den Önce Suriye’de İşletme Olması	Sayı	Yüzde(%)
Evet	310	74,2
Hayır	108	25,8
Toplam	418	100,0

Tablo 18’de, Suriyeli yatırımcıların Türkiye’den önce Suriye’de işletme olmasına göre dağılımları incelendiğinde, %72,4’ünün evet, %25,8’inin hayır olduğu belirlenmiştir. Gaziantep ve Şanlıurfa’da yatırım yapan iş insanlarının çoğu daha önce Suriye’de herhangi bir alanda yatırım yaptıkları görülmektedir.

Tablo 19: Suriyeli Şirketlerin Kuruluş Sermayesi ile Yatırım Yapılan Kent Arasındaki İlişki

Şirketin Kuruluş Sermayesi	Yatırım Yapılan İl	
	Gaziantep	Şanlıurfa
10-30.000 USD	n	8
	%	4,20
30.001-100.000 USD	n	24
	%	36,40
100.0001-300.000 USD	n	70
	%	50,00
300.0001-500.000 USD	n	18
	%	81,80

Suriyeli yatırımcıların şirketlerinin kuruluş sermayesi ile yatırım yapılan il arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre katılımcıların şirketlerinin kuruluş sermayesi ile yatırım yapılan il arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır.

Şirketin kuruluş sermayesi 10-30.000 USD (%95,80) oranında, 30.001-100.000 USD olanların (%63,60) oranında büyük çoğunluğunun yatırım yapılan kentin Şanlıurfa olduğu belirlenirken, 100.001-300.000 USD olanların (%50,00) oranında, 300.001-500.000 USD olanların (%81,80) oranında büyük çoğunluğunun Gaziantep olduğu belirlenmiştir.

Tablo 20: Yatırımcıların Şirketlerinin Kuruluş Sermayesi ile Ortak Olması Arasındaki İlişki

Şirketin Kuruluş Sermayesi	Yatırım Yapılan İl	
	Gaziantep	Şanlıurfa
10-30.000 USD	n	8
	%	4,20
30.001-100.000 USD	n	24
	%	36,40
100.0001-300.000 USD	n	70
	%	50,00
300.0001-500.000 USD	n	18
	%	81,80

Suriyeli yatırımcıların şirketlerinin kuruluş sermayesi ile yatırım yapılan il arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre katılımcıların şirketlerinin kuruluş sermayesi ile yatırım yapılan il arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır. Şirketin kuruluş sermayesi 10-30.000 USD olanların %54,70 oranında, 100.001-300.000 USD olanların %51,00 oranında, 300.001-500.000 USD olanların %90,90 oranında büyük çoğunluğunun ortağı olduğu belirlenirken, 30.001-100.000 USD olanların %72,70 oranında, büyük çoğunluğunun ortağının olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 21: Suriyeli Yatırımcıların İhracat Yapma Durumu ile 2017’de Türkiye Cumhuriyeti Devletine Ödediğiniz Gelir Ve Kurumlar Vergisi Toplamı Arasındaki İlişki

Şirketin Kuruluş Sermayesi	Yatırım Yapılan İl	
	Gaziantep	Şanlıurfa
10-30.000 USD	n	8
	%	4,20
30.001-100.000 USD	n	24
	%	36,40
100.0001-300.000 USD	n	70
	%	50,00
300.0001-500.000 USD	n	18
	%	81,80

Suriyeli yatırımcıların ihracat yapma durumu ile 2017’de Türkiye Cumhuriyeti devletine ödediğiniz gelir ve kurumlar vergisi toplamı arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre katılımcıların ihracat yapma durumu ile 2017’de Türkiye Cumhuriyeti devletine ödediğiniz gelir ve

kurumlar vergisi toplamı arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır. İhracat yapma durumları evet olanların %55,80 oranında, hayır olanların %60,80 oranında büyük çoğunluğunun 2017’de Türkiye Cumhuriyeti devletine ödediğiniz gelir ve kurumlar vergisi toplamı 8-20.000 TL olduğu belirlenmiştir.

Tablo 22: Suriyeli Yatırımcıların İhracat Yapma Durumu İle Türkiye’den Önce Suriye’de İşletme Olması Arasındaki İlişki

İhracat Yapma Durumu		Türkiye’den Önce Suriye’de İşletme Olması	
		Evet	Hayır
Evet	n	88,40	11,60
	%	234	98
Hayır	n	70,50	29,50
	%	88,40	11,60

Suriyeli yatırımcıların ihracat yapma durumu ile Türkiye’den önce Suriye’de işletme olması arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre katılımcıların ihracat yapma durumu ile Türkiye’den önce Suriye’de işletme olması arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır. İhracat yapma durumları evet olanların %88,40 oranında, hayır olanların %88,40 oranında büyük çoğunluğunun Türkiye’den önce Suriye’de işletmesi olduğu belirlenmiştir.

Tablo 23: Suriyeli Şirketlerin Ortak Sayısı ve Şirketlerinin Kuruluş Sermayesi İle Yatırım Yapılan Kent Arasındaki İlişki

Şirketin Ortak Sayısı		Yatırım Yapılan İl	
		Gaziantep	Şanlıurfa
1	n	74	48
	%	60,70	39,30
2	n	22	26
	%	45,80	54,20
3	n	12	10
	%	54,50	45,50
4	n	2	18
	%	10,00	90,00

Şirketin Kuruluş Sermayesi		Yatırım Yapılan İl	
		Gaziantep	Şanlıurfa
10-30.000 TL	n	82	108

	%	43,20	56,80
30.001-100.000 TL	n	32	34
	%	48,50	51,50
100.001-300.000 TL	n	86	54
	%	61,40	38,60
300.001-500.000 TL	n	18	4
	%	81,80	18,20

Suriyeli yatırımcıların şirketinin ortak sayısı ile yatırım yapılan il arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre Suriyeli işverenlerin şirketinin ortak sayısı ile yatırım yapılan il arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır.

Şirketin ortak sayısı bir olanların %60,70 oranında, iki olanların %54,50 oranında büyük çoğunluğunun yatırım yaptığı il Gaziantep olduğu belirlenirken iki olanların %54,20 oranında, dört olanların %90,00 oranında büyük çoğunluğunun yatırım yaptığı il Şanlıurfa olduğu belirlenmiştir.

Suriyeli yatırımcıların şirketlerinin kuruluş sermayesi ile yatırım yapılan il arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre Suriyeli işverenlerin şirketlerinin kuruluş sermayesi ile yatırım yapılan il arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır.

Şirketin kuruluş sermayesi 10-30.000 TL olanların %60,70 oranında, 30.001-100.000 TL olanların %51,50 oranında büyük çoğunluğunun yatırım yaptığı il Şanlıurfa olduğu belirlenirken 100.001-300.000 TL olanların %61,40 oranında, 300.001-500.000 TL olanların %81,80 oranında büyük çoğunluğunun yatırım yaptığı il Gaziantep olduğu belirlenmiştir.

Tablo 24: Suriyeli Yatırımcıların İhracat Yapma Durumu ve Türkiye'den Önce Suriye'de İşletme Olması ile Şirketin Kuruluş Sermayesi Arasındaki İlişki

İhracat Yapma Durumu	Şirketin Kuruluş Sermayesi				
	10-30.000 TL	30.001-100.000 TL	100.001-300.000 TL	300.001-500.000 TL	
Evet	n	6	18	56	6
	%	7,00	20,90	65,10	7,00
Hayır	n	184	48	84	16
	%	55,40	14,50	25,30	4,80

Türkiye'den Önce Suriye'de İşletme Olması	Şirketin Kuruluş Sermayesi				
	10-30.000 TL	30.001-100.000 TL	100.001-300.000 TL	300.001-500.000 TL	
Evet	n	108	52	128	22
	%	34,80	16,80	41,30	7,10
Hayır	n	82	14	12	0
	%	75,90	13,00	11,10	0,00

Suriyeli yatırımcıların ihracat yapma durumu ile şirketin kuruluş sermayesi arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre Suriyeli yatırımcıların ihracat yapma durumu ile şirketin kuruluş sermayesi arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır.

İhracat yapma durumu evet olanların %65,10 oranında büyük çoğunluğunun şirketinin kuruluş sermayesi 100.001-300.000 TL olduğu, hayır olanların %55,40 oranında büyük çoğunluğunun şirketinin kuruluş sermayesi 10-30.000 TL olduğu belirlenmiştir.

Suriyeli yatırımcıların Türkiye'den önce Suriye'de işletmelerinin olması durumu ile şirketin kuruluş sermayesi arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre Suriyeli yatırımcıların Türkiye'den önce Suriye'de işletmelerinin olması durumu ile şirketin kuruluş sermayesi arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır.

Türkiye'den önce Suriye'de işletmeleri olanların %41,30 oranında büyük çoğunluğunun şirketinin kuruluş sermayesi 100.001-300.000 TL olduğu, işletmesi olmayanların %75,90 oranında büyük çoğunluğunun şirketinin kuruluş sermayesi 10-30.000 TL olduğu belirlenmiştir.

Tablo 25: Suriyeli Yatırımcıların Türkiye'den Önce Suriye'de İşletmelerinin Olması Durumu İle 2017 Yılı Toplam İhracat Miktarı Arasındaki İlişki

Türkiye'den Önce Suriye'de İşletmelerinin Olması	2017 Yılı Toplam İhracat Miktarı			
	0-50.000 TL	50.001-100.000 TL	100.001-150.000 TL	
Evet	n	52	16	8
	%	68,40	21,10	10,50
Hayır	n	2	8	0
	%	20,00	80,00	0,00

Suriyeli yatırımcıların Türkiye’den önce Suriye’de işletmelerinin olması durumu ile 2017 yılı toplam ihracat miktarı arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre Suriyeli Yatırımcıların Türkiye’den önce Suriye’de işletmelerinin olması durumu ile 2017 yılı toplam ihracat miktarı arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır.

Türkiye’den önce Suriye’de işletmelerinin olması durumu evet olanların %68,40 oranında büyük çoğunluğunun 2017 yılı toplam ihracat miktarı 0-50.000 TL olduğu belirlenirken daha önce işletmesi olmayanların %,80,00 oranında büyük çoğunluğunun 2017 yılı toplam ihracat miktarı 50.001-100.000 TL olduğu belirlenmiştir.

Tablo 26: Suriyeli Yatırımcıların 2017’de Devlete Ödediği Gelir ve Kurumlar Vergisi Toplam Tutarı ile İhracat Yapma Durumu Arasındaki İlişki

2017’de Devlete Verilen Gelir ve Kurumlar Vergisi Toplamı	İhracat Yapma Durumu	
	Evet	Hayır
8-20.000 TL	n	48
	%	19,20
20.001-50.000 TL	n	30
	%	48,40
50.001 TL ve üzeri	n	8
	%	7,50

Suriyeli yatırımcıların 2017’de Türkiye Cumhuriyeti Devletine ödediği gelir ve kurumlar vergisi toplam tutarına ile ihracat yapma durumu arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre Suriyeli işverenlerin 2017’de Türkiye Cumhuriyeti Devletine ödediği gelir ve kurumlar vergisi toplam tutarına ile ihracat yapma durumu arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır.

2017’de Türkiye Cumhuriyeti Devletine ödediği gelir ve kurumlar vergisi toplam tutarı 8-20.000 TL olanların %80,00 oranında, 20.001-50.000 TL olanların %51,60 oranında, 50.001 TL ve üzeri olanların %92,50 oranında büyük çoğunluğunun ihracat yapmadığı belirlenmiştir.

Tablo 27: Suriyeli Yatırımcıların İhracat Yaptıkları Ülkeler İle 2017 Yılı Toplam İhracat Miktarı Arasındaki İlişki

İhracat Yapılan Ülkeler	2017 Yılı Toplam İhracat Miktarı		
	0-50.000 TL	50.001-100.000 TL	100.001-150.000 TL
Ortadoğu	n	50	20
	%	67,60	27,00
Avrupa	n	4	4
	%	33,30	33,30

Suriyeli yatırımcıların ihracat yaptıkları ülkeler ile 2017 yılı toplam ihracat miktarı arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre Suriyeli yatırımcıların ihracat yaptıkları ülkeler ile 2017 yılı toplam ihracat miktarı arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır. İhracat yapılan ülkeler Ortadoğu olanların %67,60 oranında, Avrupa olanların %,33,30 oranında büyük çoğunluğunun 2017 yılı toplam ihracat miktarı 0-50.000 TL olduğu belirlenmiştir.

Tablo 28: Suriyeli Yatırımcıların 2017’de Ödediği Gelir ve Kurumlar Vergisi Toplam Tutarı ve İhracat Yaptıkları Ülkelerle, 2018 Yılı Toplam İhracat Miktarı Arasındaki İlişki

2017’de Türkiye Cumhuriyeti Devletine Ödediği Gelir Ve Kurumlar Vergisi Toplam Tutar	2018’de Toplam İhracat Miktarı	
	0-50.000 USD	50.000-150.000 USD
8-20.000 TL	n	42
	%	87,50
20.001-50.000 TL	n	4
	%	13,30
50.001 TL ve üzeri	n	0
	%	0,00

İhracat Yapılan Ülkeler	2018’de Toplam İhracat Miktarı	
	0-50.000 USD	50.000-150.000 USD veya üzeri
Orta Doğu	n	46
	%	62,20
Avrupa	n	0
	%	0,00

Suriyeli Yatırımcıların 2017’de Türkiye Cumhuriyeti Devletine ödediği gelir ve kurumlar vergisi toplam tutarı ile 2018’de toplam ihracat miktarı arasındaki ilişki

ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre Suriyeli yatırımcıların 2017’de Türkiye Cumhuriyeti Devletine ödediği gelir ve kurumlar vergisi toplam tutarı ile 2018’de toplam ihracat miktarı arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır.

2017’de Türkiye Cumhuriyeti Devletine ödediği gelir ve kurumlar vergisi toplam tutarı 8-20.000 TL olanların %87,50 oranında büyük çoğunluğunun 2018 yılı toplam ihracat miktarı 0-50.000 USD olduğu belirlenirken 20.001-50.000 TL olanların %86,70 oranında, 50.001 TL ve üzeri olanların %100,00 oranında büyük çoğunluğunun 2018 yılı toplam ihracat miktarı 50.000-150.000 USD olduğu belirlenmiştir.

Suriyeli yatırımcıların ihracat yapılan ülkeler ile 2018’de toplam ihracat miktarı arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare analizi yapılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucuna göre Suriyeli Yatırımcıların İhracat Yapılan Ülkeler ile 2018’de toplam ihracat miktarı arasındaki ilişki istatistiksel olarak %99 güven seviyesinde anlamlıdır.

İhracat yapılan ülkeler orta doğu olanların %62,20 oranında büyük çoğunluğunun 0-50.000 USD olduğu belirlenirken Avrupa olanların %100,00 oranında büyük çoğunluğunun 50.000-150.000 USD ve üzeri olduğu belirlenmiştir.

Sonuç

Türkiye’ye zorunlu kitlesel göç yolu ile göçmen olarak gelen soydaşların sermayeleri ile kurulmuş ve bu gün uluslararası şirket olarak bilinen çok sayıda şirket bulunmaktadır. Farklı sektörlerdeki yatırımları ile bu şirketler Türkiye’de istihdama, vergiye ve dış ticarete önemli katkılar sağlamaktadır. Göç yolu ile gelen yabancı sermaye akışı, Osmanlı Devleti’nin çöküş sürecinden günümüze ve Suriye’den gerçekleşene göç dâhil devam etmektedir.

Türkiye, politik ve ekonomik amaçlı çok sayıda göç hareketine ev sahipliği yapmıştır. Bu göçler, Türkiye ekonomisine ekonomik ve sosyal açıdan büyük maliyetler yüklemiştir, ancak göçlerin ekonomiye olumlu katkıları da söz konusudur.

Doğrudan yabancı sermaye akımlarına karşılık GSYH ve ekonomik büyüme oranlarında gözlenebilen artışlar meydana gelmiştir. Doğrudan yabancı sermaye

akımlarının GSYH'nin ve ekonomik büyümenin artışına olan katkısı Suriye göçü sürecinde de görülmektedir.

Suriyeli sığınmacıların Türkiye ekonomisine etkileri hem riskleri hem de fırsatları içermektedir. Kira ve konut fiyatlarında meydana gelen ölçsüz artı, aşırı talep, özellikle sınır illerinde yükselen enflasyon, kayıt dışı istihdam ile ortaya çıkan haksız rekabet, ücretlerde düşüş, çocuk işçiliğinde artış ve kamusal harcamalarda meydana gelen önemli artışlar risk olarak kabul edilmektedir. Suriyeli sığınmacıların ihracat ve vergi gelirlerinde artış, yeni iş fikirleri ve üretim modellerinin ekonomiye uyarlanması, yeni pazarların keşfi, döviz arzı gibi katkıları Türkiye ekonomisi için fırsatlar olarak değerlendirilmelidir. Suriyeli sığınmacıların Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yerel ekonomilerde daha fazla pozitif etkiler yapmaktadır.

Türkiye'de yaşayan 3 milyon 642 bin 738 Suriyeli sığınmacının arasında kendi sermayeleri ile üretime yönelik yatırım yapan yaklaşık 10 bin dolayında yatırımcının gelecek yıllarda önemli bir ekonomik güç olacakları kaçınılmazdır. Bu bağlamda, hükümetin hem ulusal hem de yerel düzeyde mevcut yatırımcılar için teşvikler, teknik alt yapı ve danışmanlık desteği, kredi olanakları gibi kolaylıklar sunması ve yerel yatırımcılarla eşit olanaklar kazandırması gerekiyor. Yeni yatırım yapacak sığınmacılara da isteklendirme ve rehberlik hizmetleri vermesi yeni yatırımcıları ekonomiye kazandıracaktır.

Kaynakça

- Afşar, M. (2014). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü, Akademik Bakış Dergisi, 4 (1): 85 – 101.
- Agosin M.R and Mayer, R. (2000). Foreign Investment in Developing Countries. Does it Crowd in Domestic Investment? No. 146, pp, 1-23.
- Blomström, M. ve Kokko, A. (1998). “Multinational Corporations and Spillovers”, Journal of Economics Surveys, 12 (2): 1-32.
- Eğilmez, M. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye n,<http://www.mahfiegilmez.com/2016/08/dogrudan-yabanc-sermaye-yatrimlar-ve.html>,(28.04.2019).
- Göçer, İ. ve Peker, O. (2014). Yabancı Doğrudan Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkisi: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneğinde Çoklu Yapısal Kırılmalı Eş Bütünleşme Analizi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 21(1): 1-17.
- GSO. (2018). Suriye Masası, <http://www.gso.org.tr/>, (05.04.2019).
- GTO, (2018). <http://gto.org.tr/GTO-Suriye-Masasi-serbest-86.html>, (05.04.2019).
- Karlık, R. (2009). Cumhuriyetin İlanından Günümüze, Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm, 12. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Mülteciler Derneği. (2019). Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Nisan 2019 <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, (20.04.2019).
- SİAD.(2018),<http://siadonline.com/showNews/379/SIAD%20%28%20Suriyeli%20I%C5%9F%20Adamlar%C4%B1%20Derne%C4%9Fi%29%20ad%C4%B1na/tr>, (16.04.2019).
- ŞUTSO. (2018). <https://www.sutso.org.tr/dis-ticaret/22/suriye-pazar-arastirmasi>, (10.04.2019).
- TCMB, (2017). Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu,

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Odemeler+Dengesi+ve+Uluslararası+Yatırım+Pozisyonu+Raporu/>
(15.04.2019).

TEPAV. (2018). Suriyeli Şirketler Bülteni <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4310>,
(11.04.2019).

TOBB. (2017). Ekonomik Rapor

<https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2018/EkonomikRapor2017.pdf>
(20.04.2019).

https://www.yatirimkredi.com/dogrudan-yabanci-sermaye-yatirimlari-ve-ekonomik-etkileri.html#Dogrudan_Yabanci_Sermaye_Yatirimlerinin_Onemi

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 22.02.2019

Kabul Tarihi: 13.05.2019

Erken Görünüm: 16.05.2019

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRK SİYASETİNDEKİ DÖNÜŞÜM

Erkan Tamtürk*

Öz

Soğuk savaş, blok içi ve ülkelerin iç siyaseti bakımından durağan bir dönem olmuştur. Soğuk savaşın bitimiyle birlikte güvenlik kaygıları dönüşmüş, ülkeler arasındaki ilişki ve ülkelerin iç siyaseti çeşitlenmiştir. Yeni dönemde Türk siyaseti de bu değişimden payına düşeni almıştır. İç siyaset başlangıçta istikrarsız bir görünüm arz ederken sarsıcı gelişmeler sonrasında parlamento ikili bir görünüme kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: soğuk savaş sonrası dönem, Türk siyaseti

TRANSFORMATION IN TURKISH POLITICS IN THE POST-COLD WAR PERIOD

Abstract

The Cold War has been a stable period in terms of the internal politics of the countries. With the end of the Cold War, security concerns were transformed, the relationship between the countries and the domestic politics of the countries varied. In the new period, Turkish politics has taken its share from this change. While domestic politics initially had an unstable appearance, the parliament gained a dual appearance after the dramatic developments.

Keywords: post-cold war period, Turkish politics

Giriş

Soğuk savaş tabiri ilk olarak George Orwell tarafından sıcak savaşın yokluğunda oluşan yoğun gerilimli dönemi ifade etmek üzere kullanıldı. İki dünya savaşı öncesinde dünya siyasetini belirleyen başat güçlerin bir arada toplandığı Avrupa, savaşlar sonrasında meydana gelen yıkımla birlikte iki süper güç tarafından kontrol edildi. Batı Avrupa ülkeleri, savaşın bitimiyle birlikte artık birbirleriyle çatışmadan, işbirliği yaparak ekonomik ve siyasi bütünleşmenin hedeflendiği Avrupa Birliği'nin temelini atsalar da yeni düzende kaynakların aktığı Amerika Birleşik Devletleri'nin gölgesinden çıkmayı başaramadılar. Aynı şekilde Doğu Avrupa nam-ı diğer Demirperde ülkeleri de Sovyetler Birliği'nin baskısından kurtulamadılar.

Sosyalist bloğun çöküşüyle birlikte soğuk savaşın sona ermesi, dünyada nispi bir ferahlama dönemini beraberinde getirdi. Refah toplumunu hedefleyen AB, yıllarca Avrupa güvenliğine katkı sağlayan Türkiye'yi dışarıda bırakarak eski sosyalist ülkelere doğru genişledi. Bu ülkelerde kapsamlı özelleştirmeler ve siyasi dönüşüm süreci başlatıldı. Serbest piyasa ekonomisini benimseyen ülkeler ifade hürriyetini teminat altına alarak, çoğulcu demokrasiye yöneldiler.

Aynı dönemde Türkiye, kronik hale gelmiş sorunlarıyla boğuşan bir ülke görünümündeydi. Karma ekonominin bulunduğu ülke, darbelerin sıklıkla yaşanması nedeniyle içinde yer aldığı bloğun zayıf halkasını oluşturdu. Türkiye'nin reform çabaları, bölgesindeki istikrarsızlıktan kaynaklanan terör nedeniyle sekteye uğradı. 1990'lar Türkiye için soğuk savaş reflekslerinin henüz geride kalmadığı, güvenlik kaygılarıyla örülü, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklarla baş edilemeyen, boşa geçmiş yıllar olarak değerlendirilebilir.

1. Soğuk Savaş Döneminde Dünya

1. Dünya Savaşı'nda tam kapatılmayan hesaplar Dünya Savaşı'yla yeniden gündeme geldi. Paylaşım mücadelesine geç başlayan Almanya'nın ihtiraslarına, İtalya ve Japonya'da eşlik etti. Nazilerin kasıp kavurduğu Avrupa'da, ada ülkesi İngiltere tehlikeyi zor bela savuştururken SSCB büyük coğrafyasının avantajlarını kullanarak Almanlar için ikmal yollarını sıkıntılı hale getirdi ve general kışın da

yardımıyla onları alt etti. Savaşa zinde kuvvetlerle katılan ABD savaşın asıl galibi oldu.

Savaş sonrası yeni düzeni oluşturmak üzere Kırım'ın Yalta şehrinde bir araya gelen Churchill, Roosevelt ve Stalin tarafından dünya; kapitalist blok ve komünist blok olarak paylaşıldı. Kapitalist bloğun askeri örgütü olarak NATO, komünist bloğun askeri örgütü olarak da Varşova Paktı kuruldu. Blok dışı hareket etme imkânı büyük ölçüde sona erdi. Yıkılan Avrupa'yı imar etme işini ABD üstlendi. Böylece dünya tarihini yazan, eski dünyanın öncü güçlerini barındıran Avrupa, artık askeri ve ekonomik bakımdan; yeni dünya ülkesi ABD ile Avrasya gücü SSCB'nin boyunduruğu altına girmiş oldu. İki süper gücün Avrupa ülkeleri üzerindeki etkisi son derece belirleyici olmuş, ABD'nin müttefiki olan devletler içerisine kurduduğu yapılarla müesses nizamı değiştirmeye matuf hiçbir unsura göz açtırılmamıştır (Müller, 1997: 31-33).

1956 yılında gerçekleşen Süveyş Krizi'nde eski sömürge gücü İngiltere ve Fransa'nın aktif müdahale çabalarını süper güç ABD ve SSCB etkisizleştirdi. Soğuk savaş boyunca bu iki süper gücün himayesi altında kurulan dünya düzeni muhafaza edildi. Tarafların çok sayıda atom bombasına sahip olması nedeniyle bir kez başlayacak savaş tüm dünyayı yıkıma götürecekti. Dehşet dengesi olarak ifade edilen bu düşünce, tarafların sıcak savaşa temkinli yaklaşmalarına sebep oldu. Soğuk savaş döneminde her ne kadar NATO ve Varşova Paktı arasında direkt savaş olmasa da nüfuz alanları üzerinde bilek güreşi devam etti.

Sovyetlerin sıcak denizlere kestirmeden inmesinin ilk adımı olarak giriştikleri Afganistan'ın işgali karşı cenahı kaygılandırmış; ABD işgale karşı mücahitleri destekleyerek Sovyetleri yıpratmayı amaçlamış ve Müslüman ülkeleri komünizme karşı örgütleyerek Yeşil Kuşak projesini devreye koymuştur. İran'da 1979 yılında gerçekleşen İslam inkılâbı ve Türkiye'de 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe bu döneme denk gelmektedir. Soğuk savaşın son düzlüğüne girildiğinde sönmek üzere olan bloklar arası rekabet, ABD tarafından bilinçli olarak ortaya atılan yıldız savaşları projesiyle yeniden başladı. SSCB'nin askeri ve ekonomik olarak rekabet edememesi nedeniyle 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan sürecin

sonunda komünist blok dağıldı (Okur, 2010: 206-210). Soğuk savaş dönemi, uluslararası ilişkileri biçimlendirdiği gibi ülkelerin iç siyasetini de şekillendirmiştir.

2. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye

İkinci Dünya Savaşı'nın mihver devletlerin kesin yenilgisiyle sonuçlanıp, Soğuk Savaşın başladığı dönemde Türkiye; NATO veya Varşova Paktına dâhil olma yönünde bir seçim yapmaya zorlandı. Osmanlı'nın son asırlarından beri iyice yerleşen Rus yayılcılığı korkusu ve Batı hayranlığı, İsmet İnönü'nün liderliğindeki Türkiye'nin kararını vermesini kolaylaştırdı. 17 Aralık 1925 tarihli imzalanan ve uzatılan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının SSCB tarafından 1945 yılında fesh edilmesiyle birlikte (Gökçen, 2007: 123-137), yürütülen tarafsızlık politikasının yeni dünya düzeninde bir karşılığı olmadığı anlaşıldı ve Batı kurumlarına dâhil olmak için büyük bir gayrete girildi. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler teşkilatına üye olundu. NATO'ya üye olmak için Kore'de bedel ödendi (Topal, 2013: 118-119). Daha sonra Avrupa Birliği'ne dönüşecek olan AET ile işbirliğine gidildi. Türkiye artık tarafını kesin olarak seçmişti. Bu kararlar yöneticiler batı limanına demir atarak güvenliği temin etmiş, iç ve dış politikada edilgen bir tutum sergilemişlerdir.

2.1. Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş

Cumhuriyet Halk Partisi'nin temsil ettiği dışa kapalı ekonomik yapı ihtiyaca kâfi gelmediğinden CHP içinden 4 muhalif ayrılarak Demokrat Parti 'yi kurdu. Aslına bakılırsa aralarında esaslı bir fark gözlenmiyordu (Çimen, 2018: 155). Buna rağmen DP nispeten liberal söylemleriyle halkta ciddi bir karşılık buldu. 1946 yılında başladığı yolculuk 1950 senesinde iktidara geldi. Demokrat Partisi iktidarları döneminde tarımda makineleşmeye önem verildi. 2. Dünya Savaşı'nın kasvetli havası dağıldıktan sonra ABD tarafından Truman Doktrini kapsamında Avrupa'nın komünizme karşı toparlanması amacıyla verilen Marshall yardımları da ekonomiye olumlu katkıda bulunmuştur. DP kadrosu, “Her mahalleden milyoner çıkartacağız”, “Türkiye'yi küçük Amerika yapacağız” söylemleriyle Batının temsil ettiği liberal ekonomiyi hedeflediklerini her fırsatta gösteriyorlardı.

2.2. Egemenliğin Vesayet Unsurlarıyla Paylaşılması

Demokrat Parti'nin kendi elitlerini oluşturmaya başlaması, mevcut elitlerin saf dışı kalacakları kaygısını beraberinde getirdi. Devletin müesses nizamına sahip çıkma iddiasındaki bu elitler ellerindeki imkânları kullanarak “Hassoların – Memoların” iktidarını devirdiler. Milli iradeyi bürokrasi marifetiyle sınırlayan yeni bir anayasa kabul edildi. Türkiye’de kabaca Batıcı – İslamcı denebilecek iki blokun mücadelesinde, ilk raund Batıcı kanadın oldu. Mücadele devam etti ve 1960’larda Demokrat Parti’nin ardılı, eski bir paşa olan Ragıp Gümüşpala’nın önderliğindeki Adalet Partisi, halkın teveccühünü kazandı. Gümüşpala’nın beklenmeyen ölümü ile birlikte siyaset sahnesine uzun yıllar mührünü vuracak bir kişi çıktı: Süleyman Demirel (Şimşek, 2011: 61).Onun liderliğinde Adalet Partisi, altmışlı yıllardan başlayarak ağırlığı köylü olan bir toplumun gereksinimlerini karşılayacak politikalarla halkın teveccühünü kazandı. Demirel, “Çoban Sülü” lakaplı, DSİ kökenli “Barajlar Kralı” olarak anılan bir mühendisti. Köylülüğüne ve kalkınmacılığına yapılan vurgu onun geniş halk kesimleriyle daha kolay irtibat kurmasını sağladı. Dönemin Türkiye’inde köylerin temel ihtiyacı olan elektrik, su, okul, sağlık ocağı ve sulama gibi hizmetlere önem veren AP çizgisi halk tarafından sürekli olarak iktidara getirilmiştir.

2.3. Anarşinin Tırmanışa Geçmesi

Adalet Partisi her ne kadar iktidar olsa da 1961 Anayasasınca oluşturulan kurumlar tarafından iktidarının sınırlandırılması nedeniyle muktedir olamamıştır. Vesayet organlarının iktidardan beklentisi, halkın temel gereksinimlerine yönelik ekonomik alanı idare etmek gibi günlük rutin işler haricinde kendilerince belirlenmiş “devlet politikalarına” müdahale etmemeleridir. Adalet Partisi de 27 Mayıs’ı her daim hatırında tutmuş, “kendilerine ayrılan alanın” dışına çıkmamaya itina göstermiştir. Buna karşın Başbakan Demirel her fırsatta 1961 Anayasasıyla ülke yönetilemeyeceğinden yakınmıştır.

1968 yılıyla birlikte yükselen sosyalist akımların etkisi tüm dünyada hissedildi. Türkiye’de öğrenci ve işçi olaylarının ardı arkası kesilmiyordu. 1971 yılına gelindiğinde eylemler anarşiye kayd. 9 Mart tarihinde Silahlı Kuvvetler içindeki sol

cunta tarafından yapılması planlanan darbe ön alınması sayesinde başarısızlığa uğratıldı ve 12 Mart tarihinde verilen muhtırayla tam aksi yönde bir müdahaleye dönüştü. 27 Mayıs'ta olduğu gibi parlamento kapatılmadı ancak Demirel'in istifası sonrasında Nihat Erim'in başbakanlığında geniş tabanlı, teknokrat ağırlıklı, vesayete boyun eğmiş bir hükümet kuruldu.

Yükselen anarşiye karşılık önlemler sıkılaştırıldı. Erim sonrasında Ferit Melen ve Naim Talu'nun başbakanlıklarında hükümetler kuruldu. 12 Mart Muhtırasına karşı duran, ortanın solu politikalarının savunucusu Bülent Ecevit, CHP'de İsmet İnönü'yü devirerek genel başkanlık koltuğuna oturdu ve 1973 Genel Seçimlerinde partisini iktidara taşıdı. Böylece muhtırayla başlayan vesayet dönemi de sona ermiş oldu. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı Ecevit'in iyiden iyiye yıldızını parlattı. Artık Karaoğlan olarak anılmaya başlandı. Ecevit artan popüleritesinden yararlanmak amacıyla erken seçime gitmek istedi. Ancak diğer partileri ikna edemedi. Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Selamet Partisi'yle kurulan koalisyon hükümeti uzun ömürlü olmadı. Dağılan koalisyon sonrasında 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu.

1977 Genel Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi oylarını artırmasına karşın tek başına iktidar olmaya yetecek milletvekili sayısına erişemedi. Solu iktidar yapmama düşüncesiyle Demirel başbakanlığında MC hükümetleri kuruldu. Bu da halkın kutuplaşmasını artırdı. Yetmişli yıllar; ekonomik sıkıntılar, hükümet krizleri ve anarşik olayların vaka-i adiyeden sayıldığı bir dönem oldu (Özçelik, 2011: 160-167).

2.4. Dünyaya Eklemlenme Çabaları

Demirel başbakanlığında “kerhen” desteklenen azınlık MC hükümeti 1979 yılında Turgut Özal'ı Başbakanlık Müsteşarlığına getirdi. Özal tarafından hazırlanan ekonomik istikrarsızlığı gidermek amaçlı 24 Ocak (1980) Kararları açıklandı. Alınan kararlarla karma ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. 12 Eylül 1980 tarihinde emir-komuta zinciri içerisinde yapılan darbenin, ekonomik kararların demokratik bir ortamda sağlıklı bir şekilde uygulanamayacağı düşüncesiyle gerçekleştirildiği şeklinde yaygın bir kanı vardır. Sıkıyönetime rağmen anarşinin önüne geçilememesi, bitmek bilmeyen Cumhurbaşkanlığı seçimi turları,

hükümetlerin ömrünün kısa süreli olması, ekonomik istikrarsızlık darbenin gerekçeleri arasında sayılmıştır. 24 Ocak Kararlarının mimarı Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal, 12 Eylül Darbesi'nden sonra da ekonomi yönetiminde bulunmuştur (Barlas, 2001: 16-19).

1980 darbesiyle birlikte tüm siyasi partiler kapatıldı. Kapatılan partilerin devamı olarak açılan partilere göz açtırılmadı. Yeşil Kuşak projesi kapsamında sıkı gözetim altında tutulan Türkiye'de ABD'nin hilafına bir siyasi harekete icazet verilmesi pek olası gözükmemektedir. 1983 seçimlerinde birçok siyasi partinin seçime sokulmadığı bilinen bir gerçektir. Güçlü iktidar çıkartmak amacıyla kurgulanan yeni siyasi düzleme esas olmak üzere seçime katılan sağda MDP (Milliyetçi Demokrasi Partisi), solda HP (Halkçı Parti) ve diğerlerine nazaran daha sivil duruş sergileyen ANAP'ın (Anavatan Partisi) katılmasına izin verilmiştir. Özal liderliğindeki Anavatan Partisi ordu destekli iki partinin arasından sıyrılarak iktidar olmayı başardı. Beklenmedik ANAP zaferiyle birlikte siyasi iklim yumuşadı. Başbakan Turgut Özal, devletin küçültülmesi, bürokrasinin azaltılması ve özelleştirmeleri savunan devletçilik karşıtı tutumuyla diğer siyasilerden ayrılır. Özal ülkeyi dışa açmış, aktif dış politika izlenmesini savunmuştur. Tek başına iktidar olan Özal'ın liberalleşme politikaları 1980'li yıllara damgasını vurmuştur. Özal yönetiminde ülke Batıyı rol model almıştır.

Merkez sağın öncüleri hep olağanüstü dönemler sonrasında parlamıştır. Adnan Menderes 2. Dünya Savaşı, Süleyman Demirel 27 Mayıs Darbesi, Turgut Özal 12 Eylül Darbesi, Recep Tayyip Erdoğan 28 Şubat Süreci sonrasında biraz da halkın desteğiyle öne çıkmışlardır. Bu liderlerin ortak vasıfları faydacı olmalarıdır. Zira hem kitlelerle bağı korumak hem de askerle iyi geçinmek bilhassa halkın, dolayısıyla siyasetin zayıf olduğu dönemlerde zor olsa gerek. Çok partili siyasal hayata geçilmesinden bu yana merkez sağ mutlaka iktidarda bulunmuştur. Ancak iktidar olmanın muktedir olmaya yetmeyeceğini bilen merkez sağın aktörleri, kendilerini devletin asıl sahipleri olarak gören kesimlerle uyum içinde oldukları müddetçe kendilerine müsaade edilen alanda siyaset yapabilmişlerdir. Bürokratik oligarşinin rejimin temel değerlerini öne sürmesine karşın merkez sağ siyasetçiler milli iradeyi öne çıkarmışlardır. Türkiye'nin siyaset sosyolojisinden ötürü tek başına iktidar

olmanın zorluğunu yaşayan solda dahi muhtıraya karşı duran Bülent Ecevit'in halk nezdinde desteğini artırdığı görülmüştür.

Soğuk savaş boyunca Türkiye tehdit ve güç algılamaları nedeniyle tek taraflı bağımlılık ilişkisini esas aldı. Ülkeyi yönetenler genel olarak egemen güç olan ABD'nin istekleriyle uyumlu bir politika izlediler. Osmanlı bakiyesi ülkeler dahi Batı kaynaklı yorumlar tercüme edilerek değerlendirildi. Türkiye'nin güçsüzlüğü ve politikasızlığı Batı'nın devlet içindeki belirleyiciliğini artırdı. Bu da suni krizlere ve darbelere kapı araladı. Ülkenin Batı ile olan eşitsiz ilişki biçimi birçok alanda kendisini hissettirdi. Ülke çıkarlarının yerine Batı menfaatlerinin öne alındığı birçok örnek göstermek mümkündür. Dönemin güç dengeleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin güvenlik kaygısını gidermek amacıyla diğer bazı faydalarından vazgeçerek Batı'yla uyumlu hareket ettiği söylenebilir.

3. Soğuk Savaş Sonrası Dünya

Soğuk savaş ikili ve basit bir dünya düzeni öngörüyordu. Birbirlerine kuşkuyla bakan iki ayrı bloğun artık sürdürülemez mücadelesinde Demirperde ülkelerinin pes etmesiyle birlikte ABD rakipsiz kaldı. Kullanışlı Doğu-Batı farklılığının ortadan kalkması, Amerikalıların dünyaya kaos penceresinden bakmalarına yol açtı (Joxe, 2003: 223-224). Her savaşın bitiminde taraflar yeni durumu belirtmek üzere barış antlaşması imzalarlar. Oysa soğuk savaşın bitimiyle birlikte yenedünya düzeninin nasıl gerçekleşeceğine dair bir uzlaşma söz konusu değildir. Ancak rakipsiz kalan ABD'nin bir dayatmasından söz edilebilir.

Sosyalist ülkelerde yaşanan dönüşüm, Sovyetlerin glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) politikalarıyla başladı. Doğu Avrupa ülkelerinin özelleştirme ve Avrupa Birliği'ne uyum çabalarıyla hızlandı. Oysa Çin'de yapısal dönüşüm süreci daha önceden başlamıştı. Çin'deki dönüşüm Rusya'nın aksine aniden değil kontrol edilebilir bir biçimde gerçekleşti. Çin'i Mao'dan sonra dönüştüren Deng Xiaoping'in deyişiyle: "Kedi fare yakalayabildikten sonra rengi siyah olmuş, beyaz olmuş fark etmez". Bu bakımdan Çin'in yeni yönetici elitleri meseleye ideolojik dar kalıp içerisinde bakmaktansa pragmatik yaklaşmayı tercih etmişlerdir.

Francis Fukuyama “Tarihin Sonu ve Son İnsan” adlı kitabında ABD’nin galibiyetiyle tarihin sonuna gelindiğini ilan etti (1992). Samuel Huntington tarafından ise uluslararası ittifak ya da çatışmalarda belirleyici olanın artık ideolojiler değil medeniyetler olduğu tezi ortaya atıldı. Huntington’a göre mücadele artık “West and the rest” (batı ve diğerleri) arasında geçecekti (1993). Aynı yıllarda askeri teknolojinin bir ürünü olan internet sivil amaçlı kullanıma sunuldu. İnternet, başta iletişim teknolojisi olmak üzere insan hayatının birçok alanını baştan aşağı dönüştürdü. İnternetin de katkısıyla küreselleşme hız kazandı. Artık bankacılık, alışveriş, eğitim, haberleşme gibi tüm işler bu mecradan halledilir oldu. Böylece ABD hâkimiyetini küre ölçeğinde pekiştirdi.

İki kutuplu yapının sona ermesiyle dondurulmuş sorunlar açığa çıktı. Sovyetlerin ve Yugoslavya’nın dağılması ile Körfez Savaşı, beraberinde etnik çatışmaları getirdi. Bu çatışmalar uluslararası barış ve istikrarı tehdit eden başat tehlikelerdendir (Yılmaz, 2007: 161). Tek kutuplu dünya düzeninde ABD dünya jandarmalığı rolüne bürünmüştür. ABD’nin çatışma alanlarına müdahalesi yalnızca kendi gücünden değil diğer ülkelerin zayıflığından ve isteksizliğinden de kaynaklanmıştır.

21. yüzyılın başlarında, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de gerçekleştirilen İkiz Kule saldırıları beraberinde ABD’nin Afganistan’ı işgalini getirdi. Bu işgali değerlendiren ABD, Rusya’nın arka bahçesi Orta Asya’yı ve Çin’i kuşatmış oldu (Baharçipek, 2003: 227). Soğuk savaşın bitimiyle başlayan ara dönem, 11 Eylül saldırılarıyla son bularak uluslararası arenada yeni bir dönemece girildi. Buna göre ABD’nin mutlak üstünlüğü son bulmuş, uluslararası terör de dâhil olmak üzere devletlerarası işbirliği imkânlarını araştırmak bir zaruret halini almıştır.

Sovyetler Birliği’nin dağıldığı 1991 yılından sonra iki kutuplu yapının yerini tek kutuplu yapı aldı. 2001 yılında meydana gelen 11 Eylül saldırıları, komünizm hayaletinden sonra Batı’ya ihtiyaç duyduğu ötekiyi İslam beldelerinde aramasını telkin etti. Batı’nın mevcut üstün durumunun devam edebilmesi için bu toprakları kontrol etmesi gerektiğinden, Ortadoğu coğrafyasına müdahale için gerekçe bulmakta zorlanılmadı. ABD öncülüğünde Batı, Afganistan, Irak, Suriye vb. ülkelere müdahale ederken enerji kaynaklarını kontrol etmenin yanı sıra kendisine diklenecek

muhtemel bir gücün önünü kesmeyi de amaçladı (Demiray, 2006: 267). Tüm çabalara rağmen yeni dünya düzeni Çin ve Hindistan gibi ülkelerin ağırlıklarını artırmasıyla birlikte çok kutuplu yapıya doğru evrilmeye başladı. Bu yeni dönemde kalıcı ittifakların yerini bölgesel düzeyde çok yönlü işbirlikleri aldı (Kantarıcı, 2012: 77-78).

4. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye

Doksanlı yıllar Dünya'nın geri kalanı için soğuk savaş sonrası yeniden yapılanma ve yüksek büyüme dönemi olarak anılır. Oysa aynı dönem Türkiye özelinde olan bitenin kenardan izlendiği krizlerle anılan bir zaman dilimi olarak hatırlanır. Bunun birçok sebebi vardır. NATO'nun cephe ülkesi olan Türkiye'nin öneminin azalması nedeniyle; eski sorunlar tekrar su yüzüne çıkarken Türkiye'nin ihmal edilmesi ve yeni hesaplaşmaların zuhur etmesi meselenin dışarıya bakan yönüdür. İç politikaya bakan tarafı ise Sovyetler Birliği(SSCB) gücünü korurken ulusal güvenlik adına konuşulmayan iç problemlerin tehlike geçtikten sonra "kimlikler" eksenli olarak gündeme gelmesidir. Bu dönemde bastırılmış sıkıntılar ülkenin enerjisini tüketmiş, yeni dış politik duruma karşılık yeni bir mecra arayan siyaset kurumu bocalamıştır. Ülkenin iç ve dış sorunlarıyla yüzleşebilmesi için belirli bir olgunluğa erişmesi gerekecektir. Bu da ancak gücünü açığa çıkartabilecek bir özgüvenle mümkündür.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye'nin önünde birçok imkân belirdi. Ancak Türkiye bu duruma hazırlıksız yakalandı. İç kamuoyuna dönük hamaset dolu söylemlerle yetinildi. "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" sıklıkla vurgulansa da bunun gereği yapılamadı. TBMM'de yapılan görüşmelerde buna dair yeterince ipucu bulmak mümkündür (Yenigün, 2004). Bağımsızlıklarını yeni kazanmış Türki Cumhuriyetlere yönelik "abi – kardeş" yaklaşımı ters tepti. Zira ülkenin ne ekonomik bakımdan dağılan komünist bloktaki soydaşlara el uzatacak gücü vardı ne de beşeri kadrolar yeni durum için hazırlanmıştı. Ancak Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu coğrafyalarında yaşanan insani krizler Türk halkına "biz" idrakini yeniden hatırlattı. Bunun Türkiye'deki yansıması; 12 Eylül ile oluşturulan apolitik düzlemin aksine milliyetçilik, İslamcılık gibi akımların güç kazanması şeklinde gerçekleşti

4.1. Parçalı Meclis Aritmetiği

12 Eylül idaresi ülke yönetiminde uzlaşmaz tutum takınarak krizlere davetiye çıkartan eski siyasetçileri siyasetten men etmişti. 1982 Anayasasında yaptıkları değişikliklerle çift meclis uygulamasından vazgeçildi ve temsilde adaleti göz ardı eden %10 baraj uygulaması getirildi. Yalnızca 3 partinin 1983 Genel Seçimlerine katılmasını uygun bulan 12 Eylül idaresi böylece yönetimde istikrarı garantiledi. İlerleyen yıllarda görülmüştür ki askeriye destekli partiler Türk siyasetinde uzun ömürlü olamamışlardır. Halk desteğini yitiren bu partiler ya MDP gibi eriyerek kendilerini lağvetmişlerdir ya da HP'nin SODEP'le birleşmesi gibi başka partilerle birleşme yoluna gitmişlerdir. Darbeciler için sürpriz olan destekledikleri MDP'nin sonuncu olması ve Özal'ın tahmin edilemez yükselişi olmuştur. Seksenlerle birlikte köy-şehir dengesinin şehir lehine değişmesi (Akdoğan, 1999: 148); teknolojik gelişim ve serbest piyasa ekonomisini savunan Özal çizgisini halk nezdinde tercih edilir bir alternatif haline getirdi. Özal'ın başbakan olduğu dönem Türkiye'de her alanda hızlı dönüşümlerin yaşandığı bir döneme karşılık gelmektedir.

1987 yılında siyasi yasakların kaldırılması yönünde yapılan referandumdan evet çıkınca Süleyman Demirel, Alparslan Türkeş, Necmettin Erbakan ve Bülent Ecevit yeniden siyasete döndüler. Bunun üzerine Özal ani bir manevrayla baskın seçime gitti ve eski siyasetçilerin dönüşüyle birlikte halk desteği azalmasına rağmen iktidarını korudu. Gün geçtikçe gücünü yitiren HP ile SODEP'in birleşerek kurduğu Erdal İnönü liderliğindeki Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ana muhalefet partisi oldu. Meclise giren üçüncü partiye Süleyman Demirel'in liderliğindeki Doğru Yol Partisi oldu. Diğer partiler baraj altında kaldı.

1989 yılında yapılan yerel seçimlerde ANAP üçüncü sıraya gerilerken partinin lideri Özal tüm uyarıları kulak ardı ederek birkaç ay sonra TBMM üyelerince yapılan seçimlerde mevcut milletvekili çoğunluğuna dayanarak Cumhurbaşkanı seçildi. Bu gelişme, sivilleşme yönünde önemli bir merhaleydi. Turgut Özal, Celal Bayar'dan sonra seçilen ikinci sivil Cumhurbaşkanı oldu. Eskinin kalıplaşmış "asker kökenli Cumhurbaşkanı" uygulaması son buldu. Turgut Özal Cumhurbaşkanı olduktan sonra ANAP'ın başına kısa bir süre için Yıldırım Akbulut, ardından da Mesut Yılmaz geçti.

1991 yılında yapılan erken genel seçimlerde DYP birinci, ANAP ikinci ve SHP üçüncü parti oldu. İlâveten Refah Partisi ile CHP'nin eski lideri Bülent Ecevit'in kurduğu Demokratik Sol Parti de meclise girmeyi başardılar. Barajı aşmak amacıyla IDP ve MÇP, RP çatısı altında seçime girdiler ve seçim sonrasında milletvekilleri kendi partilerine döndüler. Daha sonra MHP'ye dönüşecek olan MÇP'nin lideri Alparslan Türkeş de meclise girdi. Demirel başbakanlığında DYP-SHP koalisyon hükümeti kuruldu. Yeni hükümet, sağ-sol kutuplaşmasının geride kaldığı önemli bir yumuşama adımı olarak değerlendirildi (Demirtaş, 1998: 167).

1960'lı, 1970'li ve 1990'lı yıllarda Başbakanlık yapan Demirel, 1980'lerde siyasi yasaklı olduğundan kurdurduğu Doğru Yol Partisi'nde Hüsamettin Cindoruk'un emanetçiliğiyle partiyi uzaktan yönetti. Yasaklı olduğu dönemde kendisi için "bir bilen" lakabı kullanıldı. Siyasi yasakların kalkmasıyla Genel Başkanlık koltuğuna oturduğu dönemde "baba" olarak nitelendi. 1993 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü sonrasında Cumhurbaşkanı seçildi. Başbakanlık yaptığı dönemlerde halka yakın bir görünüm sergilerken Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte devletçi çizgiye kaydığı gerekçesiyle yoğun eleştiri aldı.

Türkiye'de iktidarların çoğunlukla içinden çıktığı sağın bölünmüş hali; parçalanmış bir meclis aritmetiğinden tek başına iktidar çıkmasını imkânsız kılmıştır. Merkez sağın iki önemli aktörü olan Özal ve Demirel, Cumhurbaşkanı olduktan sonra partilerini kontrol etmekte başarısız oldular. Henüz yeni kurulmuş partilerin kurumsallaşmayı başaramamaları, efsanevi liderlerinin genel başkanlıktan ayrılmaları ve halkın müzmin sorunlarına çözüm üretememeleri nedeniyle ANAP'ın yeni lideri Mesut Yılmaz ve DYP'nin yeni lideri Tansu Çiller gitgide düşen oy oranlarıyla muhatap olmak durumunda kaldılar.

4.2. Terör Olaylarının Artması

Yetmişli yıllarda komünist eğilimli terör örgütleri ülkeyi kan gölüne çevirirken seksenlerin ilk yarısında ülkenin doğusunun bölünerek Ermenistan kurulmasını amaçlayan ASALA, özellikle diplomatik misyonlara saldırmıştır. ASALA'nın bitişiyle eşzamanlı olarak ortaya çıkan PKK, ülkenin güneydoğusunu bölerek

Marksizm, Leninizm ve Maoçuluk temelli olarak Kürdistan kurmayı amaçlamıştır. Terör örgütünün 1980 Darbesini önceden haber alıp Suriye'ye yerleşmesi, içeriden ve dışarıdan korunduğu gerçeğini açığa vurmaktadır. Suriye'de palazlandırılan örgüt, ilk ses getiren terör eylemlerini seksenlerin ortalarında yapmıştır. Başlarda Başbakan Özal tarafından “üç beş çapulcu” olarak küçümsenen örgüt Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın kuzeyinde meydana gelen otorite boşluğunu fırsat bilerek bölgeyi kendisine üs seçmiş, gücünü ve tabanını artırmıştır.

1998 sonlarında Orgeneral Atilla Ateş'in Adana'da yaptığı konuşmayla Suriye tehdit edildi ve terör örgütü lideri Öcalan ülkeden çıkmaya zorlandı. Öcalan'ın çeşitli Avrupa ülkelerine gidişi ve bu ülkelerin Türkiye ile ters düşmek istememesi nedeniyle son olarak örgüt elebaşı Yunanistan'ın Kenya büyükelçiliğine sığındı. ABD'nin istihbarat desteği ile Öcalan ülkeye getirildi. Öcalan'ın devlete hizmet etmek istediği yönündeki beyanları ile birlikte örgütün etkinliği önemli ölçüde azalmıştır.1999 yılında yapılan yargılamalar neticesinde örgütün elebaşına verilen idam cezası, Avrupa Birliği ile ilişkileri bozmamak gayesiyle yapılan yasal değişikliklerle ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çevrildi. Bu gelişmeler Türkiye'nin iç ve dış politikasının birbiriyle nasıl ilintili olduğunu göstermektedir.

Terörün varlığı ülkedeki liberalleşme eğilimine de ket vurdu. Özal tarafından sivil alanı genişletmek amaçlı atılan adımlar bürokratik oligarşinin şimşeklerini üzerine çekti. Bilhassa ordu ve yargı bu dönemde yeniden güç kazandılar. 1992 yılında Kürtçe yemin krizi, nevrüz olayları, terör destekçiliği ve bölücülük gerekçeleriyle SHP çatısı altında meclise giren milletvekillerinin bir araya geldiği HEP (Ertürk, 2014: 86) kapatıldı. İlerleyen yıllarda aynı çizgideki DEP, ÖZDEP ve HADEP kurulsada akıbetleri farklı olmadı. Doksanlı yıllar boyunca kapatılan 15 siyasi partinin kapatma gerekçelerine bakıldığında bölücü, yıkıcı, irticai faaliyetlerde bulunmanın ilk sıralarda geldiği görülür. Halkın özgürlüklere olan rağbeti artmış olmasına rağmen devlet reflekslerinin korumacı eğilimleri had safhada olmuştur. Bunun önemli bir sebebi de doksanlı yıllar boyunca yükselen terör dalgasıdır.

4.3. Sağ ve Solda Birlik Arayışları

1992 yılında eski siyasi partilerin aynı adla kurulmalarını yasaklayan kanunun kaldırılmasıyla birlikte CHP yeniden kuruldu. Bu gelişme en çok CHP ve ardından MHP tabanına yaradı. Çünkü diğer partilerin eski adlarını kullanmak gibi bir niyetleri yoktu. Oysa CHP devleti kuran parti iddiası ve İş Bankası hisselerinin bir kısmını kontrol etmesiyle bir çekim merkeziydi. Her ne kadar siyasi arenadaki çeşitlilik artsa da parti sayısının artması, seçim barajıyla beraber ele alındığında istikrarsızlığı körüklemiştir. Zira mecliste temsil edilmeyen ciddi bir seçmen kitlesi oluşmaktadır.

Sol partiler bağlamında değerlendirme yapılırsa, benzer görüşte çok sayıda parti olmasının temsil kabiliyetini artırdığı söylenemez. Zaten oy geçişkenliğinin yüksek olması nedeniyle rakipleri diğer sol partiler olmuştur. 1995 yılında yapılan yerel seçimlerde üç sol partinin ancak %25 oy oranına erişmesi partilileri endişeye sevk etti. Zira gün geçtikçe solun oyları eriyordu. Sol partilerin birleşmesi çağrılarında olumlu cevap veren SHP, CHP çatısı altında birleşti. DSP birleşmekten kaçındı. Demokratik Sol Partisi için “milliyetçi sol” tabiri kullanılıyor ve hatta din istismarcılığıyla (Hakan, 2001: 60) suçlanırken, DSP yöneticileri de CHP’yi hizipçilikle suçluyordu. CHP ve DSP ortak seçmen havuzundan beslendikleri için arazi durumlar haricinde toplam oy miktarları değişmemiştir. CHP’nin baraj altında kaldığı 1999 Genel Seçimlerinde DSP iktidara yürürken, DSP’nin hezimet yaşadığı 2002 Genel Seçimlerinde CHP ana muhalefet partisi olarak yerini sağlamlaştırmıştır.

Darbe sonrasında kapatılan AP’nin bıraktığı boşluğu maharetle dolduran Özal liderliğindeki ANAP, DYP’nin kurulması ve Demirel’in siyasi yasağının kalkmasıyla birlikte merkez sağdaki oyları paylaşmak durumunda kaldı. Özal’ın siyaset okuması bireysel özgürlükler etrafında şekillenirken Demirel daha çok topluluk merkezli olarak siyaset yapmıştır. Bunun doğal sonucu olarak Demirel kırsal kesimde daha ilgiyle takip edilirken Özal şehirli kesimin gözdesiydi. Buna rağmen bu iki liderin partileri ve oy aldıkları seçmen arasında esaslı bir fark yoktur. Bu partilerden birisine oy veren seçmenin sonraki seçimde diğerine yöneldiği sıkça görülen bir tablodur.

Soğuk savaşın bitimiyle birlikte yükselişe geçen milli ve dini duygular seçmen davranışlarına da yansıyor. Bir zamanlar "Elinde Kur'an, kalbinde iman. Geliyor nurlu Süleyman" tekerlemesiyle seçim çalışmalarını yürüten Demirel'in ve dört eğilimi kendi partisinde birleştiren Özal'ın yeni rakipleri artık MHP ve RP idi. Çevreden merkeze yönelen partiler, merkez sağ seçmenin yeni adresi olmaya başladı. Sağ seçmen içerisinde milliyetçi ve muhafazakâr yönden yüksek hassasiyete sahip seçmen, daha önce oy verdiği merkez sağ partilerden uzaklaşarak kendilerini daha iyi temsil edeceğini düşündüğü partilere yöneldiler (Akyol, 2013: 440). Bu nedenle eskiden % 50'leri gören merkez sağ partiler, gitgide % 20'nin altına düştüler. Bu durum siyasi istikrarı tehdit eder hale geldi.

Sağ kulvardaki bölünmüşlüğü gidermeye yönelik yapılan çağrılara da parti yöneticileri "küçük olsun benim olsun" düşüncesiyle kulak tıkadılar. İki parti arasında 1996 yılında kurulan Anayol adı verilen DSP destekli azınlık hükümeti, partilerin seçmenlerince memnuniyetle karşılanırsa da yolsuzluk suçlamaları nedeniyle ancak birkaç ay kadar ayakta kalabilmiştir. 2002 yılında yapılan seçimlerde iki parti de baraj altında kalmış, bıraktıkları alan Milli Görüş'ten merkeze yönelen AK Parti tarafından doldurulmuştur. 2007 yılında yapılan genel seçimler öncesinde son anda anlaşmazlığa düşen iki partinin DP çatısı altında birleşmesi ancak 2009 yılında mümkün olsa da artık siyaseten bir karşılığı kalmamıştır.

4.4. Gümrük Birliği Antlaşması

14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye resmen tam üyelik başvurusunda bulundu. Avrupa Birliği'yle bütünleşmenin ilk aşaması olarak Türkiye 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği'ne girdi. Başbakan Tansu Çiller seçim çalışmalarında bunu AB'ye giriliyormuş gibi yansıtırsa da Gümrük Birliği, üyeliği garantilememiştir. Üzerinden yıllar geçse de yararı zararı halen tartışılmaktadır. AB üyesi olmadan Gümrük Birliğine dâhil olan tek ülke Türkiye'dir. Türkiye'nin durumu, 2019 yılında Birlikten çıkmaya karar veren Birleşik Krallık için de emsal olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gümrük duvarlarını kaldırmak suretiyle imzalamış olduğu çift taraflı kapitülasyonlara benzer bir anlaşmayı büyük bir istek ve özgüvenle imzalayan Türkiye, bir asır sonra sanayisiyle ayakları üzerinde durduğunu kanıtlamış oldu. Batılılaşma tarihinde

Gümrük Birliği anlaşması önemli bir merhale olarak görülebilir. Çünkü Türkiye, ticaret ve üretim yapma kabiliyetiyle, artık oyunu kuralına göre oynamaktadır.

Antlaşma karşısındaki eleştirilerin odak noktası, ülkenin AB'nin açık pazarı haline geleceği, Birlik tarafından üçüncü ülkelerle gümrüğe dair yapılan uygulamaların Türkiye'nin görüşleri alınmadan yürürlüğe girmesi ve Türkiye'nin egemenliğini hiçe sayan bu durumdan direkt olarak etkilendiği şeklinde (MÜSİAD, 2002: 10-11). Bahsi geçen hususlarda Türkiye'nin mağduriyetinin giderilmesinin yanı sıra Birlikle olan ticaret açığını gidermek ve karşılıklı faydanın artırılması amacıyla 2015 yılından bu yana Gümrük Birliği Antlaşmasının güncellenmesi gündemde tutuluyor. Bu çerçevede tarım, hizmetler, sanayi ve kamu alımları alanlarını kapsayacak biçimde antlaşmanın kapsamını genişletmek hedefleniyor. Taraflar güncelleme konusunda istekli olsalar da ayrıntılar üzerinde henüz uzlaşmaya varılamadı.

4.5. 28 Şubat Süreci

1994 yılında yapılan yerel seçimlerde ülkenin en büyük şehri İstanbul ve başkent Ankara'da Büyükşehir Belediyelerinin SHP'den RP'ye geçişi seküler kesimleri ürkütmeye yetti. Bir yıl sonra yapılan genel seçimlerde Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi'nin devamı Milli Görüş çizgisindeki Refah Partisi'nin birinci olması kaygıları artırdı. DYP ve ANAP liderleri seçim öncesinde birbirlerini RP ile koalisyon kuracaklarına dair itham ettiler. Seçim sonrasında ANAP, RP ile ortak hükümete yanaşır gibi olsa da sonradan yapılan telkinlerle bundan vazgeçildi. ANAP ve DYP arasında kurulan zoraki azınlık hükümetinin kısa ömürlü olması akabinde 1996 yılının ortalarında Refahyol olarak anılan RP-DYP koalisyon hükümeti kuruldu. Hükümetin kurulmasıyla beraber laik kesimlerin tepkileri gecikmedi. Devletin irticacı kadrolar tarafından doldurularak Türkiye'nin yönünün Batıdan Doğuya çevrileceği şeklinde endişeler yüksek sesle dillendirildi. Hükümetin düşürülmesine yönelik ordu ve bürokrasi merkezli çeşitli tertiplere girişildi.

28 Şubat 1997 tarihinde düzenlenen MGK'ya kadar gerginlik bilinçli olarak tırmandırıldı. Toplantıda; başörtüsü yasağı, imam hatip okullarıyla Kur'an kurslarının kapatılması gibi hususlarda alınan kararlar, mütedeyyin kesimlerin

kamusal alandan dışlanmasını ve hayatlarında meydana gelecek ciddi sınırlandırmaları beraberinde getiriyordu (Akın, 2000: 101-104). Başbakan Necmettin Erbakan MGK kararlarına imza atmakta dirense de sonunda hükümeti sürdürebileceği inancıyla imzalamak zorunda kaldı. Kararların uygulanması amacıyla irticayla mücadele eylem planı hazırlandı. Arka planda yapılacak denetim Çevik Bir öncülüğündeki cunta yapılanması olan Batı Çalışma Grubu tarafından sağlandı. Parlatmentonun açık kalmasına karşın askeri vesayet baskısı altındaki hükümetler marifetiyle ülkenin yönetilmesi bakımından, post modern darbe olarak da anılan 28 Şubat Süreci, 12 Mart Muhtırasıyla benzeşmektedir.

28 Şubat Süreci, eğitim hakkı elinden alınan, işlerinden olan birçok mağdur üretmiştir. Türkiye'nin dış politikasında İslam ülkelerine yönelik D-8 açılımı yarıda kalmış, İsrail ve Batı ile ülke menfaatlerine aykırı biçimde tek taraflı bağımlılık ilişkisi kurulmuştur. Bu dönemde birçok banka batmış, yolsuzluklar açığa çıkmıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun tabiriyle bin yıl devam edecek denilen süreçteki aksaklıklar, oluşturulan milliyetçi dalganın tesiriyle dikkatlerden kaçsa da cuntanın tasfiyesi ve ekonomik kriz nedeniyle süreç on yıl bile sürmemiştir. 12 Mart Muhtırası 3 yıl sonraki seçime kadar etkilerini hissettirirken 28 Şubat Süreci 6 yıl sonraki seçimlerle son bulmuştur.

12 Mart Muhtırasında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın tutumuyla 28 Şubat Sürecinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in tutumu arasında siyaset kurumunu dizayn etmek bakımından benzerlikler mevcuttur. Demirel'in "başörtülüler Arabistan'a gitsin", "işte çağdaş Türkiye" benzeri demeçlerine, yıllarca kendisini destekleyen kitleler yoğun bir şekilde tepki gösterdi. Demirel'in 28 Şubat'taki tavrı çokça eleştirildi. Parlatmentoyu açık tutma kaygısıyla süreci yönettiğini söyleyenler olduğu gibi halk desteğini alabilmek için yıllarca ikircikli bir siyaset izlediği, devletin başına geçtikten sonra dönüştüğü ya da aslına döndüğü şeklinde eleştiriler yapıldı. Partisi ile ters düşen Demirel, bir kısım DYP milletvekiline Hüsamettin Cindoruk liderliğinde kurdurduğu Demokrat Türkiye Partisi seçimde varlık gösteremedi. Bu durum, on yıllar boyunca popülaritesini koruduğu halk nezdinde saygınlığını yitirdiğine işaret eder.

Refah Partisi'nin kapatılmasıyla birlikte eski Refahlılar yeni kurulan Fazilet Partisi'ne geçtiler. Fazilet Partisi içinde Erbakan'ın 28 Şubat'taki teslimiyetçi tavrına yönelik milli görüş geleneğinde o zamana kadar yaşanmayan ciddi eleştiriler yükseldi. Yapılan genel başkanlık seçiminde yenilikçilerin adayı Abdullah Gül, gelenekçi kanadın adayı Recai Kutan karşısında her ne kadar yenik düşse de ciddi bir oy aldı. Sonraki süreçte milli görüş çizgisinde kurulan Fazilet Partisi de yine kapatma kararına maruz kaldı. Saadet Partisi'ni kuran milli görüşçüler Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğindeki parti içindeki yenilikçi kanadı yanlarına çekemediler. Erdoğan liderliğinde kurulan "Erdemliler Hareketi" önce Anadolu'da nabız yokladı. Sonra Adalet ve Kalkınma Partisi adıyla 2001 yılında partileşmeye gitti. Bu partikısa süre sonra iktidara geldi.

4.6. 1999 Seçimleri ve Sonrasında Yaşanan Krizler

Öcalan'ın ülkeye getirilmesi, o esnada ülkeyi seçime götürmek amacıyla kurulmuş azınlık hükümetinde yer alan DSP'ye yaradı. Başbakan Bülent Ecevit, Kıbrıs Barış Harekâtı'yla yakaladığı ivmenin bir benzerini yakalayarak partisini seçimlerden birinci parti olarak çıkarmayı başardı. Seçimin diğer galibiyse milliyetçi rüzgârla yelkenlerini şişiren MHP oldu. MHP seçimlerde ikinci parti olarak ipi göğüsledi. Normal şartlarda 28 Şubat Sürecine halk tarafından tepki yöneltilerek sürecin mağdurlarının destekleneceği beklenirken hiç umulmayan bir neticeyle karşılaşıldı. 1999 yılında gerçekleştirilen seçimler sonucunda DSP-MHP-ANAP hükümeti kuruldu.

Deprem kuşağında yer alan Türkiye 17 Ağustos 1999 tarihinde, ülkenin sanayi ve ticaret üretiminin yarından çoğunun gerçekleştiği Marmara Bölgesi'nden gelen acı haberle sarsıldı. Meydana gelen 7,4 şiddetindeki deprem binlerce ölü, yaralı ve enkaz bıraktı geride. Depremın siyasi sonuçları da oldu. Kurtarma çalışmalarında devletin ve hükümetin yetersiz kalması, buna karşın sivil toplum kuruluşlarının aktif çabası halk üzerinde derin bir etki bıraktı. Depremle birlikte toplumda devletin işleyişi ciddi bir biçimde sorgulandı. Sivil toplum kuruluşlarının etkinliği arttı. Dış yardımlar nedeniyle "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur", "3 tarafı deniz 4 tarafı düşmanlarla çevrili ülke" tanımlamaları sorgulanır oldu. Tarafgir siyaset anlayışının yerini sorgulayan ve hesap soran bir anlayış aldı halk nezdinde. Meydana gelen

yıkım devlet kurumlarının reorganizasyonunu gündeme getirirken halkın zihninde sivil toplum, devlete alternatif bir alan olarak değer kazandı.

2000 yılında görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yerine siyasi partilerin bir siyasetçi üzerinde uzlaşmalarını sonucu Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer partilerin ortak adayı olarak seçildi. Batık bankaların durumu ve yapısal problemler ekonomiyi sarstı. Ekonomideki kötü gidiş nedeniyle IMF'den transfer edilen Kemal Derviş Ekonomi Bakanı yapıldı. Bu dönemde akıllarda kalan, MGK toplantısı sırasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in anayasa kitapçığını Başbakan Ecevit'e fırlatması ve Ecevit'in bunu medya önünde anlatması sonrasında yaşanan ekonomik çalkantıdır. Ecevit'in kötü giden sağlık durumu ve partiyi teslim edeceği bir halef belirlememesi nedeniyle DSP ikiye bölünerek milletvekillerinin bir kısmı Hüsamettin Özkan ve İsmail Cem önderliğinde YTP'ye katıldı. Bahçeli'nin 2002 yılında aldığı ani kararlarla gidilen erken seçim sonucunda iktidar ortağı olan partiler yaşanan ekonomik ve siyasi merkezli krizden ötürü büyük bir hezimet yaşayarak baraj altında kaldılar. Böylece yalnızca AK Parti ve CHP'nin olduğu ikili bir parlamento yapısı oluştu (Günel, 2009: 388-391).

4.7. Yeniden Siyasi İstikrar

Türkiye'de 11 yıl aradan sonra yeniden tek başına iktidarla hükümet kuruldu. Geçerli oyların üçte biri yüzde on barajı nedeniyle parlamentoda temsil imkânı bulamadı. Sonraki yıllarda benzer seçim sonuçları tekrarlandı. Böylece Türk halkı 12 Eylül Darbesi sonrasında kurulan siyasi partilerin hepsini tasfiye etmiş oldu. AK Parti bilhassa sağın oylarını kendisine yönelterek siyaseten merkeze yerleşirken CHP ise doksanlı yıllarda bir türlü başarısız olan solda birliği kendi çatısı altında gerçekleştirmiş oluyordu. CHP'nin muhalefet partisi olarak sahip olduğu oy oranı doksanlı yıllarda birinci parti olarak hükümet kurmaya elveriyordu.

Erdoğan liderliğindeki dönemde ekonomi ciddi bir biçimde büyümüştür. IMF'ye olan dış borç bitmiş ve stand-by anlaşması yenilenmemiştir. Halkın düşük gelirli kesimine yaptığı sosyal yardımlar nedeniyle tabanı “makarnacılar, kömürcüler, bidon kafalıları, göbeğini kaşıyan adam” hakaretlerine maruz kalsa da sosyal yardımlar sürdürülmüştür. Ulaşım, haberleşme, altyapı, sağlık, eğitim gibi

birçok alanda kayda değer ölçüde ilerlenmiştir. Kişi başına düşen milli gelirdeki artış AK Parti iktidarını sürekli hale getirmiş, %34 ile kazandığı ilk seçime göre oy oranı %50'ye kadar yükselmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kökenini Demokrat Parti'ye, Anavatan Partisi'ne dayandıranlar olmuştur. Ancak partinin ana gövdesi milli görüş çizgisinde siyaset yapan siyasetçiler olmuştur. Partinin kurucuları İslamcı ve Müslüman demokrat nitelendirmelerini kabul etmeyip “muhafazakâr demokrat” tabirini kendileri için uygun bulmuşlardır. AK Parti ekonomide liberalizmi, kültürel değerler bakımından muhafazakârlığı, siyasette halkın yoğun katılımını, dış politikada etkin bir siyaseti amaçlar.

Hükümet tarafından ABD askerlerinin Türkiye'nin güneydoğusuna konuşlanarak Irak'a girmesini öngören tezkere 1 Mart 2003 tarihinde reddedildi. Bunun yankıları büyük oldu. ABD-Türkiye ilişkilerinde güvensizlik arttı (Çetinoğlu, 2014: 425-437). ABD'nin Türkiye'nin desteği olmaksızın Ortadoğu'da girişeceği operasyonlarda maliyetinin artacağı açığa çıktı. Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde soğuk savaş dönemi boyunca oluşan “küçük ortak” görüntüsü büyük ölçüde dağıldı. TBMM'nin hükümetin hilafına karar alabileceği görüldü. Rusya nezdinde Türkiye daha güvenilir, muhatap alınır bir ortak oldu. Avrupa Birliği açısından Türkiye'nin üyeliği için yapılan “Truva Atı” değerlendirmesinin inandırıcılığı azaldı. İslam âlemi Türkiye'nin bağımsız dış politikasını takdirle karşıladı.

Sonuç

Doksanlı yıllar Türkiye'nin fetret dönemidir. Dünya'nın büyük bir kısmı gelişme kaydederken, Türkiye bu yıllarda boğucu sorunlara muhatap olup birçok alanda yerinde saymıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılışı sonrası iki Almanya'nın birleşmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılıp demir perde ülkelerinin özgürlüklerine kavuşması ve Avrupa Birliği'nin daha sıkı bütünleşmeye gitmesi gibi bahar havasını andıran gelişmeler olmuştur yakın coğrafyamızda. Eskinin Doğu Bloku ülkeleri dahi özelleştirmelerini tamamlayıp serbest piyasa ekonomisi ve liberalizm yönünden ciddi mesafeler kat ederlerken Türkiye içte ve dışta çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Bunlardan Körfez Savaşı, Yugoslavya'nın dağılması, Karabağ Savaşı ve Filistin

Meselesi dış kaynaklı; terör, enflasyon, işsizlik, siyasi istikrarsızlık, askeri-bürokratik vesayet iç kaynaklı sorunlardan başlıcaları olmuştur.

Cumhuriyet tarihi boyunca ülkenin yönetiminde en ciddi problemlerden birisi milli iradeye yönelik vesayet unsurları olmuştur. 1960 darbesiyle başlayan siyaset üzerinde vesayet oluşturma çabaları 1971 muhtırası, 1982 darbesi ve 1997 post-modern darbesiyle (28 Şubat Süreci) devam etmiştir. Halkın seçimden seçime siyasetle alakadar olması, seçtiklerinin arkasında duracak bir imkân ve siyasi bilince erişmemesi nedeniyle zaman zaman milli irade kesintiye uğratılmış, ülke yönetiminde siyasetçilere ortaklar türemiştir. İlerleyen yıllarda halkın siyasi şura erişmesi ve kabiliyetinin artarak birçok devlet mekanizmasında yer almasıyla birlikte artık siyasi vesayet unsurları eski usulleri kullanarak siyasete müdahale etmek yerine alternatif yöntemleri sahneye koymuşlardır. 1960 yılında silahın gücü gölgesinde vesayet oluşturulmuşken 1990'lı yıllarda bir kısım akademik çevreler, yargı erki, sendikalar, medya ve bazı sivil toplum kuruluşları askerin yedeğinde görev almışlardır. Şekil olarak değişiklik olsa da vesayet unsurları siyasete müdahale etmekten geri durmamışlardır. Çobanın oyunun değerinin sorgulandığı, ülke yönetiminde çokluğun değil elitliğin belirleyici olması gerektiği savıyla siyasete müdahale eden vesayet odakları içinde ordu hariç en etkili kesim Yüksek Yargı olmuştur. Anayasa Mahkemesi; TBMM faaliyetlerinin denetlenmesi, Yüce Divanı oluşturarak siyasetçilerin yargılanması ve siyasi partilerin kapatılması kararlarını vererek yeni tür vesayet organı olarak öne çıkmıştır. Anti demokratik baskı unsurlarının tutumu karşısında Batı'nın demokratlığı kuru bir söylemden ibaret olmuştur.

Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı'na kadar takındığı tarafsız tutum soğuk savaş boyunca yakinen hissedilen Sovyetler tehdidi nedeniyle bırakıldı. Sovyetler'in dağılmasıyla birlikte oluşan rehavet havası, bölgede oluşan boşluğu doldurma hevesine dönüştü. Ancak yeni döneme hazırlıksız yakalanma ve eski reflekslerin kolayca terkedilememesi nedenleriyle ülke bu dönemde bocaladı. Doksanların çok iyi değerlendirilebilecek kayıp yıllarında askeri, ekonomik ve siyasi krizler peş peşe geldi. Çok değerli kaynaklar heba edildi. İçte ve dışta yaşanan sorunlar karşısında hükümetler yetersiz kaldı. Buna karşılık parti sadakati azaldı, uzlaşma kültürü arttı ve

sivil alan bir nebze olsun genişledi. Popülist uygulamaların ülkeyi uçurumun kenarına getirmesi halkı seçimlerde daha sorgulayıcı olmak durumunda bıraktı. Türkiye’de gerçekleşen 21. yüzyılın ilk seçiminde mevcut partiler tasfiye edilerek ülkenin kurucu partisiyle henüz yeni kurulmuş partisi siyasette ikili bir yapı oluşturdular. Yeni dönemde yapısal sorunların çözülmesine ağırlık verildi.

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında; yenilgiye uğratılan komünizmin yerine terörle mücadele adı altında İslam ülkelerinin hedef tahtasına konulması ve soğuk savaş boyunca dondurulmuş sorunların tekrar açığa çıkması, “ben” idrakini yeniden anımsattı. Bu sayede halkın ve karar alıcıların bölgeye bakışı değişti.1 Mart 2003 tarihinde anayasal çoğunluğa ulaşamaması nedeniyle tezkerenin reddedilmesi yeni dönemin ipuçlarını verdi. Sonraki yıllarda siyasi ve ekonomik istikrarın da katkısıyla Türkiye, edilgen duruşunu bir kenara bırakarak bölgeyi tanzim etmeye girişmiştir.

Kaynakça

- Akdoğan, Y., (1999)İslamcılık Bağlamında Türkiye’de Siyasal İslam’ın Gelişimi ve Refah Partisi 1980-1998(yayımlanmamış doktora tezi),Marmara Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Akın, K., (2000), Milli Nizam’dan 28 Şubat’a Olay Adam Erbakan, (1. baskı), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Akyol, E., (2013), “Merkez Çevre İlişkileri ve Modelin Geçerliliği”, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Siyasal Hayat, (1. baskı), der. Ahmet Karadağ, Orion Kitabevi, Ankara.
- Baharççek, A., (2003), “11 Eylül Terör Saldırısının Sonuçları ve Türkiye Açısından Anlamı”, 1980-2003 Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Barlas, M., (2001), Turgut Özal’ın Anıları, (4. baskı), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Çetinoğlu, A.N., (2014) Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye Açısından Türk-Amerikan İlişkilerinin Düzen ve Adalet Kavramları Çerçevesinde Analizi: Irak Örneği (yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çimen, H., (2018) Türk Siyasetinde Statükonun Değişim ve Dönüşüm Dönemleri: Söylemsel Siyasetten Eylemsel Siyasete Özal-Erbakan-Erdoğan Dönemi Politikaları (yayımlanmamış doktora tezi), İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Malatya.
- Demiray, M., Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Stratejileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2006, (2), ss.247-271.
- Demirtaş, A.Ş., (1998) Türkiye’de 1991-1995 Dönemi Koalisyon Hükümetleri ve Siyasi Muhalefet (yayımlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Konya.

- Ertürk, D., (2014), Güneydoğu'da CHP Algısı Kurumsal Bir Perspektiften CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Toplumsal Tabanını Kaybetmesinin Nedenleri 1990-2011, (1. baskı), Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Fukuyama, F. (1992), The End of History and The Last Man, Free Press, Newyork.
- Gökçen, S., Ankara-Moskova İlişkilerinin Gelişimi ve 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşması, Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 2007, (2), ss.123-137.
- Günel, E., (2009), Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni, (1. baskı), Karakutu Yayınları, İstanbul.
- Hakan, A., (2001), Deniz Baykal: CHP ve Anadolu Sol'u, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Huntington, S., (1993), "The Clash of Civilizations?", Foreign Affairs, Summer Issue.
- Joxe, A., (2003), Kaos İmparatorluğu Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Tahakkümü Karşısında Cumhuriyetler, çev. Işık Ergüden, (2. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kantarıcı, Ş., Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", Güvenlik Stratejileri Dergisi, 2012, (16), ss.77-78.
- Müller, L.A., (1997), Nato Gizli Birliği ve Alman Öncüleri Gladio (Kontrgerilla) Soğuk Savaşın Mirası, çev. Emin Karaca, (2. baskı), Pencere Yayınları, İstanbul.
- Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği, (2002), MÜSİAD Ne Dedi Ne Oldu?, MÜSİAD Yayını, İstanbul.
- Okur, İ., (2010), Kabil'den Gazze'ye Soğuk Savaş Gözetlerken Omurgasız Politika, (2. baskı), Okursoy Kitapları, Bursa.
- Özçelik A., (2011), "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, (3. baskı), ed. Süleyman İnan ve Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, Ankara.

- Şimşek, D., (2011), Süleyman Sami Demirel'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Topal, C., Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013, (6), ss. 118-119.
- Yenigün, M.C., (2004), Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika Belgeler-Yorumlar, (1. baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Yılmaz, M.E., (2007), Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar Etnik Çatışmaların Nedenleri ve Etnik Barışın Tesisi, (1. baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.